

ΣΑΡΑΝΤΟΣ Ι. ΚΑΡΓΑΚΟΣ

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

ΩΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ
ΗΓΕΤΕΣ

G U T E N B E R G

ΣΑΡΑΝΤΟΣ Ι. ΚΑΡΓΑΚΟΣ

ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΩΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΗΓΕΤΕΣ

*«Πηλίκης δεῖ τιμῆς ἀξιοῦσθαι Μακεδόνας,
οἳ τὸν πλείω τοῦ χρόνον σὺ παύονται δια-
γωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς
τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας»*

(ΠΟΛΥΒΙΟΣ, ΙΧ. 35)

GUTENBERG ★ ΑΘΗΝΑ 1993

© Copyright 1993
Έκδόσεις Gutenberg

GUTENBERG: ΕΚΔΟΣΕΙΣ Χ. ΤΡΙΚΟΥΠΗ 99, ☎ 3608334 FAX 3643285
GUTENBERG: ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟ ΔΙΔΟΤΟΥ 55-57, ☎ 3643511-5 FAX 3629402
GUTENBERG: ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΣΟΛΩΝΟΣ 103, ☎ 3600127 FAX 3600127

Φωτοστοιχειοθεσία: ΦΑΣΜΑ Π. Καπένης, τηλ.-fax 3301607
Τεχνική επιμέλεια - Μορφολογία: Χ. Σταυρόπουλος
Διορθώσεις: Γωγώ Παπαβραμίον
Μακέτα εξωφύλλου: Στέλιος Κούτριας
Εικόνα εξωφύλλου: Μαμάρινη πλάκα του 14ου αιώνα
από τόν Μιστρά

΄Αρ. Έκδοσης 1847 □ Κ.Α. 559307
ISBN 960-01-0419-0

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
Οί έννοιες τής Στρατηγικής καί Τακτικῆς στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα	15
ΦΙΛΙΠΠΟΣ (359-336 π.Χ.)	23
Ἡ ἀνοδος τοῦ Φιλίππου στό θρόνο	25
Ἡ ὀργάνωση τοῦ στρατοῦ	29
Ἡ Φίλιππος ὡς ἡγῆτωρ	36
Ἡ ἰδιωτική ζωή τοῦ Φιλίππου σέ συνάρτηση μέ τήν πολιτική του	42
Ἡ γνώμη συγχρόνων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν γιά τό χαρακτήρα τοῦ Φιλίππου	47
Προσωπικά συμπεράσματα περὶ Φιλίππου	48
Ἡ μάχη τής Χαιρωνείας 338 π.Χ. (Τό ἀποκορύφωμα τής Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς	55
Ἡ ἥττα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων -- Συνέπειες	58
Συνέδριο Κορίνθου -- Πανελλήνιος Ἰδέα	60
Τό τέλος τοῦ Φιλίππου -- Κρίση ξένου ἱστορικοῦ	64
ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (336-323 π.Χ.)	67
«Ἀεὶ πόλεμος ἀκήρητος»	69
Παιδικοὶ χρόνοι -- Ἀπόπειρα σκιαγραφίας τοῦ Ἀλεξάνδρου	72
Τά πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξάνδρου	77
Στρατιωτικές δυνάμεις -- Συνεργάτες	80
Ἡ κατάσταση τοῦ περσικοῦ κράτους	83
Ἀναχώρηση -- Μάχη Γρανικοῦ (334 π.Χ.)	84

Συνέχιση τῆς πορείας – Ἰσός (333 π.Χ.)	86
Φοινίκη – Αἴγυπτος	90
Ἡ μάχη τῶν Γαυγαμήλων (30 Σεπτ. 331 π.Χ.)	94
Νέες κατακτήσεις – Τέλος τοῦ Δαρείου	98
Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Ἀλεξάνδρου	103
Ἐκστρατεία τῆς Ἰνδικῆς (327 π.Χ.)	105
Τελευταῖα σχέδια – Θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου	110
Τὸ οἰκουμενικὸ ὄραμα τοῦ Ἀλεξάνδρου	114
Τρόπος ὑλοποιήσεως τοῦ οἰκουμενικοῦ ὁράματος	118
Ἡ σημασία τῆς ἐκστρατείας	125
Τί ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος;	128
Πίνακας τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (334-323 π.Χ.)	134
Ἔργα τοῦ ἰδίου	135
Φωτογραφικὸ ὑλικό	137

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Βιβλία ἀναρίθμητα ἔχουν γραφεῖ γιὰ τοὺς μεγάλους στρατηλάτες τῆς Ἱστορίας. Ὅμως, μόνον γιὰ ἓναν, γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, ἔχει γίνει λόγος στὶς ἱερές Βίβλους τῶν τριῶν μεγάλων μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν. Μὲ τρόπον προφητικόν καὶ ἱστορικόν στήν Παλαιά Διαθήκη. Μὲ μυθολογικόν στό Κοράνι.

Μόνον ἓνας, ὁ Ἀλέξανδρος, ἔχει περάσει ἀπὸ τὸν χώρο τῆς Ἱστορίας, στήν περιοχὴ τοῦ θρύλου. Τὰ ἐπικά κατορθώματά του θὰ πλουτίσουν τίς παραδόσεις τῶν λαῶν πού κατοικοῦν, ἀπὸ τίς παγωμένες, ὀμιχλώδεις ἀκτές τῆς Ἰσλανδίας μέχρι τὰ παρθένα δάση τῆς Ἰνδονησίας καὶ ἀπὸ τὰ ὑψίπεδα τῆς ἀνατολικῆς Ἀφρικῆς μέχρι τοὺς πρόποδες τῶν Ἱμαλαῶν.

Μόνον ἓνας, ὁ Ἀλέξανδρος, θὰ χαρακτηριστεῖ Διογενῆς ἀπὸ κάποιον αἰγύπτιο ἱερέα. Τὰ πλήθη θὰ τὸν λατρέψουν σάν θεό, ὅμως ὁ ἴδιος –ἄξιος μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλη– θὰ ἔχει τό «γνώθι σ' αὐτόν». Κι ὅταν, κάποτε, θὰ λαβωθεῖ, θὰ δείξει τὴν πληγὴ, στοὺς φίλους καὶ τοὺς ἐταίρους του καὶ θὰ πεῖ: «αἷμα τρέχει καὶ ὄχι ἰχώρ».

Τριάντα τρία μόνον χρόνια θὰ ζήσει ὁ «υἱὸς τοῦ Διός». Ὅσα, ἀκριβῶς, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Ἀνθρώπου. Δέν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι πού θὰ τὸν θεωρήσουν σκαπανέα τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αὐτὸς θὰ ἀνοίξει τὸν δρόμο γιὰ νὰ περάσει –μέ ὄχημα τὴν ἐλληνικὴ λαλιά– τὸ Εὐαγγέλιο τῆς Ἀγάπης.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Θά δραματιστεῖ τήν δημιουργία μιᾶς «οἰκουμενικῆς πατρίδας, μέ κοινούς νόμους, ὅπου θά κυβερνοῦν οἱ ἄριστοι ἀνεξαγέτως φυλῆς...» Τό ὄνειρό του δέν θά πραγματοποιηθεῖ. Ἡ αὐτοκρατορία του θά κατακερματιστεῖ. Ἡ μετριότητα τῶν διαδόχων του θά τονίσει τήν δική του μεγαλοσύνη.

Τά ἐλάχιστα ξεσπάσματα του ὀργῆς καί παραφορᾶς ὠχριοῦν μπροστά σέ μιᾶ ζωή γεμάτη ὑψηλοφροσύνη, γενναιοδωρία καί λεβεντιά. Ἀπέναντι στήν μάνα τοῦ Δαρείου θά φερθεῖ στοργικά, ὅπως ὁ Ἀχιλλέας στόν χαροκαμένο γέροντα, τόν Πρίαμο.

Ἰπλότης γεμάτος ἀρχοντιά. Ἀντιρατιστής, εἴκοσι τρεῖς αἰῶνες πρὶν νά ἀνάψουν καί πάλι τούς ἐγκληματικούς δαυλοὺς των οἱ νεοναζί τῆς Γερμανίας.

Τόν θάνατό του θά θρηνήσουν οἱ λαοί τούς ὁποίους ἔχει—στήν ἀρχή μέ τά ὅπλα, στήν συνέχεια μέ τήν γοητεία του—κατακτήσει.

Τόν μεγαλοφυῆ ἐκπολιτιστή, τόν ἡμίθεο ἥρωα, τόν «Ἰδρυτὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» ἐπιχειροῦν, στίς μέρες μας, νά σφετεριστοῦν πληθυσμοί πού κατηφόρισαν, ἀπὸ τόν Δούναβη, μιὰ σχεδόν χιλιετία μετὰ τόν θάνατό του.

Προσπάθεια πού, ἀργά ἢ γρήγορα, θά καταρρεύσει, ὅλες οἱ αἰρετικές δοξασίες συντρίβονται, στό τέλος, ἀπὸ τήν ἱστορική ἀλήθεια.

Γι' αὐτό ὁ Σαράντος Καργάκος, στό καινούργιο βιβλίο του «ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ, ὡς Στρατιωτικοί καί Πολιτικοί Ἡγέτες» δέν διαθέτει παρὰ μόνο δώδεκα γραμμές γιά νά υποστηρίξει τήν ἐλληνικότητα τῆς Μακεδονίας. Ἐχει, ἄλλωστε, ἀναλύσει, ἐξαντλητικά, τό πρόβλημα στό βιβλίο του «Ἀπὸ τό Μακεδονικό Ζήτημα στήν ἐμπλοκή τῶν Σκοπίων» πού κυκλοφόρησε, πρόσφατα, ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Gutenberg.

Γνήσιος Λάκων, ὁ Σαράντος Καργάκος, λακωνίζει. Μέ δωρική λιτότητα καλύπτει, σε λιγότερες ἀπὸ πενήντα σελίδες τό

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

θέμα του: τίς ἡγετικές ικανότητες τοῦ Φιλίππου καί τοῦ Ἀλεξάνδρου, στόν χώρο τῆς Στρατηγικῆς καί τῆς Πολιτικῆς. Δέν τό παρουσιάζει ξεκομμένο. Τό ἐντάσσει σέ μιᾶ περιληπτική βιογραφία. Πού, μολονότι σύντομη, ἢ ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι σύντομη, εἶναι πλήρως κατατοπιστική.

Γράφει στο κορησφύγετό του, στά Βέροια. Στίς πλαγιές τοῦ Πάρωνα. Σέ ὑψόμετρο γύρω στά χίλια μέτρα. Σέ ἀτμόσφαιρα πεντακάθαρη πού ἀντικαθρεφτίζεται στό κείμενό του. Κρυστάλλινη διαύγεια, σαφήνεια, ἀπλότητα.

Ξέρει ὅτι εἶναι πολὺ εὐκόλο τό νά γράφεις δύσκολα καί πολὺ δύσκολο τό νά γράφεις εὐκόλα. Κι ὅμως δέν ἀκολουθεῖ τόν εὐκόλο δρόμο.

Γλαφυρός καί εὐρηματικός. Χρυσωρυχεῖο γνώσεων ἀνεξάντλητο. Μέ πλούσια φαντασία, δίνει πετυχημένους, πρωτότυπους χαρακτηρισμούς. Ὅπως: «ἡ πρώτη μονάδα ὀρεινῶν καταδρομῶν» στήν πολιορκία τοῦ ὀχυροῦ τοῦ Ὁξυάρτη, ἡ «πέμπτη φάλαγξ» τοῦ Φιλίππου καί τό ὠραιότατο: «ὁ Φίλιππος πεζογράφος τῆς στρατηγικῆς καί ὁ Ἀλέξανδρος ποιητής τοῦ πολέμου».

Γράφει, γιά τόν Φίλιππο, ὅτι κοντά στόν Θηβαῖο Παμμένη μαθαίνει τούς κανόνες τῆς «στρατιωτικῆς γραμματικῆς». Μέ τίς δυνὸ αὐτές λέξεις συλλαμβάνει τήν οὐσία τῆς πολεμικῆς τέχνης. Πού εἶναι τέχνη καί ὄχι ἐπιστήμη. Πού δέν στηρίζεται στήν τυφλή ἐπανάληψη ἐλιγμῶν, στήν στεῖρα ἐφαρμογὴ ἀρχῶν καί κανόνων, ἀλλὰ στήν ἐμπνευση τῆς στιγμῆς. Στό «περὶ τίνος πρόκειται» τοῦ Φός. Μέ τό νά ξέρεις γραμματικὴ δέν γίνεσαι Οὐγκώ ἢ Παπαδιαμάντης. Ὅπως καί τό νά ἔχεις ἀποστηθίσει τίς ἀρχές (τήν γραμματικὴ) τοῦ πολέμου δέν γίνεσαι Ναπολέον. **Ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ γνωρίζουν τούς κανόνες· οἱ μεγάλοι στρατηλάτες γνωρίζουν... τίς ἐξαιρέσεις.**

Κάθε γραπτό τοῦ συγγραφέα τῆς «Ἀλαλίας» καί τῆς «Ἀλε-

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ξίας» πέρα από τό συμπυκνωμένο περιεχόμενό του, αποτελεί καί γλωσσικό πρότυπο. Ὑπόδειγμα ὕφους. Παράδειγμα ἔκφρασης. Ὁδηγὸ διατύπωσης.

Ναυαγοσώστης ἀκούραστος τῆς καταποντιζόμενης ἐλληνικῆς γλώσσας, ὁ Σαράντος Καργάκος, διαθέτει, ἐπίσης, πηγαῖον αἶσθημα λεπτῆς, σκωπτικῆς εἰρωνείας. Ἀποφεύγει τὸ πομπῶδες καί σοβαροφανές ὕφος καί χαρίζει στά κείμενά του μιά χαρὴ φαιδρότητας καί θυμηδίας.

Προικισμένος μέ φιλοπαίγμονα διάθεση, ὁ συγγραφέας, θά μοῦ ἐπιτρέψει νά κλείσω κάπως περιπαικτικά. Ἔχω, λοιπόν, τὴν ἐντύπωση ὅτι ἐκεῖνο τὸ «πλὴν τῶν Λακεδαιμονίων» εἶναι ἓνα ἀγκάθι πού τὸν πληγώνει. Ἡ σπαρτιατικὴ ἀπουσία, ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τὸν βασανίζει. «Οὐκ ἔᾶ αὐτὸν καθεύδειν τὸ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων τρόπαιον!» Μέ τὸ βιβλίό αὐτό, προβάλλον-τας, μέ τὸν δικό του ἔξοχο τρόπο, τὴν κορυφαία προσωπικότητα τῆς Ἱστορίας μας, τὴν πιὸ ὡραία μορφή τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανθέου... ἐξαγοράζει τὸ προγονικὸ λάθος καί ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τό... προπατορικὸ ἁμάρτημα!

ΓΙΑΝΝΗΣ ΜΠΑΚΟΥΡΟΣ

Ἱστορικός

Ἅγιοι Θεόδωροι – Κορινθίας

12 Δεκεμβρίου 1992

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οί ἔννοιες τῆς Στρατηγικῆς καί Τακτικῆς στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα

Ὑπό μιά γενικώτερη θεώρηση ὁ ὅρος Στρατηγική σημαίνει τήν προσφορώτερη χρησιμοποίηση τοῦ στρατοῦ γιά τήν ἐπιτυχία μιᾶς πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ Στρατηγική προϋποθέτει πολιτική κατεύθυνση. Στίς ἀρχαῖες δημοκρατικές πολιτεῖες, ὅπως καί στά σύγχρονα δημοκρατικά κράτη, ὑπῆρχε συνεργασία, ὄχι πάντοτε ἀρμονική, ἀνάμεσα στή στρατιωτική καί πολιτική ἡγεσία. Ὁ Φίλιππος ὁμως –καί ἀκολούθως ὁ Ἀλέξανδρος– λόγω βασιλικοῦ ἀξιώματος συνεδύαζε, καί μάλιστα ἐπιτυχῶς, τήν ιδιότητα τοῦ στρατιωτικοῦ καί πολιτικοῦ. Καί αὐτό ἦταν τό μεγάλο παράπονο τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου του Δημοσθένη. Λέγει ὁ μέγας ρήτορας: «Τὸ γὰρ εἶναι πάντων ἐκεῖνον ἐν' ὄντα κύριον καὶ ρητῶν καὶ ἀπορρήτων καὶ ἅμα στρατηγὸν καὶ δεσπότην καὶ ταμίαν». Κι ἀκόμη ὅτι ὁ Φίλιππος «ἐπραττεν ἃ δόξειεν αὐτῷ, οὐ προλέγων ἐν τοῖς ψηφίσμασιν, οὐδ' ἐν τῷ φανερῷ βουλευόμενος, οὐδ' ὑπὸ τῶν συγκοφαντούντων κρινόμενος, οὐδὲ γραφὰς παρανόμων, οὐδ' ὑπεύθυνος ὦν οὐδενί, ἀλλ' ἀπλῶς αὐτὸς δεσπότης, ἡγεμὼν, κύριος πάντων»¹. Ἕνας ἀπὸ τοὺς κορυφαίους σύγχρο-

Στρατηγική

Ὑπεροχή
τοῦ Φιλίππου

1. Α' Ὀλυνθιακός, 4 καὶ Κατ' Ἀνδροτίωνος, 235.

νους Ἀγγλους στρατιωτικούς ιστορικούς, ὁ G.T. Griffith, νοιάφει ἐπ' αὐτοῦ: «Οἱ πολιτικές ἀποφάσεις καί ἡ ὑψηλή στρατηγική, ἀκόμη καί ἐπὶ ἀνωτάτου ἐπιπέδου, ἡ ἀπόφαση νά προβεῖ σ' αὐτές τίς ἐνέργειες, νά προβεῖ σέ ἄλλες ἀντί αὐτῶν ἢ νά μὴν κάμει ἀπολύτως τίποτε, στή Μακεδονία ἐναπόκειντο στὸν βασιλέα καί μόνον, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἐλευθερία νά συμβουλευέται ὅποιον καί ὅταν ἔκρινε σκόπιμος»².

Ἡ Μεγάλη
Στρατηγική

Σήμερα, ἀλλά καί πάντα, ἓνας στρατιωτικός ἡγέτης κρίνεται ἀπὸ τὴ δυνατότητά του ν' ἀφομοιώνει καί νά ἐφαρμόζει προγενέστερες ἀρχές Στρατηγικῆς, κυρίως ὅμως ὅταν δημιουργεῖ νέες ἀρχές τῆς λεγόμενης **Μεγάλης** ἢ **Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς**. Μὲ τὸ τελευταῖο τοῦτο ἐννοοῦμε τὴν ἀξιοποίηση κι ἐκμετάλλευση τῶν ἐμπύχων καί ἀψύχων πόρων μιᾶς χώρας γιὰ τὸν ἐφοδιασμό καί τὴν ποιοτική βελτίωση τοῦ στρατοῦ, τὸν ὑψηλό σχεδιασμό (σκοποί, στόχοι), ἀλλά καί τὸ **πότε**, **ποῦ** καί **πῶς** θά χτυπηθεῖ ὁ ἀντίπαλος ἢ **πῶς** μέ κατάλληλο τρόπο θ' ἀντιμετωπισθεῖ, ἐάν ἐπιτεθεῖ, ὥστε ἀντὶ νά αἰφνιδιάσει νά αἰφνιδιασθεῖ. Τό ἐπίπεδο τῆς Στρατηγικῆς, ἰδίως σέ καιρὸ πολέμου, καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ ἡγέτη καί τῶν ἐπιτελῶν του, ὥστε νά χτυπηθεῖ ὁ ἀντίπαλος στὴν κατάλληλη χρονική στιγμή καί σέ καίρια σημεία, ὥστε νά καμφθεῖ καί νά ὑποκύψει. Τό ἂν πρέπει νά συντριβεῖ ὀλικῶς ἢ μερικῶς εἶναι θέμα Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς, δηλαδή πολιτικῆς σκοπιμότητας. Συγκεκριμένα, ὁ Φίλιππος μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρωνείας, δέν ἐπεδίωξε τὴ συντριβὴ ἀλλὰ τὴ φιλία τῶν Ἀθηναίων, γιατί χρειαζόταν τὴ φιλία τῆς Ἀθήνας γιὰ ἄλλα πιὸ ὑψηλά καί μακρόπνοα σχέδια.

2. Ἀπὸ τὸ συλλογικὸ ἔργο *Φίλιππος βασιλεὺς Μακεδόνων*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 1980, σ. 71.

Ἡ Τακτική

Ἡ διεξαγωγή τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι θέμα ἑνὸς ἄλλου κλάδου τῆς στρατιωτικῆς τέχνης πού λέγεται **Τακτική**. Εἶναι ἡ τεχνικὴ τῆς παρατάξεως καί χρησιμοποίησεως τῶν πολεμικῶν δυνάμεων γιὰ τὴν κατανίκηση τοῦ ἀντιπάλου. Στρατηγικὴ καί Τακτικὴ συχνά συγχέονται. Στηρίζονται δέ καί οἱ δύο σέ ἀρχές καί ἀξιώματα πού βγῆκαν ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν πολέμων τοῦ παρελθόντος. Ἰδίως τοῦ ἐλληνικοῦ παρελθόντος. Γιατί τὸ ἐλληνικὸ δαιμόνιο, ὅπως ἐπρωτοπόρησε σ' ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς πνευματικῆς καί πολιτικῆς δράσεως, ἐπρωτοπόρησε καί στὸν τομέα τῆς Τακτικῆς. Πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες οἱ μάχες ἦσαν ἀπλές συγκρούσεις συμπαγῶν ὀγκῶν πού εἶχαν σχῆμα πλινθίου. Ἡ *πρῶτη ἐφαρμογὴ ἀρχῶν τακτικῆς ἐμφανίζεται στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*. Ἡ ἐλληνικὴ φάλαγξ δέν βασίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς πυκνότητος ἀλλὰ τῆς εὐκαμψίας καί τῆς δυνατότητας ἐλιγμῶν. Ἡ συνήθης παράταξη ἦταν ἡ ἀκόλουθη: ἐμπρὸς ἀπὸ τὴ φάλαγγα πού συνήθως εἶχε βάθος 5-6 ἀνδρῶν, τοποθετοῦνταν οἱ ψιλοὶ (ἐλαφρὰ ὀπλισμένοι) καί στὰ πλάγια οἱ ἱππεῖς. Ὁ μεγαλοφυῆς στρατιωτικὸς νοῦς τοῦ **Μιλτιάδη** φέρνει τὴν πρώτη ἐπανάσταση στὸν τομέα τῆς Τακτικῆς. Στὸν Μαραθῶνα ἐνισχύει τὰ ἄκρα καί ἀδυνατίζει τὸ κέντρο, μέ σκοπὸ τὴν κύκλωση τῶν Περσῶν. Ἐπὶ τὰ ἔχνη του ὁ **Ἐπαμεινώνδας** ὑπερενισχύει τὸ ἓνα ἄκρο καί δημιουργεῖ τὴ λεγόμενη **Λοξὴ Φάλαγγα**, μέ σκοπὸ: τὴν ἄμεση δημιουργία ρήγματος καί πλευρικὴ κρούση τοῦ ἀντιπάλου. Παράλληλα ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς **Ἰφικράτης** δημιουργεῖ εἰδικὰ σώματα πελταστῶν - καταδρομέων, ὥστε νά μπορεῖ νά προσβάλλει τὸν ἀντίπαλο ἀπροσδοκῆτως σέ σημεῖο πού δέν τὸ περιμένει. Οἱ Μακεδόνες θ' ἀξιοποιήσουν καί θά τελειοποιήσουν στὸ ἔπακρο ὅλες αὐτές τίς τακτικές, ἐπὶ πλέον θά δώσουν ἰδιαίτερη ἐμφαση στὴ χρῆση τοῦ ἱππικοῦ. Ὁ Φίλιππος ξεπέρασε τοὺς Θηβαίους, πού διέθεταν τότε τὸν καλύτε-

ρο στρατό ξηρᾶς, στό συντονισμό πεζικού καί ἱππικού. Ἡ χρήση τοῦ ἱππικού, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἦταν γιά τίς τότε συνθήκες ὅ,τι καί ἡ χρήση τῶν ἀρμάτων μάχης στόν Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος καί στόν «Πόλεμος τῶν ἔξι ἡμερῶν».

Ἡ Τακτική
στή Θάλασσα

Ἀλλά καί στή θάλασσα οἱ πρῶτες ἀρχές Τακτικῆς ἐμφανίζονται στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα, ἀφότου ὁ Κορίνθιος ναυπηγός Ἀμεινοκλῆς, κατασκευάζει κατά τόν 8ο π.Χ αἰῶνα τό πρῶτο πολεμικό πλοῖο τῆς ἱστορίας, τήν **τριήρη**. Ἡ πρώτη μορφή τακτικῆς καθορίζεται ἀπό τό κύριο ὄπλο τοῦ πλοίου, τό ἔμβολο, καί λέγεται «**διεμβολισμός**». Στά Μηδικά, καί κυρίως κατά τόν Πελοποννησιακό πόλεμο, θά χρησιμοποιηθεῖ ἡ Τακτική τοῦ «**διέκπλου**» (=διασπάσεως) καί τῆς «**ἀναστροφῆς**» (ἐλιγμός πρὸς ἐπίτευξη πλευρικοῦ διεμβολισμοῦ).

Ἡ ἔμμεση
προσπέλαση

Ἐνα στοιχεῖο τακτικῆς εἶναι ἡ **προσπέλαση**, πού συνίσταται στήν ἄμεση καί κατά μέτωπο προσβολή τοῦ ἀντίπαλου στρατοῦ. Οἱ μεγαλοφυέστεροι στρατηλάτες κατά τήν ἀρχαιότητα ἀλλά καί σέ νεώτερους χρόνους ἀπέφευγαν τήν ἄμεση προσπέλαση καί, κάνοντας χρήση τῆς Μεγάλης Στρατηγικῆς, προτιμοῦσαν τήν **ἔμμεση προσπέλαση**. Προσωπικά, συμφωνῶ ἀπόλυτα μέ τόν μεγάλο θεωρητικό τοῦ πολέμου σέρ **Μπάζιλ Λίντελ Χάρτ** πού στό περίφημο ἔργο του, *Οἱ Μεγάλοι Πόλεμοι τῆς Ἱστορίας*, γράφει: «*Ἡ ἱστορία τῆς στρατηγικῆς εἶναι βασικά, μιά ἀλληλουχία ἐφαρμογῆς καί ἀναπτύξεως τῆς ἐμέσου προσπελάσεως*» (ἑλλην. μετάφρ., σ. 20). Ἡ μελέτη ὅλων τῶν μεγάλων πολέμων κατέδειξε τήν ὑπεροχή τῆς ἐμέσου προσπελάσεως ἐπὶ τῆς ἀμέσου. Καί τοῦτο γιατί ἡ ἔμμεση προσπέλαση ἀπαιτεῖ μιά πνευματική ὑπεροχή γιά τήν ἐφαρμογή της. Προϋποθέτει ὄχι ἀπλῶς ἓναν γενναῖο ἡγέτη ἀλλά στρατηγό-φιλόσοφο, πού ξέρει νά ἐπιτυγχάνει τή χαλάρωση,

τό μούδιασμα, τήν ἀμηχανία, τήν ἀπραξία καί τελικά τήν παραπλάνηση τοῦ ἀντιπάλου, ὥστε νά τόν ἀπομακρύνει ἀπό τή θέση πού εἶχε προκρίνει γιά μάχη. Μέ τήν ἔμμεση προσπέλαση ἀποφεύγεται ἡ μετωπική ἐπίθεση ἐναντίον ἀντιπάλου καλὰ τοποθετημένου, παρατεταγμένου ἢ ὀχυρωμένου καί ἐπιδιώκεται ἡ ὑπερφαλάγγιση μέ πλευρικές κινήσεις, ἔτσι πού ν' ἀνευρίσκεται ἡ πιό εὐτρωτή πλευρά γιά ἐπίθεση. Ὁ Φίλιππος θ' ἀποδειχθεῖ ἀριστοτέχνης σέ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω.

ΦΙΛΙΠΠΟΣ

Ὁ Φίλιππος

Α΄. ΦΙΛΙΠΠΟΣ (359-336 π.Χ.)

Οί Γάλλοι επιγραμματοποιώντας έναν αρχαίο ελληνικό στοχασμό λένε: «L' inattendu se faufile partout», δηλαδή τό άπρόοπτο διεισδύει παντού. Έτσι, όταν τό 369 π.Χ. ό **Πελοπίδας** υπεχρέωσε τόν βασιλιά τής Μακεδονίας **Άλέξανδρο Β΄** νά προσδεθεί στό άρμα τής Θήβας, πήρε ώς έγγύηση 30 εϋγενείς νέους, μεταξύ τών όποίων ήταν καί ό **Φίλιππος**, γυιός προηγούμενου βασιλιά, του **Άμύντα Γ΄**. Ό Πελοπίδας, παίρνοντας μαζί του τόν 15ετή Φίλιππο, δέν μπορούσε νά φαντασθεί ότι μέ τήν πράξη του αϋτή έμπαζε στήν πόλη του τήν καταστροφή, αλλά παράλληλα θ΄ άλλαζε όλη τή μορφή καί τή μοίρα του ελληνικού κόσμου καί συνεπακολούθως τήν ιστορική μοίρα τής ανθρωπότητας. Γιατί ό νεαρός Φίλιππος έμεινε τρία χρόνια στή Θήβα, σέ μιά περίοδο πού ή στρατιωτική δόξα του Έπαμεινώνδα ήταν στό άπόγειό της.

Ή Θηβαϊκή
θητεία

Ό Έπαμεινώνδας ανήκει στίς μεγάλες μορφές του αρχαίου κόσμου, «ό μέγιστος άνήρ τής Ελλάδος», κατά τόν υπερβολικό ισχυρισμό του Κικέρωνα. Παρά τή θρυλούμενη πενία του, έλαβε σπάνια γιά τήν εποχή του πνευματική, μουσική καί σωματική άγωγή πλησίον επιφανών διδασκάλων. Κάτω από τήν επίδραση τών Πυθαγορείων διεμόρφωσε χαρακτήρα άκαμπτής ήθικής αϋστηρότητας. Άποστρεφόταν τήν πολυτέλεια καί διακρινόταν γιά τήν πρωτοφανή λιτότητα καί όλι-

Ό
Έπαμεινώνδας

γάρκειά του. Διέθετε δξύτατο πνεῦμα καὶ αξιόλογη εὐγλωττία ἀλλ' ἀπέφευγε τούς πολλούς λόγους. Ἡ φιλοσοφία του τὸν ὀδηγοῦσε στὸν ἀσκητισμό, ἀλλ' οἱ ἱστορικές συγκυρίες τὸν ὀδήγησαν στὴ δόξα. Ἀναδείχθηκε στὸν μεγαλύτερο θεωρητικό τοῦ πολέμου. *Εἶναι ὁ Κλαούζεβιτς τῆς ἀρχαιότητος.* Μόνο πού κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν Κλαούζεβιτς τῇ δικῇ του τέχνῃ τοῦ πολέμου δέν τὴν ἔγραψε σέ βιβλίο ἀλλὰ στὰ πεδία τῶν μαχῶν. Βάσει τῶν ἀντιλήψεων του σχηματίστηκε ὁ **Ἱερός Λόγος** σάν μονάδα κρούσης, καὶ ἔλλαξε ἡ πατροπαράδοτη τακτικὴ τῆς κατὰ μέτωπον ἐπιθέσεως. Ὁ Ἐπαμεινώνδας δημιούργησε τὴν τακτικὴ τῆς **Λοξῆς Φάλαγγας**, πού συνίσταται στὴν πύκνωση, μὲ ἐκλεκτά τμήματα τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ ἐξαπόλυση ἐπιθέσεως ἐν εἵδει σφήνας στὸ ἀσθενέστερο σημεῖο τοῦ ἀντιπάλου. Μὲ τίς καινοτομίες αὐτὲς ὁ Ἐπαμεινώνδας κατόρθωσε νά νικήσει τούς μέχρι τότε ἀκατάβλητους στὴν ξηρὰ Σπαρτιάτες.

Ὁ Λίντελ Χάρτ, στὸ βιβλίο πού προαναφέραμε, λέγει πὼς ὁ Ἐπαμεινώνδας ἔθεσε τέρμα στὴν ἀπὸ αἰώνων σπαρτιατικὴ ἡγεμονία χάρις στὴν **ἐπιστημονικὴ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου**. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πολεμικῆς του δράσεως ἕως τὴν τελευταία μάχη τῆς ζωῆς του, στὴν ὁποία ἔχασε καὶ τὴ ζωὴ του, ὁ Ἐπαμεινώνδας ἐφήρμοζε τὴν Ὑψηλὴ Στρατηγικὴ τῆς ἐμμέσου προσπελάσεως. Ἀρχικά, ὅταν ἡ ὑπεροχὴ τῶν Σπαρτιατῶν ἦταν συντριπτικὴ, ἐφήρμοσε τὴ στρατηγικὴ τοῦ «**κενοῦ χώρου**», δηλαδή τῆς ὑποχωρήσεως καὶ τῆς ἀποφυγῆς τῆς μάχης. Πρόκειται γιὰ τὴν τακτικὴ πού ἀργότερα ὀνομάστηκε «**Φαβεία μέθοδος**» ἀπὸ τ' ὄνομα τοῦ ὑπάτου Φαβίου, ὁ ὁποῖος ἐφήρμοσε τὴ μέθοδο αὐτὴ κατὰ τοῦ ἀκατανίκητου σέ μάχη ἐκ παρατάξεως Ἀννίβα. Ὅταν ὅμως ὁ Ἐπαμεινώνδας ὀργάνωσε καὶ ἐξεπαίδευσε τὸ στρατό του ὅπως ἤθελε, τότε συγκροήθηκε μὲ τούς Σπαρτιάτες στὰ **Λεῦκτρα** (371 π.Χ.)

καὶ στὴ **Μαντίνεια** (362 π.Χ.), μὲ τίς ὁποῖες μάχες ἔλλαξε τὴ μορφή τοῦ πολέμου καὶ δημιούργησε τὴν καθαυτὸ Ὑψηλὴ Στρατηγικὴ, πού ἐνωτίσθηκαν μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ὅλοι οἱ μεγάλοι στρατηλάτες τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τὸν Φίλιππο καὶ τὸν Ἀλέξανδρο ἕως τὸν Μεγάλον Φρειδερίκον, τὸν Μόλτκε, τὸν Χίντεμπουργκ, τὸν Γκουντέριαν, τὸν Ρόμμελ, τὸν Μανστάιν, τὸν Πάττον καὶ τὸν Μοσέ Νταγιάν. Ὁ θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδας στὴ μάχη τῆς Μαντίνειας, ἡ ὁποία μάχη εἶναι ἕνα ἀριστοῦργημα Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς καὶ Τακτικῆς, ἔδειξε καὶ κάτι ἄλλο: ἕνας στρατὸς παραλύει, ὅταν χαθεῖ ὁ καθοδηγητικός του ἐγκέφαλος.

Ἡ ἀνοδος τοῦ Φιλίππου στὸ θρόνον

Ἡ παράδοση, τὴν ὁποία διασώζει ὁ Ἡρόδοτος, λέγει πὼς οἱ ἰδρυτὲς τοῦ μακεδονικοῦ κράτους κατάγονταν ἀπὸ τὸν **Τῆμενο**, τὸν Ἡρακλεΐδην βασιλιά τοῦ Ἀργους³. Τρεῖς ἀδελφια, ὁ **Γαυάνης**, ὁ **Ἀέροπος** καὶ ὁ **Περδίκκας**, ἦλθαν στὴ μακεδονικὴ πόλιν **Λεβαία** καὶ μπηγαν στὴ δούλεψη τοῦ τοπικοῦ βασιλιᾶ. Ὅταν ἡ βασίλισσα ζύμωνε ψωμί, ἔβλεπε πὼς τὸ καρβέλι τοῦ μικροῦ Περδίκκα γινόταν διπλάσιο ἀπ' ὅ,τι ἀρχικά ἦταν. Τὸ εἶπε στὸν βασιλιά κι αὐτὸς ἔνοιωσε ὅτι τὸ θαῦμα αὐτὸ κάτι κακό προμηνόυσε καὶ πῆρε ἀπόφαση νά

Οἱ Τημενίδες
τοῦ Ἀργους

3. Ἡ παράδοση αὐτὴ ἐνισχύει μιά ἱστορικὴ μου ἄποψη τὴν ὁποία ἔχω ὑποστηρίξει παρεμπιπτόντως σέ διάφορες μελέτες μου, ἀλλὰ προτίθεμαι ν' ἀναπτύξω σέ εὐρύτερη εἰδικὴ μελέτη μου. Ὁ «ἐξελληνισμός» τοῦ σημερινοῦ ἐλλαδικοῦ χώρου δέν ὀφείλεται σέ κάθοδο κάποιων ἐλληνικῶν φύλων ἀπὸ τὸ Βορρὰ πρὸς Νότον ἀλλ' ἀντίθετα σέ προώθηση ἀνεπτυγμένων πληθυσμιακῶν στοιχείων ἀπὸ τίς νοτιώτερες ἐλλαδικές περιοχές πρὸς Βορρᾶν.

διώξει τά τρία ἀδελφία. Τότε ὁ μικρὸς Περδίκκας, πού ἔτυχε νά κρατάει μαχαίρι τοῦ εἶπε: «Δεχόμαστε, βασιλιά, αὐτά πού μάς δίνεις». Καί χάραξε μέ τό μαχαίρι στό πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ πού φωτιζόταν μέσω τῆς καπνοδόχου ἀπό τόν ἥλιο. Ἄφοῦ τό ἔκανε, πῆρε τόν ἥλιο τρεῖς φορές καί τόν ἔβαλε στόν κόρφο του. Μετά πῆρε τ' ἀδελφία του κι ἔφυγαν.

Ἡ σημασία τῆς πράξης τοῦ Περδίκκα ἦταν προφανής. Βάζοντας τόν ἥλιο τοῦ βασιλικοῦ οἴκου στόν κόρφο του, ὑπονοοῦσε πώς ἔβαζε στόχο του τό μακεδονικό θρόνο. Κι ἔτσι ἔγινε. Οἱ Τημενίδες μέ ὀρμητήριο τό **Βέρμιο**, κυρίευσαν καί τήν υπόλοιπη Μακεδονία⁴. Κι ἀκόμη ὁ ἀκτινωτός ἥλιος ἔγινε τό βασιλικό ἔμβλημα τῆς Μακεδονίας. Καί τό σημαντικό εἶναι πώς ἐπὶ δύο αἰῶνες ἡ Μακεδονία, ἐντός καί ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς, θ' ἀναδείξει τοὺς μεγαλύτερους ἥλιους τῆς στρατιωτικῆς τέχνης, μέ κορυφαίους τόν Φίλιππο, τόν Ἀλέξανδρο, τόν Δημήτριο τόν Πολιορκητή, τόν Σωσθένη κ.ἄ.

Ἡ ἀνοδος
στό θρόνο

Δέν εἶναι τοῦ παρόντος ν' ἀναφερθοῦμε στήν ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας καί τῶν Μακεδόνων. Μᾶς ἀρκεῖ τό ἐθνικό τους ὄνομα «**Μακεδνός**», πού ἀπαντᾷ ὡς ἐπίθετο στόν Ὅμηρο (η 106) καί σημαίνει τόν ὑψηλό, τόν λυγερό, καί ἡ πολυκροτη φράση τοῦ Στράβωνος: «*Ἔστι μὲν οὖν Ἑλλὰς καὶ ἡ Μακεδονία*»⁵. Ἀλλ' ἡ μαρτυρία πού ἀρκοῦσε νά θέσει τέρμα

4. Ἡρόδ. (VIII, 137).

5. Ὁ καθηγ. Ἀνδριώτης λέγει σχετικά μέ τή γλῶσσα τῶν Μακεδόνων πού ἀποτελεῖ σημεῖο ἀναφοράς τῶν ἀμφισβητούμενων τῆν ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων: «Τό λεξιλόγιό τῆς εἶναι ἐπίσης ἑλληνικό. Τά κύρια ὀνόματα τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων ὅλα ἀνεξαιρέτως ἑλληνικά: Ἀλέξανδρος, Ἀμύντας, Ἀντίοχος, Ἀρχέλαος, Κάσσανδρος, Παρμενίων, Περδίκκας, Πολυσπέρχων, Πτολεμαῖος, Σέλευκος, Φίλιππος, Ἀρσινόη, Βε-

σ' ὅλη τήν ἀκατάσχετη περί μή ἑλληνικότητα τῶν Μακεδόνων φλυαρία εἶναι ἡ φράση πού ὁ μέγας ἱστορικός Πολύβιος βάζει στό χεῖλι τοῦ πρεσβευτῆ τῶν Ἀκαρνάνων **Λυκίσκου** στό συνέδριο τῆς Σπάρτης: «*Πηλίκης δεῖ τιμῆς ἀξιοῦσθαι Μακεδόνας, οἱ τὸν πλείω τοῦ χρόνου οὐ παύονται διαγωνιζόμενοι πρὸς τοὺς βαρβάρους ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀσφαλείας*» (IX, 35).

Τό 359 π.Χ. ἡ Μακεδονία βρίσκεται στό χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Οἱ Ἰλλυριοὶ κάνουν ἐπιδρομὴ καί νικοῦν τοὺς Μακεδόνες κοντά στή Φλώρινα. Ἐπικρατεῖ σύγχυση καί χάος. Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, παίρνοντας τήν πληροφορία ἀπὸ τόν Χίο ἱστορικό Θεόπομπο, γράφει: «*Οἱ δὲ Μακεδόνες διὰ τε τὴν ἐν τῇ μάχῃ συμφορὰν καὶ διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐπιφερομένων κινδύνων ἐν ἀπορίᾳ τῇ μεγίστῃ καθειστήκεισαν*» (XVI, 3). Ὁ Ἀμύντας Γ' εἶναι ἀνίκανος. Οἱ διεκδικητές τοῦ θρόνου πολλοί. Ἡ ὥρα τοῦ Φιλίππου ἐσήμανε. Εἶναι νέος ἀλλ' ἔχει στρατιωτική καί πολιτική πείρα γέροντος. Δεκαπέντε ἐτῶν βρίσκεται στή Θήβα καί κοντά στόν φιλόσοφο Παμμένη σπουδάζει τήν πολεμικὴ τεχνικὴ τοῦ Ἐπαμεινώνδα, τήν πολιτικὴ ἱστορία καί τόν πολιτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Στά 18 του χρόνια γίνεται διοικητὴς ἐπαρχίας καί τό 359 π.Χ., στά 20 χρόνια του, ἀντιβασιλιάς ἐπίτροπος τοῦ ἀνήλικου ἀνεπιού

ρενίκη, Θεσσαλονίκη, Κλεοπάτρα, Ὀλυμπιάς κ.λπ. Θρακοῖλλυρικό ὄνομα δέν ὑπάρχει κανένα. Τά σπουδαιότερα τοπωνύμια τῆς χώρας εἶναι ἐπίσης ἑλληνικά: Αἰγαί, Ἀλιάκμων, Ἀργισσα, Βέροια, Εἰδομένη, Ὀρεσίς, Πέλλα κ.λπ. Τά ὀνόματα τῶν μακεδονικῶν μηνῶν εἶναι ἐπίσης ἑλληνικά: Δῖος, Ἀπελλαῖος, Αὔδναιος, Περίτιος, Δύστρος, Ξανδικός, Ἀρτεμῖσιος, Δαΐσιος, Πάναιμος, Λώιος, Γορπιαῖος, Ὑπερβερεταῖος. Ὅλα, λοιπόν, ἑλληνικά, τίποτε τό Θρακοῖλλυρικό» (Ν. Π. Ἀνδριώτης: *Τό ὁμοσπονδιακὸ κράτος τῶν Σκοπίων καί ἡ γλῶσσα του*, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 9-10).

του Ἀμύντα Γ'. Τό 358 π.Χ., στήν πρώτη μεγάλη τακτική μάχη πού θά δώσει κατά τοῦ Ἰλλυριοῦ **Βαρδύλιος**, θά ἐφαρμόσει τίς «τεχνικές» πού διδάχτηκε στή Θήβα καί θά χρησιμοποιήσει τή νέα πολεμική μηχανή πού θά κάνει τοῦς Μακεδόνες μέσα σέ 40 χρόνια κοσμοκράτορες.

Ὁ ρήτωρ Αἰσχίνης
ἡγέτης τῆς μακεδονικῆς
παρατάξεως

Ἡ ὁργάνωσις τοῦ στρατοῦ

Ὁ Φίλιππος δημιούργησε τὴν τελειότερη πολεμικὴ μηχανὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. «Καθιέρωσε τὴν ὑποχρεωτικὴ στρατολογία, τὴν ὁποία καὶ ἐσυστηματοποίησε καὶ οὕτως ἐδημιούργησε πρῶτος καὶ συστηματικῶς αὐτός, **«ἐθνικόν»** στρατόν, ὅστις πάλιν συνέβαλε μεγάλως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μεταξύ τῶν Μακεδόνων ἰσχυροῦ πνεύματος ἐθνικῆς ἐνότητος⁶». Αὐτὸ διαφοροποιεῖ τὸ μακεδονικὸ στρατὸ ἀπὸ τοὺς στρατοὺς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ δικὸς τους στρατός ἦταν **«πολιτικός»**, ἀποτελούμενος ἀπὸ ἐνόπλιους πολίτες, οἱ ὁποῖοι στρατεύονταν, ὅταν τὸ ἐπέβαλλε ἡ ἀνάγκη. Ὁ στρατός τοῦ Φιλίππου ἦταν κατ' ἐξοχὴν **«στρατιωτικός»**, ἀποτελούμενος ἀπὸ ἓνα ἐθνικὸ σύνολο εὐρώστων ἀγροτοποιμένων, πού ἐξελίχθησαν σταδιακά σ' ἐπαγγελματίες πολεμιστὲς καὶ διευθύνονταν ἀπὸ εἰδικὸ σῶμα ἐπαγγελματιῶν ἀξιωματικῶν. Οἱ στρατιῶτες αὐτοὶ ὑποβάλλονταν σὲ καθημερινὲς σκληρὲς ἀσκήσεις, ἐθίζονταν σὲ μακρινὲς πορεῖες, εἶχαν μεγάλη ἀντοχὴ καὶ φοβερὴ πειθαρχία⁷. Ὁ στρατός αὐτός ἦταν τὸ ἐσωτερικὸ στήριγμα τοῦ Φιλίππου κατὰ τῶν φυγόνεντρων τάσεων πού παρουσίαζαν πάντοτε οἱ τοπικοὶ ἄρχοντες τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Φίλιππος χωρίσε τή Μακεδονία σέ δώδεκα στρατιωτικές περιφέρειες. Κάθε μία ἦταν ὑποχρεωμένη νά δίνει μιά μονάδα ἱππικοῦ, μιά μονάδα βαρεῖά ὅπλισμένον πεζικοῦ καί μιά μονάδα ἐλαφρά ὅπλισμένον πεζικοῦ. Βάση τοῦ μακεδονικοῦ στρατοῦ ἦταν ἡ **Μακεδονική Φάλαγγα**. Οἱ φαλαγγῖτες ἐφε-

**Ίδιαιτερότητα
του
Μακεδονικού
στρατού**

Ἡ Φάλαγγα

6. *Στρατιωτική Ιστορία της Ελλάδος*, έκδ. Τζηρίτα, σ. 125.

7. «Οὗτοι τὰ ὅπλα» εἶχον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, λέγει ὁ Δημοσθένης (Περὶ στεφάνου, 235).

σαν ειδικό όπλισμό, ήτοι περικεφαλαία, θώρακα, κυκλική ασπίδα και την περίφημη **σάρισα**, δόρυ μήκους 6-7 μέτρων, πού σημαίνει πώς ή σάρισα είχε μήκος τριπλάσιο του έλληνικού δόρατος κι έδινε στον φαλαγγίτη τό πλεονέκτημα του πρώτου κτυπήματος⁸. Οί φαλαγγίτες παρατάσσονταν κατά στοίχους. Κάθε στοίχος είχε βάθος 16 άνδρων. Ένα τετράγωνο 16 άνδρων μήκος, και 16 βάθος ήτοι 256 άνδρες, αποτελούσε ένα «**λόχο**». Δύο λόχοι, ήτοι 512 άνδρες, αποτελούσαν την «**πεντακοσιαρχία**». Τρεις πεντακοσιαρχίες αποτελούσαν την «**τάξιν**». Οί άνδρες των 5 πρώτων γραμμών κρατούσαν μέ τά δύο χέρια τή σάρισα μέ τρόπο πού ή σάρισα του πέμπτου στρατιώτη νά προεξέχει 5 πόδια από τον πρώτο στρατιώτη. Έτσι σχηματιζόταν ένα κινούμενο τείχος από σάρισες, πού βάδιζε προς τά εμπρός σάν χιονοστιβάδα⁹. Εκτός των φαλαγγιτών τό μακεδονικό πεζικό διέθετε και τό ειδικό σώμα των «**ύπασπιστών**», πού είχαν οργανωθεί κατά τό πρότυπο των πελταστών του Ίφικράτη και οί όποιοι χρησιμοποιούνταν σέ έκτακτες περιστάσεις, γιατί ή Φάλαγγα μόνο επί όμαλου εδάφους μπορούσε νά δράσει. Έγάρχει μιά αντιγνωμία σχετικά μέ τό αν ό Φίλιππος ή ό Άλέξανδρος σχημάτισαν ειδικό επίλεκτο σώμα, τους «**πεζεταίρους**». Προσωπικά πιστεύω ότι ό Φίλιππος όνόμασε πεζεταίρους όλους τους φαλαγγίτες για νά τους κολακεύσει και νά δείξει πώς τους έξομοιώνει προς τους άρχοντες πού εκ παραδόσεως σχηματίζαν τό ίππικό και λέγονταν **εταίροι**.

8. Ένας Σπαρτιάτης, μόλις πληροφορήθηκε τό καινούργιο όπλο του Φιλίππου είπε την αξιοσημείωνητη φράση: «Ωλωλεν άνδρὸς ἀρετά! Χάθηκε ή παλληκαριά του άνδρα. Τό όπλο θά ύποκαταστήσει την άνδρεία!»

9. Για τή Μακεδονική Φάλαγγα σπουδαία πραγματεία έχει γράψει ό στρατηγός **Νεόκοσμος Γρηγοριάδης** στην εισαγωγή της εκδόσεως του Άρριανού της βιβλιοθήκης Ζαχαροπούλου, σσ. 42 και έξης.

Ήταν ή μονάδα κρούσης του μακεδονικού στρατού. Ό όπλισμός των ίππέων περιελάμβανε: περικεφαλαία, περιτραχήλιο, θώρακα, κνημίδες και ξίφος. Επίσης τά άλογα έφεραν προμετωπίδα και προστερνίδια. Άνάλογα μέ τό επιθετικό όπλο, τό ίππικό χωριζόταν σέ **ίππικό γραμμής**, του όποιου οί ίππείς κρατούσαν σάρισα μικρότερη σέ μήκος από εκείνη των φαλαγγιτών, και σέ βαρύ **ίππικό**, πού ήταν όπλισμένο μέ λόγχη, τον περίφημο **ξυστόν**. Τό μακεδονικό ίππικό ενισχύθηκε πολύ, χάρη στην προσθήκη του επίσης έκλεκτου αλλά, πρό του Φιλίππου, άνοργάνωτου θεσσαλικού ίππικού.

Άν ή μεγάλη στρατιωτική καινοτομία του Ναπολέοντα ήταν ή χρήση του πυροβολικού ως τακτικού όπλου, μιά επίσης μεγάλη καινοτομία του Φιλίππου ήταν ή ευρεία χρήση «πυροβολικού» κατά των όχυρωμένων πόλεων. Ό Φίλιππος ως στρατιωτικός ήταν υπέρ της ταχύτητος. Ήθελε άμεσα και γρήγορο αποτέλεσμα. Προκειμένου, λοιπόν, νά έκπορθήσει τίς αναρίθμητες έλληνικές πόλεις στή Μακεδονία, τή Χαλκιδική και τή Θράκη ή άλλες πόλεις βαρβαρικές, δέν μπορούσε νά περιμένει τό αποτέλεσμα μέ μακρά πολιορκία. Γι' αυτό έφερε από την Έλλάδα τους καλύτερους μηχανικούς, για νά διδάξουν στους Μακεδόνες την κατασκευή και χρήση πολιορκητικών μηχανών¹⁰. Κορυφαίοι μηχανικοί ήσαν ό Θεσσαλός **Πολύειδος**, πού θεωρείται έφευρέτης ενός πιο ισχυρού και αποτελεσματικού καταπέλτη κατά τό σύστημα των «τόνων»¹¹ και ό **Αινείας**, ό επιλεγόμενος τακτικός, πού κατεσκεύασε μηχανές πού εξαπέλυαν «βλήματα». Οί μηχανές αυτές λέγονταν «**ελεπόλεις**».

10. Βλ. «Φίλιππος...», σ. 62.

11. Τόνος επί μηχανών σημαίνει σχοινί πού συμβάλλει στην ένταση, τό τέντωμα.

Ἡ στρατιωτική ιδιοφυΐα τοῦ Φιλίππου ἀποκαλύπτεται σ' ὅλο της τό μεγαλεῖο ἀπὸ τῆ δημιουργία μακεδονικοῦ στόλου καὶ ἀπὸ τό γεγονός ὅτι συνέλαβε τῇ σημασίᾳ τοῦ ὅπλου αὐτοῦ ὡς βασικοῦ στοιχείου τῆς Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς. Γιά νά λυγίσει τοὺς Ἀθηναίους, κατάλαβε πῶς δέν τοῦ ἀρκοῦσε ὁ ἰσχυρός στρατός· ἔπρεπε νά δημιουργήσῃ καὶ ἰσχυρό στόλο. Μόλις κατέλαβε τῇ χρυσοφόρῳ περιοχῇ τοῦ Παγγαίου κατεσκεύασε στόλο μέ νέου τύπου πλοῖα, τίς **τετρήρεις** καὶ **πεντήρεις**, κάλεσε μάλιστα κοντά του τόν περίφημο ναύαρχο ἀπὸ τὴν Κρήτη, τόν **Νέαρχο**. Κι ἀκόμη ὁ Φίλιππος, ἕνας κατ' ἐξοχὴν στεριανός, χρησιμοποίησε τό στόλο του μέ περισσότερη τόλμη –παρ' ὅλο πού δέν τοῦ ἐπέτρεψε νά συγκρουσθεῖ σέ τακτική ναυμαχία– ἀπ' ὅ,τι οἱ κατ' ἐξοχὴν ναυτικοὶ Ἀθηναῖοι, πού περιόρισαν τό ρόλο τοῦ στόλου τους κι ἔρριξαν τό βάρος τους στὸν πόλεμο τῆς στεριᾶς, στὸν ὁποῖο ὁ Φίλιππος ἔγινε σταδιακά ἀκατανίκητος. Καὶ ναί μέν οἱ Ἀθηναῖοι στρατηγοὶ **Χάρης** καὶ **Χαρίδημος** ἔδρασαν συχνά μέ τὰ πλοῖα τους ἐναντίον τοῦ Φιλίππου στὴ Χαλκιδικὴ καὶ στὴ Θράκη, ὅμως δέν κατόρθωσαν οὔτε πόλεις συμμαχικὲς νά σώσουν, οὔτε ἀντίπαλες νά ἐκπορθήσουν, οὔτε –τό βασικώτερο– νά ἐπιβάλουν ἀποκλεισμό στὸν Φίλιππο. Ἀντίθετα ὁ Φίλιππος μέ τό στόλο του κυρίευσε τὴν Ἱμβρο καὶ Λήμνο πού ἀνήκαν στοὺς Ἀθηναίους, αἰχμαλώτισε Ἀθηναίους πολῖτες, ἐφθασε ὡς τῇ Γεραιστό (τό νότιο ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας), ἔβγαλε ναυτικά ἀγῆματα στὸν Μαραθῶνα κι ἐμπόδισε σιτοφορτία νά φθάσουν στὴν Ἀθήνα. Μέ ἄλλα λόγια ἐπέβαλε ἕνα εἶδος μικροῦ ἀποκλεισμοῦ, κατὰ τό πρότυπο τοῦ Λυσάνδρου, κατὰ τόν Πελοποννησιακό πόλεμο.

Ὅλα αὐτὰ δείχνουν πῶς ἡ στρατιωτικὴ ιδιοφυΐα τοῦ Φιλίππου εἶχε μιά εὐαισθησίᾳ πού δέν διέθετε οὔτε ὁ Ναπολέον οὔτε τό γερμανικὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Α' καὶ Β' Παγκοσμίου

πολέμου, πού ἔβλεπαν τὸν πόλεμο μέσα ἀπὸ μιά **πεζικοκρατική ἀντίληψη**. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ Φιλίππου νά δημιουργήσῃ στόλο, δείχνει πόσο ἑλληνικά κύτταρα διέθετε. Γιατί αὐτό πού ὀνομάζουμε Ἑλλάδα, δέν εἶναι κάτι πού δημιουργήθηκε σέ μιά γλῶσσα στεριᾶς. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι δημιούργημα τῆς θάλασσας. Καὶ Ἑλληνας σημαίνει αὐτός πού ἔχει ροπή πρὸς τὴ θάλασσα. Ἴσως, ἂν οἱ γλωσσολόγοι ψάξουν καλύτερα, νά βροῦν κάποια κοινὴ ρίζα ἀνάμεσα στὸ δασυνόμενο **ἄλς-ἄλός** (=θάλασσα) καὶ στὸ δασυνόμενο **Ἑλλην**, πού μπορεῖ νά σημαίνει παιδί τῆς θάλασσας. Ξέρω πῶς ἔτσι μιλάω κάπως ποιητικά, ἀλλὰ χωρὶς ποίηση θά ὑπῆρχε ἑλληνικὸ πνεῦμα; *Κι ἀκόμη τί εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος; Ὁ ποιητὴς τοῦ πολέμου. Ὁ Φίλιππος ἦταν ὁ πεζογράφος τοῦ πολέμου.*

Ἀλλ' ἂς ἔλθουμε πάλι στὸ θέμα μας. Ὁ Φίλιππος εἶχε κηρύξει κατὰ τῶν Ἀθηναίων **ὀλοκληρωτικό πόλεμο**. Κι ἕνας ὀλικός πόλεμος προϋποθέτει δράση καὶ στή στεριά καὶ στή θάλασσα καὶ στὸν οἰκονομικὸ τομέα. Γι' αὐτό δημιούργησε ναυτικὴ δύναμη τὴν ὁποία πάντα χρησιμοποίησε ἐπιτυχῶς. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πῶς ἐνῶ πολεμοῦσε κατὰ τοῦ **Ὀνομάρχου** στὸν **Β' Ἱερό πόλεμο** (355-346 π.Χ.), ἔφτιαξε στίς **Παγασές** (δίπλα στὸ λιμάνι τῆς **Ἄλου** πού ναυλοχοῦσε ὁ ἀθηναϊκός στόλος) ναύσταθμο καὶ ναυπηγεῖο κι ἔτσι ἄρχισε νά ἐκμεταλλεύεται τό εἰσαγωγικὸ κι ἐξαγωγικὸ ἐμπόριο τοῦ Παγασητικοῦ. Ἀντίθετα οἱ Ἀθηναῖοι, παρὰ τό πολιτικὸ δαιμόνιο τοῦ Δημοσθένη, δέν ἤξεραν τί πόλεμο διενεργοῦσαν ἐναντίον του καὶ συνεπῶς δέν ἤξεραν πῶς νά ἐνεργήσουν καὶ τί δυνάμεις νά χρησιμοποιοῦσαν. Δέν εἶχαν Ὑψηλὴ Στρατηγική. Τοὺς ἔλειπε τό σχέδιο μακρᾶς δράσεως. Ἐνεργοῦσαν σπασμωδικά, παίρνοντας τίς ἀποφάσεις βιαστικά, κυρίως τὴν τελευταία στιγμή. Ὁ Φίλιππος ἀπὸ τὴν ἀρχή

τούς «ἔκλειψε» τὴν πρωτοβουλία τῶν κινήσεων. Κι ἀκόμη τούς ἔλειπε ἡ προοπτική, ἐνῶ ὁ Φίλιππος δὲν ἦταν ἀπλᾶ διο-
ρατικός· ἦταν στρατιωτικός μεγάλων προοπτικῶν. Γι' αὐτό μετὰ τὴ μάχη τῆς Χαιρωνείας ἐπιζητεῖ τὴ φιλία τῶν Ἀθη-
ναίων ὄχι μόνο ἀπὸ μεγαλοψυχία ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σκοπιμότητα πολιτική. Ἀπὸ τὸ ἔτος 346 π.Χ. ἐντάσσεται στὸ πλαίσιο τῆς Ὑψηλῆς Πολιτικῆς του ὄχι μόνον ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς Ἑλ-
λάδος καὶ τῆς Βαλκανικῆς ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μ. Ἀσίας. Αὐτὸ ἀναποφεύκτως θά τὸν ἔφερνε σὲ σύγκρου-
ση μὲ τὴν Περσία. Οἱ ναυτικές του δυνάμεις δὲν ἀρκοῦσαν. Χρειαζόταν λοιπὸν τὴ ναυτικὴ βοήθεια τῶν Ἀθηνῶν, πού παρὰ τὴν κρίση πού περνοῦσαν εἶχαν τὴν ἀδιαφιλονίκητη κυριαρχία στὸ Αἶγαῖο. Ἐνοιωθε πὼς χωρὶς τὴ ναυτικὴ βοή-
θεια τῶν Ἀθηνῶν μιὰ ὑπερπόντια ἐκστρατεία θά ἦταν δυ-
σχερής, ἂν ὄχι ἀνέφικτη.

Μακρορηγόρησαμε σχετικά μὲ τὸ ναυτικὸ πρόγραμμα τοῦ Φιλίππου, πρῶτον γιατί δὲν ἔχει προσεχθεῖ ἀρκετὰ καὶ δεύ-
τερον, γιατί θέλουμε νὰ δείξουνε πὼς ὁ Φίλιππος διέθετε ὅλα ἐκεῖνα τὰ συστατικά πού καθιστοῦν τὸν ἡγέτη **Ἡγήτορα**.

Ὁ ρήτωρ Δημοσθένης
ὁ μέγας ἀντίπαλος τοῦ Φιλίππου

Ὁ Φίλιππος ὡς ἡγῆτωρ

Ὁ Φίλιππος δέν ἦταν ἓνας ἱκανός πολιτικός ἢ στρατιωτικός ἡγέτης: ἦταν ἡγῆτωρ. Δέν ἐνεργοῦσε ἀπλᾶ βάσει ἐνός καλὰ προδιαγεγραμμένου σχεδίου, ὅπως θά ἔπραττε σήμερα ἓνας ἀρχηγός ἐπιτελείου. Ἦταν ἡγῆτωρ, γιατί μπορούσε νά θέτει σέ κίνηση τόν παράγοντα ἐκεῖνο πού διαθέτει τή μεγαλύτερη δύναμη ἀντιδράσεως, τόν **ἄνθρωπο**, καί συγχρόνως νά λαμβάνει ὑπ' ὄψη τὰ ἀπροσδιόριστα ἐκεῖνα στοιχεῖα πού μυστηριωδῶς καθορίζουν τήν ἱστορική μας μοῖρα καί συνθέτουν τόν πυρῆνα τῶν ἠθικῶν ἀξιών. Ἦξερε νά λαμβάνει ὑπ' ὄψη καί ν' ἀξιοποιεῖ τοὺς παράγοντες ἐκείνους πού ὁ Κλαούζεβιτς ὀνόμασε «**ἠθικούς παράγοντες τοῦ πολέμου**». Κι ἀκόμη, ὅσο κι ἂν σπούδασε τήν πολεμική τέχνη κοντά στόν Θηβαῖο Παμμένη κι ἔμαθε τοὺς κανόνες τῆς «**στρατιωτικῆς γραμματικῆς**», γρήγορα κατάλαβε πῶς κάθε καινούργιος πόλεμος ἔχει αὐτόνομη λογική καί διεξάγεται μέ κανόνες πού μέ τό ξίφος γράφονται ἀπό τοὺς καινούργιους πολεμάρχους στά νέα πεδία τῶν μαχῶν. Ὁ Φίλιππος δέν ἦταν στατικός: ἦταν εὐρηματικός καί προωθητικός.

Τό πορτραῖτο
 τοῦ ἡγήτορος

Ἕνας Γερμανός μελετητής πού ἐξήτασε τό φαινόμενο Χίτλερ ἀπό τή σκοπιά τῆς στρατιωτικῆς ἐπιστήμης¹², δίνει μέ ἀδρές πινελιές τό πορτραῖτο τοῦ πραγματικοῦ ἡγήτορος: «*Κατά τήν στιγμὴν τῆς λήψεως μιᾶς ἱστορικῆς αποφάσεως ἦτις ἀπαιτεῖ τήν εἰς τό ἀνώτατον ὅριον ἀνάπτυξιν τῶν ἱκανότητων του,*

12. Gert Buchheir: *Ἡ στρατηγική ἐνός δεκανέως (ὁ Χίτλερ ὡς πολέμαρχος)*, Ἀθήναι 1964, ἑλληνική ἀπόδοση μερίμνη διευθύνσεως στρατιωτ. ἐκδόσεων ΓΕΣ, σσ. 467-468).

ἔχει ὑποχρέωσιν, ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῆς συνειδήσεώς του καί μόνης, νά ἀναπτύξῃ φαντασίαν ἱκανήν ὅπως κυριαρχήσῃ τῆς καταστάσεως, ἐν μέσῳ τῶν πολλαπλῶν στοιχείων ἅτινα τήν συνθέτουν. Δέον νά ἔχῃ πλήρη συνείδησιν τῶν παραγόντων χώρος καί χρόνος, τῶν εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν ἐπιδράσεων, νά ἐκτιμᾷ μετά βεβαιότητος καί ἀκριβείας τόν χαρακτηῖρα τῶν συνεργατῶν του, ὡς καί τῶν ἀντιπάλων του, νά γνωρίζῃ καλῶς τοὺς ἀνθρώπους ὥστε νά θέτῃ πάντοτε τόν κατάλληλον ἄνθρωπον εἰς τήν κατάλληλον θέσιν, καί τέλος νά ἀντιμετωπίξῃ ψυχραίμως πᾶσαν ἀναστροφὴν τῆς τύχης ἢ αἰφνιδιασμόν. Κατά τήν συνεχῇ ἐν τῇ ἐξελίξει τῶν γεγονότων πάλιν, δέον νά παραμένῃ πιστός εἰς τὰς ἀρχάς του, νά ἀντιμετωπίξῃ ἀποφασιστικῶς καί μέ γαλήνην τοὺς χειροτέρους κινδύνους, μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν διὰ μέσου τῶν ἀντιξοοτήτων καί τῶν σκληρῶν ἀντιδράσεων, θά ἀντιμετωπίσῃ τήν ἁρμονίαν τῆς νίκης» (...) «Ἐν συμπεράσματι ὁ Ἀργηχός τοῦ Πολέμου θά πρέπῃ νά εἶναι δεδοκιμασμένος στρατιωτικός, ἱκανός νά κυριαρχῇ ἐπὶ ὅλων τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ἐπαγγέλματός του καί νά μὴ χάνῃ ποτέ ἀπ' ὀφθαλμῶν τὰς γενικὰς γραμμάς τοῦ πολέμου, κατά τρόπον ὥστε εἰς οἵανδήποτε στιγμὴν ὅλαι αἱ διαθέσιμοι δυνάμεις του νά εἶναι δυνατόν νά εὐρεθοῦν εἰς τήν κατάλληλον ἐν τόπῳ καί χρόνῳ θέσιν, ἐν τῷ πλαισίῳ φυσικὰ τῶν προσφερομένων δυνατοτήτων».

Θά μπορούσε κανεὶς νά ὑποστηρίξῃ, χωρὶς δόση ὑπερβολῆς, πῶς ὁ συγγραφέας τῆς *Στρατηγικῆς ἐνός Δεκανέως* συνέθεσε τό πορτραῖτο τοῦ ἡγήτορος ἔχοντας πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του τόν Φίλιππο. Ἀκόμη καί ὁ μαρτυρούμενος ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς βίαιος καί παρορμητικός χαρακτηῖρας του καί ἡ ροπή του πρὸς ἀκολασία κατέπαιναν τήν ὥρα πού ἐπρόκειτο νά πάρει ἀποφάσεις καί κυρίως νά δράσει. Ὁ Φίλιππος, λόγῳ ἀξιώματος, ἦταν καί στρατιωτικός

καί πολιτικός. Πάνω απ' όλα όμως ήταν ένα πολεμικό όν.

Οσάκις ο πολεμικός ηγέτης βρίσκεται στην ανάγκη να ενεργήσει ως πολιτικός, σε καμμία περίπτωση δεν πρέπει να λησμονεί ότι πρέπει να συμπεριφέρεται ως στρατιωτικός αρχηγός. 'Ο Κλαούζεβιτς τό έγραψε αυτό άλλ' ο Φίλιππος τό έφήρμωσε. 'Ο Κλαούζεβιτς είναι αυτός πού έγραψε ότι ο πόλεμος είναι συνέχεια τής πολιτικής μέ άλλα μέσα, αλλά ο Φίλιππος κατέδειξε —και μάλιστα επιτυχώς— ότι ή πολιτική **είναι** συνέχεια του πολέμου μέ άλλα **μέσα**, ή μάλλον μέ όλα τά μέσα, και πρώτ' απ' όλα μέ τόν **πόλεμο των νεύρων**.

Ἀριστοτέλης
τοῦ
ψυχολογικοῦ
πολέμου

Στά νεώτερα χρόνια —κι αυτό τό είδαμε έντονότερα στόν «Πόλεμο τοῦ Κόλπου»— δίνεται έμφαση στόν ψυχολογικό πόλεμο. 'Ο Φίλιππος χωρίς νά έχει υπ' όψη τίς δικές μας περιτεχνες μεθόδους, ήταν ἀριστοτέλης τής τακτικῆς τοῦ ψυχολογικοῦ πολέμου. *Τίς περισσότερες επιτυχίες ὀφείλε ὀχι στή συντριβή τοῦ ἀντιπάλου στό πεδίο τῆς μάχης ἀλλά στή συντριβή τῆς θελήσεώς του νά δώσει μάχη!* 'Ετοι, ἐνῶ στούς διάφορους πολέμους του κατά τῶν ἀντιπάλων του ἔχανε στίς περισσότερες μάχες, κέρδιζε τελικά τή νίκη σέ μιά ἀποφασιστική σύγκρουση καί κυρίως χωρίς σύγκρουση, παραλύοντας τή διάθεση τοῦ ἀντιπάλου γιά σύγκρουση. Εἶναι χαρακτηριστικό ότι ο Φίλιππος ἐδραίωσε τή θέση του ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου κι ἐπέβαλε τήν κυριαρχία του στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Βαλκανικῆς καί ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ὅλης (πλήν Σπάρτης), ἐπιτυγχάνοντας **τρεις μόνον ἀποφασιστικές νίκες**: πρώτη, ἐκείνη ἐπὶ τοῦ Βαρδύλιος τό 358 μόλις πῆρε στά χέρια του τήν ἐξουσία στή Μακεδονία, δεύτερη ἐπὶ τοῦ Ὀνομάρχου τό 352 στό Κρόκιον πεδίο καί τρίτη ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων καί Θηβαίων τό 338 π.Χ. στή Χαιρώνεια.

'Ο Φίλιππος, ὅμως, ἐνῶ ἀναδείχθηκε σ' ἕναν ἀπό τούς κορυφαίους στρατιωτικούς τῆς ἱστορίας καί πού γνώρισε ὅσο κανεῖς ἄλλος τήν ἐπιτυχία, εἶχε μιά πολύ σοβαρή γιά στρατιωτικό ἡγέτη ἀτυχία: **δέν εἶχε δικό του ἱστορικό**, ἔστω καί ἐχθρικά διακείμενο πρὸς αὐτόν. 'Ετοι οἱ πληροφορίες γιά τή στρατιωτική δράση του εἶναι ἔμμεσες, ἀποσπασματικές καί σχηματικές. Λεῖπει ἡ πλήρης περιγραφή τῶν ἐκστρατειῶν καί τῶν μαχῶν του, πού θά μάς ἔδινε τήν εὐχέρεια νά ἐξετάσουμε τήν προσωπικότητά του πιά ἐμπεριστατωμένα, καί ἀπό τήν ἀποψη τῆς στρατηγικῆς καί ἀπό τήν ἀποψη τῆς τακτικῆς. 'Ενας ἀπό τούς πιά μετροημένους καί συγκρατημένους μελετητές του ὡς στρατιωτικοῦ, ὁ Βρετανός καθηγητής τοῦ Cambridge καί μέλος τῆς Βρετανικῆς Ἀκαδημίας G. T. Griffith¹³, μάς δίνει τήν εἰκόνα τοῦ Φιλίππου ὡς στρατιωτικοῦ ἡγέτη: «'Ασυνήθιστη ἱκανότητα ὑπομονῆς καί ἐνδεχομένως ἀποδοχῆς μᾶς ἦταν· λεπτό αἰσθητήριο προτεραιοτήτων, χάρη στό ὁποῖο δέν ἐπέτρεπε στίς ἄμεσες ὑποθέσεις, τοπικά ἐγγύς καί χρονικά ἐπείγουσες, νά δεσπόζουν, ἀλλά τίς ἀντιμετώπιζε στή σωστή τους προοπτική καί στά πραγματικά τους χρονικά καί τοπικά πλαίσια· τέλος προτίμηση γιά τίς πολιτικές λύσεις μάλλον παρά τίς στρατιωτικές, μέ τό στρατό λειτουργώντας μάλλον ὡς ἀπειλή παρά ὡς ἐκτελεστικό ὄργανο». Τό τελευταῖο τοῦτο ἀπέδειξε καί στήν πρώτη ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Χαλκιδικῆς, ὅταν ἔκανε στρατιωτική ἐπίδειξη στούς Ὀλυνθίους καί στήν τελευταία του ἐκστρατεία στήν Πελοπόννησο, κατά τήν ὁποία ἀπεμόνωσε τή Σπάρτη, ἀλλ' ἀπέφυγε νά συγκρουσθεῖ μέ τόν σπαρτιατικό στρατό, ἐφόσον μιά τέτοια σύγκρουση δέν εἶχε νόημα πολιτικό. "Όσο κι ἂν λέει ὁ Δημοσθέ-

13. Φίλιππος Βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, 1980, σ. 74.

νης ότι διέθετε «φιλοτιμίαν ανυπέρβλητον», δηλαδή ἀχαλί-
νωτη φιλοδοξία, δέν υπάρχει καμμία μαρτυρία πού νά βε-
βαιώνει ότι παρασυρόταν σέ ἄσκοπες καί παράτολμες ἐνέρ-
γειες.

Ἡ μαρτυρία
τοῦ
Ulrich Wilcken

Ὑπάρχουν ὥστόσο συγγραφεῖς πού ἀμφισβητοῦν τό στρα-
τιωτικό δαιμόνιο τοῦ Φιλίππου. Οἱ ἐγκυρότεροι ὁμως ἱστο-
ρικοί βεβαιοῦν περί τοῦ ἀντιθέτου. Συγκεκριμένα ὁ Ulrich
Wilcken, ἓνας ἀπό τοὺς κορυφαίους Γερμανοὺς ἱστορικούς
στό περισπούδαστο ἔργο του Ἀρχαία Ἑλληνική Ἱστορία¹⁴
γράφει: «Οἱ καταπληκτικὲς ἐπιτυχίαι τοῦ Φιλίππου βασίζον-
ται κυρίως στή **στρατιωτική του ὑπεροχή**. Τό ὅτι ὁ μακεδони-
κός στρατός ἔγινε ὁ πρῶτος τοῦ κόσμου ἦταν προσωπικό του
ἐπίτευγμα» (σ. 281). Βέβαια ἓνας πολέμαρχος κρίνεται ὄχι
ἀπό τήν ὀργάνωση ἀλλ' ἀπό τή χρησιμοποίηση τοῦ στρατοῦ.
Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Wilcken λέει: «Ἐπίσης μέ τήν τακτική τοῦ συν-
δυασμοῦ στρατιωτικῶν μονάδων διαφόρων ὄπλων, πού ἐμ-
φανίζεται τότε γιά πρώτη φορά, ὁ Φίλιππος δημιουργεῖ μιᾶ
νέα ἐποχή στήν πολεμική ἱστορία» (σσ. 281-282). Ἄλλ' ὁ Wil-
cken ἀναγνωρίζει στόν Φίλιππο καί ικανότητες γιά τήν ἄ-
σκηση Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς. Παραθέτουμε ὁλόκληρο τό χω-
ρίο, γιατί συνοψίζει ὅσα εἶπαμε μέχρι τώρα καί θά ποῦμε
παρακάτω:

«Ὁρόσημο στή στρατιωτική τέχνη ἀποτελεῖ ὁ Φί-
λιππος ὄχι μόνο στόν τομέα τῆς **τακτικῆς** ἀλλά καί στόν το-
μέα τῆς **στρατηγικῆς**. Εἶναι, προφανῶς, ὁ **πρῶτος** πού ἐφήρ-
μοσε, ἔχοντας πλήρη ἐπίγνωση τῆς σημασίας της, τή **στρατη-
γική τῆς πλήρους ἐξοντώσεως ἢ ὑποταγῆς τοῦ ἐχθροῦ** (ἂν
καί δέν αποκλείεται τή σημασία τῆς στρατηγικῆς αὐτῆς νά

14. Ἐκδόσεις Παπαζήση, 1976, μετάφραση Ἰω. Τολουμάκου.

τήν εἶχε συλλάβει ἤδη πρὶν ὁ Ἐπαμεινώνδας). Πρὸς τό σκο-
πό αὐτό (δηλαδή τήν πλήρη ἐξόντωση τοῦ ἐχθροῦ) ὁ Φίλιπ-
πος, ἀφοῦ νικοῦσε, ἐτίθετο ἐπικεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ του καί
κατεδίωκε τόν ἐχθρό μέχρις ὅτου καί ὁ τελευταῖος ὀπλίτης
καί τό τελευταῖο ἄλογο σκοτώνονταν» (σ. 282).

Ἀλλά καί δύο νεώτεροι ἱστορικοί, οἱ Ἀμερικανοί Botsford
καί Robinson ἐπιβεβαιώνουν τά ὅσα γράψαμε παραπάνω:
«Ἀπό τή Θῆβα δανείστηκε (ὁ Φίλιππος) τήν ἰδέα τοῦ **συν-
δυασμοῦ τῆς τακτικῆς τοῦ ἱππικοῦ καί τοῦ πεζικοῦ** καί τό
διαχωρισμό τῆς τακτικῆς ἀνάμεσα στίς δύο πτέρυγες, πού ἡ
μία ἔπρεπε νά εἶναι ἐπιθετική, ἡ ἄλλη ἀμυντική. Ὁ Φίλιππος
ὄχι μόνο ἐκπαίδευσε αὐτά τά στρατεύματα ἀλλά καί τά ἄσκη-
σε σέ μακρινές πολὺ γρήγορες πορεῖες, φορτωμένα μέ τά ὀ-
πλα καί τίς προμήθειές τους. Εἶχαν ἀντοχή πειθαρχία καί
ἐνθαρρύνονταν νά παίρνουν μέρος σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες. Σ'
αὐτή τήν πολεμική μηχανή μποροῦσε, ὅταν τό ζητοῦσε ἡ πε-
ρίσταση, νά προσαρτᾷ μιᾶ ἀποτελεσματική πολιορκητική μη-
χανή. Ἔτσι ὁ Φίλιππος ἀνέπτυξε ἓνα στρατιωτικό σύστημα
ἀκόμη πιό περίπλοκο καί ἀποτελεσματικό ἀπό ἐκεῖνο τοῦ
Διονυσίου Α' τῶν Συρακουσῶν. Ἡ ἀνωτερότητα τοῦ συστή-
ματος αὐτοῦ ὀφειλόταν κυρίως στά στρατιωτικά προτερήμα-
τα τῶν ἀντρῶν, στήν ἐπαγγελματική ικανότητα πού ἀπο-
κοῦσαν μέ τή μακροχρόνια ὑπηρεσία καί στήν ικανότητα
τοῦ διοικητῆ καί τῶν στρατηγῶν του»¹⁵.

Οἱ κρίσεις
τῶν Botsford
καί Robinson

15. Botsford καί Robinson: Ἀρχαία Ἑλληνική Ἱστορία, ἔκδοση
Μορφωτικοῦ ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπέζης, 1977, σ. 344.

Η ιδιωτική ζωή του Φιλίππου σε συνάρτηση μέ την πολιτική του

Ἡ ροπή
πρὸς τίς
ἀπολαύσεις

Πολλοί αρχαίοι και νεώτεροι ιστορικοί επικρίνουν τόν Φίλιππο γιά τήν ἀτάσθαλη ιδιωτική του ζωή. Ὁ Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος γράφει γι' αὐτόν: «Ὁ Φίλιππος εἶχε κραιπνὴν ὀξυτάτην, ὣν σφόδρα ἐπιρρεπὴς εἰς πάσας τὰς σωματικές ἀπολαύσεις, μάλιστα δέ πρὸς ἔρωτας ἑκδοτος»¹⁶. Πέρα ἀπὸ τίς ἀναρίθμητες παλλακίδες, εἶχε καὶ ἑπτὰ νόμιμες γυναῖκες! Ἡ ἐρωτική του βουλιμμία δέν ἔχει σχέση μέ τή στρατιωτική ἢ πολιτική του ἀξία παρὰ στό μέτρο πού γινόταν ἐμπόδιο στήν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας. Καί συχνά γινόταν. Περιοριζόμαστε σέ μιὰ αὐστηρὴ κρίση τοῦ Πλουτάρχου: «Αἱ δὲ περὶ τὴν οἰκίαν ταραχαὶ διὰ τοὺς γάμους καὶ τοὺς ἔρωτας αὐτοῦ, τρόπον τινὰ τῆς βασιλείας τῇ γυναικωνίτιδι συννοσοῦσης»¹⁷. Ὅμως, ὁ πιὸ αὐστηρὸς ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἐπικριτὲς του, ὁ **Θεόπομπος**, γράφει τὴν πιὸ ἐγκωμιαστικὴ φράση γιὰ τόν Φίλιππο: «Οὐδέποτε ἡ γῆ τῆς Εὐρώπης γέννησε ἄνδρα σάν τόν Φίλιππο». Ἀλλὰ καὶ ὁ γνωστός μαρξιστὴς ιστορικός Γιάννης Κορδάτος, πού σπάνια λέει ἐπαινετικό λόγο γι' αὐτούς πού ὀνομάζουμε μεγάλους ἄνδρες τῆς ἱστορίας καὶ ὁ ὁποῖος δέν ἀποκρῦπτει τό θαυμασμό του γιὰ τόν Δημοσθένη, γράφει γιὰ τόν Φίλιππο: «Κι ὁμως ὁ βασιλιάς αὐτὸς μέ τὰ τόσα ἐλαττώματα καὶ τίς τόσες διαστροφές, εἶχε πολλές ἰκανότητες: Πρῶτα πρῶτα ἦταν στρατιωτικὸ μυαλό. Ἔπειτα ἦταν πολιτικός καὶ διπλωμάτης»¹⁸.

16. Κων. Παπαρηγοπούλου: *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη, τ. Β', σ. 41.

17. Πλουτάρχου: Ἀλέξανδρος, 9.

18. Γιάννη Κορδάτου: *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, έκδοση «20ός αιώνας», τ. Γ', σ. 45.

Χωρίς νά ἔχουμε πρόθεση νά δικαιολογήσουμε τίς ἠθικές παρεκτροπές τοῦ Φιλίππου, πρέπει νά διευκρινίσουμε πῶς γιά τούς Μακεδόνες βασιλεῖς ἡ πολυγαμία ἦταν θεσμός. **Εἰδικά ὅμως γιά τόν Φίλιππο ἦταν μέρος τῆς στρατηγικῆς του. Νυμφεύοταν γιά πολιτικούς λόγους.** Κυρίως γιά τήν ἀντιμετώπιση ἐχθρικών φύλων ἢ σύναψη συμμαχιῶν. Ὁ κωμωδιογράφος **Σάτυρος**, πού ἐξῆσε στήν αὐλή του, γράφει τό ἐξῆς ἀποκαλυπτικό: «Ὁ δέ *Φίλιππος* αἰεὶ κατὰ πόλεμον ἐγάμει». Εἶναι ἄξιο παρατηρήσεως ὅτι καμμιά ἀπό τίς γυναῖκες του δέν ἦταν ἀπό τή νότια Ἑλλάδα. Ἦταν κόρες φυλάρχων, τούς ὁποίους ἤθελε νά δέσει στό ἄρμα τῆς πολιτικῆς του μέ δεσμούς συγγενείας. Συγκεκριμένα, χάρη στό γάμο του μέ τήν τρομερή **Ὀλυμπιάδα** πού τοῦ γέννησε τόν Ἀλέξανδρο, συνδέθηκε μέ τό ἰσχυρό ἡπειρωτικό φύλο τῶν **Μολοσσῶν**, πού ἦσαν ἀντίβαρο στους πάντα ἐχθρικούς πρὸς τή Μακεδονία Ἰλλυριοὺς. Χάρη στό γάμο του μέ τή **Φίλινα**, πού καταγόταν ἀπὸ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια τῆς Λάρισας, στερῶσε τή συμμαχία του μέ τούς Θεσσαλοὺς, πού τοῦ ἐξασφάλισαν πάλιν ἀπὸ 2.000 ἐκλεκτοὺς ἰππεῖς.

Κατηγορείται ὁ Φίλιππος ἀπὸ τὸν **Παυσανία** (I, 25, 3) ὅτι ὑποδούλωσε τὴν Ἑλλάδα. Κι ἀκόμη κατηγορεῖται γιὰ ἀθέτη-
ση ὀρκῶν, ἀπιστία, παρασπονδία. Ὁ Δημοσθένης σπὸν Γ
Ὀλυνθιακὸ ἀρνεῖται νὰ τὸν ἀποκαλέσει "Ἕλληνα ἀλλ'" οὔτε
καὶ βάρβαρο. Τὸν ἀποκαλεῖ ὀλέθριο Μακεδόνα πού δέν θ'
ἀγοραζόταν παλιότερα οὔτε σάν ἀνδράποδο! Ὁ **Θεόπομπος**,
ἀντιφάσκοντας, ἐνῶ ἀποκαλεῖ τὸν Φίλιππο κορυφαῖο τῶν
ἀνδρῶν ἀπ' ὅσους γέννησε ἡ Εὐρώπη, μᾶς δίνει τό πιό δυσει-
δές πορτραῖτο του. Πέρα ἀπὸ τὴν ἐρωτική του βουλιμμία καί
τὴν ἀκρατοποσία (ἀκόμη κι ὅταν κοιμόταν εἶχε ἓνα κύπελλο
κρασιοῦ κάτω ἀπὸ τό μαξιλάρι του), γράφει κάτι πού ἀπτε-

Ἄλλες
αὐστηρές
κρίσεις

ται τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς του ὑποστάσεως: «Εἰ γάρ τις ἦν ἐν τοῖς Ἑλλήσιν ἢ τοῖς βαρβάροις λάσταυρος¹⁹ ἢ θρασύς τὸν τρόπον, οὗτοι πάντες εἰς Μακεδονίαν ἀθροίζόμενοι πρὸς Φίλιππον ἐταῖροι τοῦ βασιλέως προσηγορεύοντο». Καὶ δὲν ἀρκεῖ σὺν Θεόπομπο ὅτι ἀποκαλεῖ τυχοδιώκτες καὶ καθάρματα τοὺς ἐταῖρους τοῦ Φιλίππου, ἀλλὰ προχωρεῖ σὲ βαρεῖς χαρακτηρισμοὺς πού ἀπτονται τῆς ἀνδρικῆς καὶ στρατιωτικῆς τους τιμῆς: «Ὅθεν καὶ δικαίως ἂν τις αὐτοὺς οὐχ ἐταῖρους ἀλλ' ἐταῖρας ὑπελάμβανεν εἶναι· οὐδὲ στρατιώτας ἀλλὰ χαιμετύπους προσηγόρευεν. Ἀνδροφόνοι γὰρ τὴν φύσιν ὄντες, ἀνδροπόροισι τὸν τρόπον ἦσαν» (Θεόπομπος F.H.G. τ. Α', σ. 320, ἀπόσπ. 249). Δὲν διστάζει μάλιστα νὰ τοὺς παρομοιάσει μὲ τοὺς Κενταύρους καὶ τοὺς Λαιστρυγόνες.

Τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Θεοπόμπου ἀποκρούει ὁ δευτερος μεγάλος τῆς ἀρχαιότητος ἱστορικός, ὁ **Πολύβιος**, ἐπισημαίνοντας τὴν ἀντίφαση τοῦ Θεοπόμπου καὶ λέγοντας πὼς δὲν εἶναι δυνατόν οἱ ἄνδρες πού ἔκαναν τὴν ἀσήμαντη Μακεδονία χώρα μεγίστη καὶ ἐνδοξοτάτη νὰ κατηγοροῦνται γιὰ μαλακία (μαλθακότητα), ἀνανδρία καὶ ἀναισχυντία. Ἐπὶ πλέον ὁ σύγχρονος τοῦ Φιλίππου Ἰσοκράτης, ἄνθρωπος αὐστηροῦ ἥθους, δὲν θαυμάζει μόνο τὴ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ἰδιοφυΐα τοῦ Φιλίππου, ἀλλ' ἐκτιμᾷ τὴ χρησιμότητα καὶ τὴν ἀγαθὴν πρὸς τοὺς Ἕλληνας προαίρεσή του. Καὶ αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ συχνὰ μεγαλόψυχη στάση του ἐναντὶ τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Φίλιππος ἤθελε νὰ νικήσῃ τὴν Ἀθήνα ὄχι γιὰ νὰ τὴν ὑποτάξῃ ἀλλὰ γιὰ νὰ τὴν κάνει σύμμαχόν του. Ὅπως λέγει ὁ Wilcken, «ὁ πολιτισμὸς τῆς θά ἔπρεπε σύμφω-

19. **Λάσταυρος**: Ἐπίθετο τοῦ κιναίδου. Κατὰ τὸν λεξιλογόγραφον Ἡσύχιον, «λάσταυροι· οἱ περὶ τὸν ὄρρον δασεῖς, καὶ πόροισι τινὲς ὄντες».

να μὲ τὰ σχέδιά του νὰ γίνῃ τό πνευματικὸ ὑπόβαθρον τοῦ μεγάλου κράτους του» (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 280).

Εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ στὴν κατηγορίαν ὅτι ἦταν τραχύς, ἄξεστος καὶ βάρβαρος, τὴν καλύτερη ἀπάντησιν δίδει ὁ ἐθνικός μας ἱστορικός Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, ὁ ὁποῖος λέγει πὼς ὁ Φίλιππος παρὰ τὴ φιληδονία, τὴν δξύτητα καὶ τὴν ἀκρασίαν «οὔτε τὴν μεγαλοφροσύνην, οὔτε τὴν λεπτότητα, οὔτε τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων ἀπέβαλεν». Καὶ συμπληρώνει: «Ὁ βασιλεὺς ὅστις ἔδωκεν εἰς τὸν νῖόν αὐτοῦ διδάσκαλον τὸν Ἀριστοτέλην, ἤξευρε βεβαίως νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐκτιμᾷ τὰ κάλλιστα τῶν διανοητικῶν προτερημάτων ὅσα ὁ Θεὸς ἀπένευμε ποτὲ εἰς ἄνθρωπον. Ὁ βασιλεὺς ὅστις τοσοῦτον ἠγάπησε καὶ περιεποιήθη τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ φιλολογίαν καὶ τοσαύτην αὐτὸς ἀνέδειξε περὶ τὸν Ἕλληνα λόγον ἐπιτηδειότητα, εἶχε βεβαίως τὴν συνείδησιν τοῦ κάλλους καὶ τοῦ ὕψους τῶν ἀρίστων ἔργων ἀφ' ὅσα ποτὲ ὁ ἀνθρώπινος παρήγαγε νοῦς». Καὶ θεωρεῖ ἀνυπόστατες τίς κατηγορίες ὅτι «ὁ Φίλιππος ἀνεδείχθη, ψεύστης, δόλιος, ἀπατεών». Τό τελικὸν συμπέρασμα τοῦ Παπαρρηγόπουλου συμπυκνώνεται στίς ἀκόλουθες γραμμές: «Καθόλου δὲ ἐξεταζόμενος ὁ τοῦ Φιλίππου βίος, παρίστησιν αὐτόν ἀναμφιβόλως ἓνα τῶν μᾶλλον μεγαλεπήβολων καὶ μεγαλοπραγμάτων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία» (ἐνθ' ἀνωτ., σσ. 63-64).

Ὑπάρχει ὅμως μιὰ μαρτυρία ἐνός σύγχρονου τοῦ Φιλίππου ἀνθρώπου πού, λόγω τῆς ὑψηλῆς θέσεώς του, παρέχει ἐγγυήσεις ἀντικειμενικότητας. Ὁ φιλόσοφος **Σπεύσιππος** ἦταν διάδοχος τοῦ Πλάτωνος στὴν Ἀκαδημία. Τρία χρόνια μετὰ τὴ συμβουλευτικὴ ἐπιστολή τοῦ Ἰσοκράτη πρὸς τὸν Φίλιππο,

Ἡ κρίσις τοῦ
Κωνσταντίνου
Παπαρρηγό-
πούλου

Ἡ μαρτυρία
τοῦ
Σπεύσιππου

δημοσιεύει καί ὁ Σπεύσιππος μιά ἀνοικτή ἐπιστολή²⁰, μέ τήν ὁποία ἐπικρίνει τόν Ἰσοκράτη, γιατί δέν ἀνέτρεψε τίς κατηγορίες περί ἀνθελληνισμοῦ πού διατύπωναν εἰς βάρος τοῦ Φιλίππου οἱ ἀντίπαλοί του. «Ἰσοκράτης μὲν γάρ οὔτε τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα γενομένας εὐεργεσίας ὑπὸ σοῦ καὶ τῶν σῶν προγόνων δεδήλωκε οὔτε τὰς ὑπὸ τινων κατὰ σοῦ γεγενημένας διαβολὰς λέλυκε...».

Ἡ σκληρότητα
τοῦ Φιλίππου

Εἶναι ὅμως γεγονός ὅτι ὁ Φίλιππος ἦταν **σκληρός**. Δέν δίστασε νά ἐξοντώσει τούς ἀνταπαιτητές ἢ διεκδικητές τοῦ θρόνου, νά κατασκάψει τὴν Ὀλυνθο καὶ νά κατασφάζει ἢ νά πωλήσει σάν δούλους τούς κατοίκους τῆς καὶ νά πνίξει στὸν Παγασητικό σάν ἱερόσυλους τούς στρατιῶτες τοῦ Ὀνομάρχου πού συνέλαβε αἰχμαλώτους στὴν κρίσιμη μάχη τοῦ **Κροαίου** (352 π.Χ.). Σχετικά μέ τὴ σκληρότητα καὶ τὴν αἰμοχαρῆ διάθεση τοῦ Φιλίππου ὁ Ἀγγλος στρατιωτικός ἱστορικός Griffith παρατηρεῖ: «Μέ τὰ κριτήρια τῆς ἐποχῆς ὁ Φίλιππος δέν ἦταν ἰδιαίτερα ἄγριος ἢ αἰμοδιφῆς στρατηγός, καὶ μόνον ὅταν εἶχε ἐξαντλήσει ὅλα τὰ διαθέσιμα μέσα θά ἐπέλεγε “ἐρημίαν ποιεῖν, εἰρήνην δέ ἀποκαλεῖν”»²¹.

20. Ἡ ἐπιστολή αὐτὴ ἀπευθύνεται πρὸς τόν Φίλιππο. Εἶναι γεγονός ὅτι ἔχει ἕναν ὑπέρμετρα ἐγκωμιαστικό τόνο.

21. Βλ. *Φίλιππος...*, σ. 73.

Ἡ γνώμη συγχρόνων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν γιά τὸ χαρακτῆρα τοῦ Φιλίππου

Ἀπὸ τὰ προηγούμενα εἶδαμε ὅτι πολλοὶ —κυρίως ἀρχαῖοι— ἔχουν περιγράψει τόν Φίλιππο σάν ἄνθρωπο κολασίμων παθῶν, ἀνήθικο, ραδιοῦργο, αἰμοσταγῇ, τυραννικό, οἰνόφλυγα καὶ ἔκδοτο σέ σωματικές ἡδονές. Εἶναι ἐντυπωσιακό πάντως ὅτι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ πού συνέγραψαν τὴ «Στρατιωτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος» κατάλαβαν αὐτό πού δέν μπόρεσαν νά καταλάβουν παλαιότεροι ἐπαγγελματίες ἱστορικοὶ. **Μιά προσωπικότητα κρίνεται μέ τὰ ἠθικά μέτρα τῆς δικῆς τῆς καὶ ὅχι τῆς δικῆς μας ἐποχῆς.** Λένε, λοιπόν, οἱ ἐν λόγω συγγραφεῖς: «Δέν ὑπάρχει βεβαίως ἀμφιβολία ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπῆρξε φύσις ἄκρως ὀρμητικὴ καὶ ὅτι πολλάκις ἐξετρέπετο εἰς βιαιοτάτας ἀκρότητας. Αἱ περιπτώσεις ὅμως αὗται ἀποτελοῦν λεπτομερείας μόνον τῆς ζωῆς του καὶ δέν εἶναι ποτέ δυνατόν νά συνθέσουν τόν ὅλον χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον νά μειώσουν τό ἔργον του. Ἄλλ’ ἐάν ὁ Φίλιππος κατηγορεῖτο διὰ τὴν ὀρμητικὴν καὶ βιαιάν φύσιν του, ἡ ιδιότης αὐτὴ ἐν τούτοις κατέστησε τούτον ἀτρόμητον πολεμικόν ἡγήτορα. Κατηγορεῖται ἐπίσης ὁ Φίλιππος διὰ τόν ἄσεμνον βίον του. Ἄλλ’ ἡ ζωὴ ἐνός ἀνδρός δέν εἶναι δυνατόν νά κριθῇ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἠθικῶν κριτηρίων τῆς ἐποχῆς τῶν διαφόρων ἱστοριογράφων, ἀλλὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐποχῆς. Πρέπει νά συγκινηθῶμεν ἀπὸ τόν βαθύτατον σεβασμόν, τόν ὅποιον ἔτρεφε πρὸς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ πρὸς πᾶν ὅ,τι καλόν εἶχε νά ἐπιδείξῃ ὁ τότε ἐλληνικὸς πολιτισμός. Δέν εἶναι δυνατόν νά ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Φίλιππος ὑπῆρξεν ὁ σημαντικώτερος ἄνθρωπος τῶν χρόνων του» (Στρατιωτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἐκδ. Σπ. Α. Τζηρίτα, σ. 143).

Προσωπικά συμπεράσματα περί Φιλίππου

Προσωπικά πιστεύω ότι πολλοί που έγραψαν επίμεμπτα εις βάρος του Φιλίππου κάνουν ένα λάθος αξιολογικού χαρακτήρα. **Συγχέουν την ήθική με τη στρατιωτική τακτική.** Ο Φίλιππος δεν ήταν ιεραπόστολος· ήταν στρατηλάτης. Καί για ένα στρατηλάτη ισχύει πάντα αυτό που έγραψε ο στρατηγός Μάκ Άρθουρ: «*Στόν πόλεμο τίποτα δεν υποκαθιστά τη νίκη*». Αυτά που καταλογίζουν στον Φίλιππο σαν ήθικά ατοπήματα, ήσαν απλά στρατηγήματα. Δεν είναι θαυμαστός μόνο γιατί δημιούργησε τη Μακεδονική Φάλαγγα αλλά και γιατί πρώτος αυτός δημιούργησε την «**Πέμπτη Φάλαγγα**». Σέ κάθε πόλη υπήρχε μερίδα οπαδών του που δρούσε σύμφωνα με τό σχέδιό του. Τόν ενδιέφερε πάντα ή νίκη και όχι ή μάχη γιά τή νίκη. Χωρίς νά του λείπει ό ήρωισμός (τραυματίστηκε τέσσερις φορές βαρεια), προτιμούσε νά κερδίζει χωρίς ήρωισμό. Δεν ήταν ό τύπος του κλασικού όμηρικού ήρωα, του 'Αχιλλέα, άλλ' ό τύπος του 'Οδυσσέα, έστω και μ' έλαττώματα Θεοσίτη. 'Εφήρμοσε –και ποτέ δεν μετάνιωσε– αυτό που του συνέστησε ή Πυθία: «*Άργυρέαις λόγχαισι μάχου και πάντα νικήσεις*».

'Η κατασκοπία

Φυσικά σαν ιδιοφυής στρατιωτικός δεν μπορούσε ν' αγνοήσει τό αρχαιότερο μετά τήν πορνεία επάγγελμα: τήν κατασκοπία. Οί κατάσκοποι είναι «οί όφθαλμοί και τά ότα» ενός κράτους μέσα στα όρια του αντίπαλου κράτους. 'Ο Φίλιππος είχε κατακλύσει τίς ελληνικές πόλεις και τήν περσική αύλή μέ κατασκόπους. 'Ο Δημοσθένης τό είχε καταλάβει κι είχε βάλει νά παρακολουθούν τούς υπόπτους. 'Ιδιαίτερα τήν αλληλογραφία τους. Κάποτε συνέλαβε κάποιον **'Ανάξιμο** από τούς 'Ωρεούς, που ήλθε στήν 'Αθήνα ν' αγοράσει κοσμήματα

γιά τήν 'Ολυμπιάδα. Στήν ανάκριση μαρτύρησε πώς είναι κατάσκοπος του Φιλίππου. Δικάστηκε και παρά τίς προσπάθειες του Αιοχίνη καταδικάστηκε κι εκτελέστηκε. 'Αν όμως σκεφθούμε πόσα πολλά κοσμήματα είχε ή 'Ολυμπιάδα, μπορούμε νά καταλάβουμε πόσοι άλλοι «ἀγοραστές» κοσμημάτων δεν πιάστηκαν!

'Ακόμη, πολύ πρίν ή σύγχρονη κοινωνική ψυχολογία μελετήσει τήν «ψυχολογία του πλήθους» και τή σημασία που παίζει τό θρησκευτικό συναίσθημα στα ψυχοκίνητρα των λαών, φαίνεται πώς ό Φίλιππος, αυτός που χαρακτηριζόταν βάρβαρος από τούς αντιμακεδονικούς κύκλους των 'Αθηνών και των άλλων ελληνικών πόλεων, είχε μελετήσει τή λαϊκή ψυχολογία, και χρησιμοποίησε σαν όπλο στρατιωτικό και πολιτικό τή θρησκεία. Πάντα πολεμούσε γιά «ιερούς» σκοπούς, σαν προασπιστής ιερών και δαίμων! Γιά νά συντρίψει τούς Φωκείς έλαβε μέρος στόν Β' 'Ιερό πόλεμο, άφου πρώτα ή άμφικτιονία εκήρυξε τούς Φωκείς ιερόσυλους. 'Επίσης σαν ιερόσυλους έσπευσε νά τιμωρήσει και τούς 'Αμφισείς τό 339 π.Χ. 'Ως μέλος τής δελφικής άμφικτιονίας και προστάτης του δελφικού ιεροῦ «έντυνε» τίς πολεμικές επιχειρήσεις του μέ τή χλαμύδα τής ιεροπρέπειας. 'Ενεργούσε σαν έντολοδόχος του θεοῦ. 'Ας έλεγε ό Δημοσθένης πώς «ή **Πυθία φιλιπίζει**»! 'Ο Φίλιππος ήξερε χάρη στήν Πυθία νά κερδίζει. Είχε εξαγοράσει ακόμη και τούς ιερείς δύο κατ' έξοχήν άθηναικών ιερών: τής 'Ελευσίνας και τής Δήλου. *Οί λαοί πάνε πάντα μ' αυτούς που τά έχουν καλά μέ τούς θεούς ή μέ τούς εκπροσώπους των θεών!*

'Η εκμετάλλευση
του
θρησκευτικού
στοιχείου

'Ο Θεόπομπος γιά νά μειώσει τόν Φίλιππο, τόν αποκαλεί «**στρατιώτη**», μέ τήν έννοια ότι δεν είχε ύφος στρατηγού ή

Στρατιώτης

βασίλειά. Είναι γεγονός ότι ο Φίλιππος είχε λαϊκούς τρόπους, ανακατευόταν με τους στρατιώτες, δεν κρατούσε απόσταση από αυτούς. Όμως αυτό είναι κάτι που άρρσει στους στρατιώτες, αρκεί βέβαια νά μή μένεις στό επίπεδο του στρατιώτη. Ο Δημοσθένης λέγει μέ κρυφό θαυμασμό γιά τόν Φίλιππο: «Καί πανταχοῦ αὐτόν παρεῖναι τῷ στρατεύματι» (Α' Ὀλυνθ., 4). Δέν του ἄρρεσε, γιατί εἶναι λάθος ἀπό στρατηγική ἀποψη —τό ἀπέδειξε ἄλλωστε καί ὁ θάνατος τοῦ Ἐπαμεινώνδα στή Μαντίνεια— νά ἐκθέτει τόν ἑαυτό του σέ κίνδυνο. Όμως, ἐπειδή ἡ μακεδονική παράδοση ἀπαιτοῦσε ὁ βασιλιάς νά τίθεται ἐπικεφαλῆς κατὰ τή μάχη, ὁ Φίλιππος τραυματίστηκε τέσσερις φορές σοβαρά, ἄπειρες ἐλαφρότερα καί στήν πολιορκία τῆς Μεθώνης τό 354 ἔχασε τό ἓνα του μάτι.

Διευθυντική
ικανότητα

Ἐνα βασικό γνώρισμα τοῦ Φιλίππου, πέρα ἀπό τό ὁργανωτικό, ἦταν τό διευθυντικό πνεῦμα. Ἦξερε νά διευθύνει καί νά κυβερνᾷ. Νά δίνει ἐντολές καί ν' ἀναθέτει ἀποστολές. Ἄλλ' ἐπέβλεπε τά πάντα. Μποροῦσε ἀκόμη νά συνδυάζει τό στοχασμό μέ τή δράση. Ὅπως θά ἔλεγε ὁ Μακρυγιάννης, «ὥσάν φιλόσοφος ὁδηγοῦσε καί σάν λιοντάρι ἐπολεμοῦσε». Κι ἀκόμη ἦξερε νά ἐκμεταλλεῖται τίς περιστάσεις. Ὅσο κι ἂν ἦταν στήν ἰδιωτική του ζωή βίαιος καί παράφορος, τόσο «μελλητής»* ἦταν στίς πολιτικές καί στρατιωτικές του ἐνέργειες. Γνώριζε πότε πρέπει νά καθυστερεῖ, γιά νά κερδίζει χρόνο, νά παραπλανᾷ τόν ἀντίπαλο, νά τόν ἀποσυντάσει, τήν ὥρα πού αὐτός ἀνασυντασσόταν, καί στήν κατάλληλη στιγμή νά δρᾷ μέ ταχύτητα κεραυνοῦ. Ἦξερε ἐπίσης ν' ἀξιολογεῖ τίς ιδέες ἄλλων. Συγκεκριμένα τή σφηνοειδή ἐπίθεση παρέλαβε ἀπό τούς Θράκες καί Σκύθες. Ἀκόμη καί τό

* Μελλητής: ὁ βραδύνων, αὐτός πού δέν σπεύδει.

«Συμβούλιο τῶν Δέκα», βάσει τοῦ ὁποῖου ὁργάνωσε διοικητικά τίς θεσσαλικές πόλεις μετά τό 344 π.Χ., στηρίζεται στό σύστημα τῆς «δεκαρχίας» πού ἐφήρμοσαν στό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Σπαρτιᾶτες.

Πολύ πρίν ἀπό τούς Ρωμαίους ὁ Φίλιππος ἐφήρμοσε τήν πολιτική τοῦ **divide et regna** (=Διαίρει καί βασίλευε), γιά νά διασπάσει τούς Ἕλληνες καί ν' ἀποτρέψει τήν ἐναντίον του συνένωση. Ἀλλά μ' αὐτό δέν ἀποσκοποῦσε ν' ἀποδυναμώσει τήν Ἑλλάδα ἀλλά νά τήν ἐνώσει ὑπό τό σκῆπτρο του, χωρίς νά θίξει τήν αὐτονομία τῶν πόλεων. Αὐτός ὁ ὠμός ρεαλιστής καί ἡδονιστής ἦταν μέγας ὁραματιστής. Καί μποροῦσε νά δίνει σάρκα καί ὀστᾶ καί στά μεγαλύτερα ὁράματά του. Κι αὐτό γιατί πάντα ἐνεργοῦσε βάσει ἀριστοτεχνικά καταρτισμένου σχεδίου. Φαίνεται ὅτι τό μεγαλεπήβολο πρόγραμμα τοῦ ἦταν σχεδιασμένο προτοῦ καλά καλά ἀνέβει στό μακεδονικό θρόνο. Γιατί ἀπό τήν ἀρχή οἱ πράξεις του μαρτυροῦν περίσκεψη ἀλλά κι ἀποκαλύπτουν μιά προοπτική, ἀνοίγουν δρόμο γιά περαιτέρω ἐνέργειες: ἄνοδος στό θρόνο, ἐξόντωση διεκδικητῶν, ὑποταγή τοπαρχῶν, ἀπόκρουση Ἰλλυριῶν, ἀνοιγμα πρὸς τή θάλασσα, ὑποταγή Θράκης καί λοιπῆς Ἑλλάδος καί ἀκολούθως ἐκστρατεία στή Μ. Ἀσία κατὰ μίμηση τοῦ Δερκυλίδα καί τοῦ Ἀγησιλάου.

Τίποτε δέν ἄφηνε στήν τύχη, τίποτε δέν ἄφηνε ἀνεκμετάλλευτο. Μέσα στήν τακτική τοῦ **divide et regna** ἦταν καί ἡ ἐκμετάλλευση τῶν κομματικῶν ἀντιθέσεων στίς ἐλληνικές πόλεις, ὑποστηρίζοντας ἄλλοῦ τούς δημοκρατικούς κι ἄλλοῦ —κυρίως— τούς ὀλιγαρχικούς. Φυσικά οἱ ἀντιθέσεις μεταξύ τῶν πόλεων τοῦ παρεῖχαν εὐρύ πεδίο δράσεως. Συγκεκριμένα, γιά ν' ἀποτρέψει τή συμμαχία Ἀθῆνας-Ὀλύνθου, συμμάχησε ἀρχικά μέ τήν Ὀλυνθο πού ἀπό τήν ἀρχή εἶχε σάν

«Διαίρει καί
βασίλευε»

στόχο, και κατέλαβε την Ποτεΐδαια, διώχοντας τους Ἀθηναίους κληρούχους. Ὄταν οἱ Ἀθηναῖοι διαμαρτυρήθηκαν, αποκρίθηκε πὼς δὲν φταίει αὐτός ἀλλ' οἱ σύμμαχοί του Ὀλύνθιοι! Γι' αὐτό καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, παρὰ τοὺς «Ὀλυνθιακούς» τοῦ Δημοσθένη, δὲν ἔσπευσαν πρὸς βοήθεια τῆς Ὀλύνθου ἐγκαίρως. Τό ἴδιο ἔπραξε καὶ μετὰ τὸν πόλεμο κατὰ τῶν Φωκέων: ἱκανοποίησε τοὺς Θηβαίους, γιὰ νὰ μὴ συμμαχήσουν μέ τοὺς Ἀθηναίους.

Κοντὰ σ' αὐτά, ἤξερε νὰ προλαμβάνει καὶ ν' ἀποτρέπει. Ὄταν τὸ 343 π.Χ. ἔφθασε στὴν Ἀθήνα περσικὴ πρεσβεία, σταλμένη ἀπὸ τὸν Ἀρταξέρξη, μέ πολύ δελεαστικές προτάσεις, ὁ Φίλιππος ἔστειλε στὴν Ἀθήνα τὸν ἱκανὸ ρήτορα καὶ μαθητὴ τοῦ Ἰσοκράτη, **Πύθωνα τὸν Βυζάντιο**, πού κατόρθωσε νὰ «παγώσει» τίς διαπραγματεύσεις καὶ νὰ ἐπαναφέρει τὰ πράγματα στὸ προηγούμενο status quo, πού ἦταν φυσικὰ εὐνοϊκό γιὰ τὸν ἴδιο. Κι ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλ' ὑπέγραψε συνθήκη μέ τὸν Ἀρταξέρξη, πού τὴν κράτησε τρία χρόνια, ὅσα δηλαδή χρειαζόταν νὰ ὑποτάξει τὴν Ἑλλάδα, καὶ μετὰ νὰ στραφεῖ ἐναντίον του!

Ἀντοχή στὴν
ἀποτυχία

Ὁ Φίλιππος δὲν ἀπογοητευόταν ἀπὸ μιά ἀποτυχία. Ἦξερε νὰ τὴ μετατρέπει σὲ ἐπιτυχία. Δύο φορές νικῆθηκε ἀπὸ τὸν **Ὀνόμαρχο**: τὸν νίκησε σὲ μία μάχη, τὴν ἀποφασιστικὴ. Γιὰ νὰ μὴν κάμπτεται τὸ ἠθικὸ τοῦ στρατοῦ μετὰ ἀπὸ κάποια ἥττα, ἤξερε νὰ διοχετεύει τὴν πολεμικὴ δράση του πρὸς ἄλλη κατεύθυνση. Ἔτσι ὅταν τὸ 339 π.Χ. ἀπέτυχε μέ μεγάλες ἀπώλειες νὰ καταλάβει τὸ Βυζάντιο, ἐπιτέθηκε κατὰ τῶν Σκυθῶν, τοὺς νίκησε, σκότωσε τὸν ἀρχηγό τους **Ἀτέα** καὶ πήρε πλούσια λάφυρα. Ἀλλά κατὰ τὴν ἐπιστροφὴ δέχθηκε τὴν ἐπιθεση τῶν Τριβαλλῶν καὶ σὲ κακὴ κατάσταση ἔφθασε στὴ σημερινή Σόφια. Τότε πιά ὠρίμασε στὴ σκέψη του ἡ ἀπόφα-

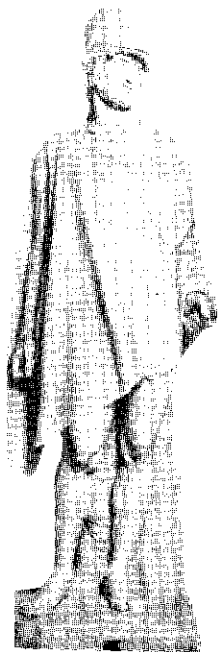
ση νὰ λύσει ὀριστικά τίς διαφορὲς του μέ τοὺς Ἀθηναίους. Ἦταν μιά περίοδος πού οἱ Ἀθηναῖοι νόμισαν πὼς ἡ πλάστιγγα ἔγερνε πρὸς τὸ μέρος τους. Ἦσαν γεμάτοι ἐνθουσιασμό. Ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἤξερε ὅτι ὁ ἐνθουσιασμός σπάνια βοηθᾷ στὴ λήψη σωστῶν ἀποφάσεων.

Τὰ παραπάνω δείχνουν πὼς ὁ Φίλιππος μπορούσε νὰ μάχεται σὲ πολλὰ μέτωπα, γιὰ νὰ μὴν ἐπιτρέπει συνένωση τῶν ἀντιπάλων του. Νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι παντοῦ. Ἔτσι στὴν ἀρχὴ τῆς βασιλείας του, ὅταν ὁ ἡγεμόνας τῆς Θράκης **Κετρίπορις**, ἐνισχυόμενος ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, συμμαχῆσε μέ τοὺς Παῖονες καὶ Ἰλλυριοὺς ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, ὁ ἴδιος χτύπησε τοὺς Ἰλλυριοὺς καὶ ὁ Παρμενίων, ὁ μεγάλος στρατηγός του, τοὺς Παῖονες. Οἱ ἀντίπαλοι δὲν συνενώθηκαν. Ὁ Κετρίπορις ὑπεχώρησε πέρα ἀπὸ τὸν Στρυμῶνα καὶ τὸν Νέστο καὶ ἡ πολεμικὴ φυλὴ τῶν Ἀγροϊάνων προσαρτήθηκε στὸ βασίλειό του. Ἔτσι, ἐνῶ οἱ μάχες δόθηκαν δυτικά, τὰ κέρδη ἦσαν πρὸς Ἀνατολὰς!

Ἀλλ' ἓνας ἡγήτωρ πού βλέπει μόνο τὸν πολιτικὸ καὶ στρατιωτικὸ παράγοντα κι ἀγνοεῖ τὸν οἰκονομικὸ, μοιραῖα κάποια στιγμή θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ περπατήσει πάνω σὲ κινούμενη ἄμμο. Μία ἀπὸ τίς πρῶτες προτεραιότητες τοῦ Φιλίππου ἦταν ἡ κατάληψη τῶν χρυσοφόρων κοιτασμάτων τοῦ **Παγγαίου**. Τὸ πέτυχε μέ τὴ στρατιωτικὴ βία καὶ τὴ διπλωματικὴ του εὐστροφία. Τὸ Παγγαῖο τοῦ ἐξασφάλισε τὸ τεράστιο γιὰ τὴν ἐποχὴ του ποσὸ τῶν 1.000 ταλάντων τὸ χρόνο. Τὰ χρήματα αὐτά τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ δημιουργήσει τὸν πανίσχυρο στρατὸ ξηρᾶς καὶ ἓναν ἐπίσης ἰσχυρὸ στόλο. Ἀλλ' ἡ ἰδιοφυΐα τοῦ Φιλίππου ἔγκειται στὸ ὅτι ὁ πρῶτος πόλεμος πού κήρυξε κατὰ τῶν δύο τότε μεγάλων δυνάμεων, Ἀθηνῶν καὶ

Νομισματικός
πόλεμος

Περσίας, δέν ήταν στρατιωτικός ἀλλ' **οἰκονομικός**. Εἰσήγαγε τὸν **διμεταλλισμό**. Ἐξίσωσε δηλαδή τὸ ἀσήμι μέ τὸ χρυσάφι καί κατέβασε τήν τιμή τοῦ χρυσοῦ. Τά δικά του νομίσματα, οἱ μακεδονικοὶ στατήρες, ἦταν ἀπὸ καθαρό χρυσάφι. Τώρα ἀναλογοῦσαν πρὸς τήν ἀττική **δραχμή**, πού ἦταν ἀπὸ ἀσήμι. Ὅπως ἦταν φυσικό, οἱ ἄνθρωποι στή διεθνῇ ἀγορά προτιμοῦσαν τὸ χρυσό μακεδονικό νόμισμα ἀπὸ τὸ ἀσημένιο ἀθηναϊκό. Ἔτσι ἀρχίζει ὁ ἐκτοπισμός ἀπὸ τίς διεθνεῖς ἀγορές τῆς ἀττικῆς δραχμῆς καί ὁ σκληρὸς ἀνταγωνισμός πρὸς τὸν περσικὸ **δαρειό**.

Ὁ στρατηγὸς Φωκίων

Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας 338 π.Χ.
(**Τὸ ἀποκορύφωμα τῆς Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς**)

Μέ ὑποκίνηση τοῦ Φιλίππου ὁ ρήτωρ **Αἰσχίνης** (ἡγέτης τῆς φιλομακεδονικῆς παρατάξεως τῶν Ἀθηνῶν) κατηγορεῖ τοὺς Ἀμφισεῖς ἐνώπιον Ἀμφικτιονικοῦ Συνεδρίου ὅτι καλλιέργησαν κτήματα τοῦ Μαντείου. Ἡ ἀμφικτιονία τοὺς χαράκτηρισε «ιερόσυλους», τοὺς κήρυξε τὸν πόλεμο καί, ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, ἀνέθεσε τὴ διεξαγωγή του στὸν Φίλιππο.

Ἀφορμή

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ 339-338 π.Χ. «ὑπῆρξε, γράφει ὁ Λίντελ Χάρτ, ἓνα ἰδιαιτέρως φαινὸ παράδειγμα ἀλληλοεξαρτήσεως πολιτικῆς καί στρατηγικῆς, ὅπως ἐπίσης φάνηκε πὼς ἡ Στρατηγικὴ μπορεῖ νά μεταλλάξει τίς παρουσιαζόμενες δυσμενεῖς τοπογραφικὲς καταστάσεις σέ εὐνοϊκές». Κατὰ τὴν ἐκστρατεία αὕτῃ ἀνέτρεψε τὴν καθιερωμένη χρονικὴ περίοδο διεξαγωγῆς τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων «ἅμα τῷ ἦρι ἀρχομένῳ», δηλαδή μέ τὴν ἑναρξὴ τῆς ἀνοιξέως. Ἡ ἐκστρατεία ἀρχισε κατὰ μῆνα Νοέμβριο! Ἀφοῦ διέσχισε τὴ Θεσσαλία καί Στερεά, κατέλαβε τὸ **Κυτίνιο** καί ἀκολούθως τὴν **Ἐλάτεια** (Δραχμάνι), ὀχυρὴ θέση πού δεσπόζει τῆς ὁδοῦ πού ὀδηγεῖ πρὸς Βοιωτία καί Ἀττική. Ὡσπου νά συνέλθουν ἀπὸ τὸν αἰφνιδιασμό Θηβαῖοι καί Ἀθηναῖοι, αὐτὸς ὀχύρωσε τὴν Ἐλάτεια καί χάρη στήν εὐφορία τῆς γῆς ἐξασφάλισε ἄφθονη τροφή γιὰ τοὺς ἄνδρες του καί πλούσια νομὴ γιὰ τοὺς ἵππους του. Ἔτσι τὴν ὥρα πού οἱ ἄλλοι ἀπεφάσιζαν, αὐτὸς σχεδίαζε κι ἐνεργοῦσε. Οἱ ἄλλοι σκέπτονταν, ἂν πρέπει νά συμμαχήσουν, κι ὁ Φίλιππος σκεπτόταν τί ἔπρεπε νά πράξει γιὰ νά μὴ νικήσουν!

Ἡ ἐκστρατεία
τοῦ Φιλίππου

Κατάληψη
Ἀμφισσας

Ἀμέσως ἐπόμενη ἐνέργειά του ἦταν μέ ξαφνική πορεία στή διάρκεια τῆς νύχτας νά καταλάβει τήν Ἄμφισσα καί ἀκολουθῶς τή Ναύπακτο, κόβοντας ἔτσι τίς ἐπικοινωνίες μέ τήν Ἀττική καί τήν Πελοπόννησο κι ἐπὶ πλέον δημιουργώντας ἄμεση ἀπειλή γιά τίς πόλεις τῆς Πελοποννήσου.

Συμμαχία
Ἀθηναίων –
Θηβαίων

Στὴν Ἀθήνα ἡ εἰδηση γιά τὴν κατάληψη τῆς Ἐλάτειας ἔπεσε σάν κεραυνός. Συναρπαστική περιγραφή τῆς συγχύσεως μᾶς δίνει ὁ Δημοσθένης στὸν «Περὶ στεφάνου» λόγο του. Ὁ Φίλιππος σέ μιὰ μέρα μποροῦσε νά μπεῖ στή Βοιωτία καί σέ δύο ἡμέρες στὴν Ἀττική. Ἀλλ' ὁ ἰδιοφυὴς στρατηλάτης δέν ἐνήργησε σύμφωνα μέ τοὺς φόβους τῶν Ἀθηναίων ἀλλὰ σύμφωνα μέ τὸ δικό του σχέδιο. Ἐκανε φίλους τοὺς πρώην ἄσπονδους ἐχθρούς του Φωκεῖς, γιά νά ἔχει ἐξασφαλισμένα τὰ νῶτα του ἀπὸ ἓναν ἐνδεχόμενο «κλεφτοπόλεμο» πού θὰ τοῦ ἔκοβε τίς ἐπικοινωνίες. Ἀκολουθῶς πρότεινε εἰρηνικό διακανονισμό μέ τοὺς Θηβαίους, ἀρκεῖ νά τὸν ἄφηναν νά περάσει στὴν Ἀττική, πράγμα πού δέν πέτυχε χάρις στὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Δημοσθένη: «Ἄν, εἶπε στοὺς Θηβαίους, σήμερον καταστρέψει τὴν Ἀττική, αὔριο θὰ καταστρέψει τὴ δική σας χώρα».

Ἔτσι ὑπογράφηκε ἡ συμμαχία Ἀθηναίων-Θηβαίων, πού ἂν εἶχε ὑπογραφεῖ 10 χρόνια ἐνωρίτερα, ἴσως ὁ Φίλιππος νά περνοῦσε στὴν ἱστορία ὡς σπουδαιότερος μέχρι τότε βασιλιάς τῆς Μακεδονίας ἀλλ' ὄχι μιὰ ἀπὸ τίς ἐξοχώτερες μορφές τῆς παγκόσμιας ἱστορίας.

Ὁ λόγος
στὰ ὅπλα

Ὅταν, λοιπόν, ἡ διπλωματικὴ ἱκανότητα τοῦ Φιλίππου ἠττήθηκε ἀπὸ τὴν εὐγλωττία τοῦ Δημοσθένη, τότε ὁ Φίλιππος ἀπεφάσισε νά συνεχίσει τὴν πολιτικὴ του μέ ἄλλα μέσα, δη-

λαδὴ μέ τὰ ὅπλα. Καί πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἔπρεπε νά ἐπιλέξει αὐτός τὴ θέση ὅπου οἱ ἀντίπαλοι θὰ ὑποχρεώνονταν νά δώσουν μάχη. Μιά θέση πού νά εὐνοεῖ τὴν παράταξη τῆς φάλαγγας, τὴν ἐπέλαση καί τοὺς ἐλιγμούς τοῦ ἱππικοῦ. Ἔτσι ἐφαρμόζει διπλὴ τακτική: α) τακτικὴ παραπλάνησεως καί β) τακτικὴ ἐμμέσου προσπελάσεως. Συγκεκριμένα, οἱ ἀντίπαλοί του θεωροῦσαν δεδομένο πὼς «γραμμὴ προσμονῆς» τοῦ Φιλίππου θὰ εἶναι ἡ Ἐλάτεια. Μιά πλαστὴ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ἀντίπατρο, πού ἐντεχνα διοχετεύθηκε στὰ χέρια τῶν ἀντιπάλων του, παρεῖχε τὴν ψευδὴ πληροφορία πὼς ξέσπασε ἐπανάσταση ἐναντίον του στὴ Θράκη. Πέτυχε ἔτσι τὸν ἀποπροσανατολισμό καί τὴν πρόσκαιρη –ἔστω– χαλάρωση τοῦ ἀντιπάλου, ὅπως ἐπιθυμοῦσε. Ὡς πρὸς τὴν τακτικὴ τῆς ἐμμέσου προσπελάσεως: ἀντὶ νά πορευθεῖ ἀπὸ τὴν Ἀμφισσα πρὸς Βορρᾶ, καί μέσα ἀπὸ μιὰ ὄρεινὴ καί λοφώδη περιοχὴ νά φθάσει ἐκεῖ ὅπου τὸν ἀνέμεναν οἱ ἀντίπαλοί του, προτίμησε νά στραφεῖ πρὸς Ἀνατολὰς, ἀκολουθώντας τὸν ὁδικὸ ἄξονα: Δελφοί, Ἀνεμόρια (Ἀράχωβα) καί ἀπὸ τὸ Στενὸ τοῦ Ζεμενοῦ νά βγεῖ στὴν πεδιάδα τῆς Δαύλειας. Ἔτσι βρέθηκε πίσω ἀπὸ τίς γραμμές τῶν ἀντιπάλων του, στὴ **Χαιρώνεια**. Ἡ ὥρα γιά τὴ μεγάλη κρίση ἦλθε.

Ἡ ἥττα τῶν ἐλληνικῶν πόλεων - Συνέπειες

Ὁ ἐνωμένος στρατός Ἀθηναίων καὶ Θηβαίων συγκεντρώθηκε στὴν πεδιάδα τῆς Χαιρωνείας, χωρὶς εὐνοϊκὸ γιὰ τὸ μακεδονικὸ στρατό. Ἀθηναῖοι, Θηβαῖοι καὶ λοιποὶ σύμμαχοί τους (Κορίνθιοι, Μεγαρεῖς κ.ἄ.) διέθεταν ἐνθουσιασμό²², μαχητικότητα, ἐλαφρὰ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ ἀλλὰ τοὺς ἔλειπε ἡ συνοχή, τὸ ἐνιαῖο τῆς ἡγεσίας καὶ κυρίως στρατιωτικὸ σχέδιο μάχης. Ἐλεῖπε ὁ στρατιωτικὸς ἐγκέφαλος. Στρατηγὸς τῶν Θηβαίων ἦταν ὁ **Θεαγένης** καὶ τῶν Ἀθηναίων ὁ **Στρατοκλῆς**²³. Τοὺς Μακεδόνες ὅμως (20.000 πεζοὶ καὶ 2.000 ἵππεις) διηύθυνε μιὰ στρατιωτικὴ ἰδιοφυΐα, ὁ Φίλιππος, πού εἶχε πολὺτιμο συμπαράστατή τὸ νεαρὸ γιὸ τοῦ **Ἀλέξανδρου**. Ἦταν 12η Αὐγούστου τοῦ 338 π.Χ., ὅταν οἱ δύο στρατοὶ παρατάχθηκαν κατὰ μῆκος τοῦ **Αἰώνα** ποταμοῦ, πού εἶναι παραπόταμος τοῦ Κηφισοῦ. Στὸ δεξιὸ κέρα, ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους παρατάχθηκε ὁ ἴδιος καὶ στὸ ἀριστερὸ, ἀπέναντι στοὺς Θηβαίους, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπικεφαλῆς τοῦ ἱππικοῦ.

Ἡ ὀργάνωση, ἡ ὀρθή τακτική, ἡ ὑπεροχή τοῦ ὀπλισμοῦ, ἡ πολεμική ἐμπειρία τῶν στρατιωτῶν τοῦ καί ἡ ἀνδρεία τοῦ Ἀλεξάνδρου χάρισαν στὸν Φίλιππο τὴ νίκη. Οἱ Ἀθηναῖοι τὸν πῆσαν ἀσφυκτικά²⁴ ἀλλ' αὐτὸς ὑποχωροῦσε τακτικά, γιὰ νὰ τοὺς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς μάχης, νὰ χάσουν μέ

22. Στην αρχή ο Φίλιππος, για να διασπάσει τον κλοιό που είχαν κάνει ολόγυρά του Ἀθηναῖοι καὶ Θηβαῖοι ἔδωσε δύο μικρές μάχες που είχαν ὄψημο ἀποτέλεσμα. Ἔτσι ὅλο τὸ χειμῶνα τοῦ 339-338 π.Χ. ἔμεινε ἀπρακτος καὶ περιμένε ἐνισχύσεις. Οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν τὸν ἄερα τῆς νίκης.

23. Ἀσήμενος στρατηγός. Ὅπως φάνηκε, μικρῆς ἀξίας. Ὁ Χάρης πού ἀξίζει, διηύθυνε μικρό τμήμα. Ἐνας ἄλλος στρατηγός, ὁ Λυσικλῆς, καταδικάστηκε γιὰ προδοσία.

24. «Στρατοκλῆς στρατηγὸς Ἀθηναίων ἐκβοήσας: οὐ χρὴ ἀποστεῖναι

τὴν καταδίωξη τῇ συνοχῇ τους καὶ τὴν ἐπαφὴ τους μετὰ τὸ **Θηβαϊκὸ στρατό**. Στὴν πρώτη ἀναδίπλωση τῆς Μακεδονικῆς Φάλαγγας, οἱ Ἀθηναῖοι καθηλώθηκαν καὶ παρὰ τὴν ἀνδρεία τους συντρίφτηκαν. Οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μόνοι γιὰ νὰ κρατήσουν τίς ὀρμητικὰς ἐπελάσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου. Εἶχαν τρομακτικὰς ἀπώλειες, οἱ δὲ ἱερολοχίτες ἔπεσαν μέχρις ἑνός. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν λιγώτερες ἀπώλειες, 1.000 νεκροὺς καὶ 2.000 αἰχμαλώτους, τοὺς ὁποίους ὁ Φίλιππος μεταχειρίστηκε ἱπποτικά. Ἀμεύλικτος φάνηκε πρὸς τοὺς Θηβαίους. Ἐξόντωσε ἢ ἐξόρισε τοὺς ἀρχηγούς τῆς ἀντιμακεδονικῆς παρατάξεως, ἐπέβαλε στὴν πόλιν πολίτευμα τῆς ἀρεσκείας του καὶ ἐγκατέστησε μακεδονικὴ φρουρά στὴν Καδμεία. Τὴν τέφρα τῶν νεκρῶν Ἀθηναίων ἀπέστειλε στὴν Ἀθήνα μετὰ πρεσβεΐαν τὴν ὁποία συνόδευσε ὁ Ἀλέξανδρος. Ἐγκώμιο πρὸς τιμὴν τῶν πεσόντων ἔπλεξε ὁ Δημοσθένης στὸν περίφημο «Ἐπιτάφιόν» του. Ἀλλὰ καὶ οἱ Θηβαῖοι ἀργότερα, τιμώντας τοὺς νεκροὺς τους, ἔστησαν στὸ πεδίο τῆς μάχης λέοντα ἀπὸ μάρμαρο, σύμβολο ἀνδρείας καὶ φιλοπατρίας. Ὁ Λέων αὐτός, καλούμενος τῆς Χαιρωνείας, βρέθηκε τὸ 1880 καὶ τοποθετήθηκε στὴν ἀοικίαν θέσιν του τὸ 1904.

Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας ὁροθετεῖ νέα περίοδο στὴν ἐλληνικὴ ἱστορία. Ἡ κυριαρχία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀρχίζει μὲ ἄμεσες συνέπειες:

- α) Τήν παρακμή τοῦ πολιτειακοῦ σχήματος «πόλις-κράτος».
- β) Τήν ἔνωση, ἔστω καί μέ τή βία, τῶν Ἑλλήνων.
- γ) Τόν τερματισμό τῆς ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως τῶν Περσῶν στά πράγματα τῆς Ἑλλάδος.
- δ) Τή δημιουργία προϋποθέσεων γιά τήν ὁργάνωση ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Περσῶν.

προσκεμένους ἕως πολέμιους κατακλείσωμεν ἐς Μακεδονίαν» (Πολυαίου: «Στρατηγ.», V, 4, 2).

Κρίσεις

Συνέδριο Κορίνθου – Πανελλήνιος Ίδεα

Τά μετά
τή μάχη

Μετά τή μάχη έπακολουθεί διάλυση τής βοιωτικής συμμαχίας καί ύπογραφή ειρήνης μέ τούς Ἀθηναίους. Μέ αὐτή ὁ Φίλιππος τούς παραχωρεῖ τόν Ὠρωπό καί τή Θρακική χερσόνησο. Κατόπιν τοποθετεῖ φρουρές στή Χαλκίδα καί στή Μέγαρα καί κατέρχεται στήν Πελοπόννησο. Γιά νά ταπεινώσει καί ν' ἀπομονώσει τή Σπάρτη, εἰσήλθε στή Λακωνία (ἀλλ' εὐφυῶς ἀπέφυγε νά ἐπιτεθεῖ κατά τής ἀτειχίστου ἀλλ' ἀπορρήτου πόλεως)²⁵ καί μετά ἔκανε συμμαχία μέ τούς Ἀρκάδες, Ἡλείους καί Μεσσηνίους. Ἀκολουθῶς συνεκάλεσε τό περιλάλητο πανελλήνιο συνέδριο στήν Κόρινθο²⁶. Μόνο ἡ ἀγέροχη Σπάρτη, πιστή στίς παραδόσεις της, δέν ἔστειλε ἀντιπροσώπους. Ἀλλά γιατί ὁ Φίλιππος ἐπέλεξε ὡς τόπο τοῦ Συνεδρίου τήν Κόρινθο;

Γιατί
ἡ Κόρινθος;

Ἐδῶ ἀποκαλύπτεται ὅλη ἡ πολιτική ἰδιοφυΐα τοῦ Φιλίππου. Στήν πόλη αὐτή εἶχαν συνέλθει τό 481 π.Χ. ἀντιπρόσωποι («πρόβουλοι», κατά τόν Ἡρόδοτο) ἀπό 31 ἑλληνικές πόλεις πού σχημάτισαν τήν πρώτη ἀμυντική ἔνωση γιά τήν ἀντιμετώπιση τής περσικῆς ἐπιδρομῆς. «Οὕτως ἡ Κόρινθος εἶχε ἀποτελέσει σύμβολον τρόπον τινά **πανελληνίου συνεργασίας**, τοῦτο δέ δέν ἦτο δυνατόν ν' ἀγνοήσῃ ὁ πολιτικώτατος Φίλιπ-

25. Μιά ἀρχαία παράδοση ἀναφέρει ὅτι ὁ Φίλιππος ἔγραψε ἐπιστολή πρὸς τούς Σπαρτιάτες καί τούς ἐρώτησε, τί ἀπό τά δύο θέλουν: νά πάει στήν πόλη τους σάν φίλος ἢ σάν ἐχθρός. Κι ἐκεῖνοι ἀποκρίθηκαν: «Οὔτε τό ἓν οὔτε τό ἄλλο».

26. Οἱ Σπαρτιάτες καί στίς πιό κρίσιμες στιγμές ποτέ δέν ἔχουν τό καυστικό χιούμορ τους. Κάποιος Θηρυνκίων ἀπό τή Σπάρτη, ἐπιστρέφοντας ἀπό τούς Δελφούς, εἶδε τόν Ἰσθμό κατελημμένο ἀπό τά στρατεύματα τοῦ Φιλίππου. Κι ἀπευθυνόμενος πρὸς τούς Κορινθίους εἶπε: «Κακοὺς πνιγμούς ἔχει ἑσᾶς ἡ Πελοπόννησος, ὃ Κόρινθοι».

πος»²⁷. Οἱ ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου ἦσαν ἀποφασιστικῆς σημασίας γιά τίς μετέπειτα ἱστορικές ἐξελίξεις, γιατί:

- α) Ὑπογράφεται γενική εἰρήνη μεταξύ τῶν Ἑλλήνων.
- β) Διακηρύσσεται ἡ αὐτονομία τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀλλά σύμφωνα μέ τό σχέδιο τοῦ Φιλίππου ἡ Ἑλλάς καθίσταται **ὁμοσπονδία** («κοινόν»)²⁸ ὑπό τήν μακεδονική κηδεμονία.
- γ) Ἀνακηρύσσεται ὁ Φίλιππος στρατηγός-αὐτοκράτορας ὁλῶν τῶν Ἑλλήνων γιά τή διεξαγωγή ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Τό τελευταῖο αὐτό ἀποκαλύπτει τή μεγαλοφυΐα τοῦ Φιλίππου ὡς ἡγήτορος. Λέγει ἡ ἐμβριθεστάτη «Στρατιωτική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος» τά ἀκόλουθα: «Ὁ Φίλιππος ἀντελήφθη ὅτι ἔδει νά δώσῃ **σκοπὸν καί περιεχόμενον** εἰς τήν νέαν ἡγεμονίαν του, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ αὕτη νά περιπέσῃ εἰς τήν ἀποτελμάτως τῆς ἀδρανεῖας καί ἵνα μὴ δημιουργηθῇ ποτέ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ ἀσκόπου τῆς δημιουργίας της» (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 140). Ὁ Φίλιππος ὑπῆρξε μέγας ὄχι γιά ὅσα ἐπέτελεσε στό στρατιωτικό-πολιτικό τομέα ἀλλά κυρίως γιατί κατόρθωσε νά δώσῃ στοὺς Ἕλληνες ἓνα σκοπό, νά ἐφαρμόσῃ μιὰ πολιτική ἐθνικῆς ἐνώσεως καί νά κάνει στόχο τῆς ἐνώσεως τόν προαιώνιο ἀντίπαλο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τούς Πέρσες. **Αὐτὸς ἔκανε τήν Πανελλήνια ἰδέα ἑνσαροχό ὄραμα.**

Ἡ σημασία
τοῦ σκοποῦ

27. Στρατιωτική ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 140.

28. Οἱ ἀρχαῖες πηγές ὀνομάζουν τήν ἔνωση τῆς Κορίνθου «κοινόν τῶν Ἑλλήνων». Αὐτό βεβαιώνεται ἀπὸ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στήν Ἐπίδαυρο ἀπὸ τὸν ἀρχαιολόγο Παναγὴ Καββαδία. Ξένοι ἱστορικοὶ –καί μερικοὶ Ἕλληνες– τὴν ὀνομάζουν «Κορινθιακὴ Συμμαχία» («Korinthischer Bund» οἱ Γερμανοὶ καί «La Ligue de Corinthe» οἱ Γάλλοι). Ὁ ὅρος ἐσφαλμένος, διότι πρωταγωνιστοῦσα δύναμη δέν εἶναι ἡ Κόρινθος.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε πεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες θά μπορούσαν νά γίνουν κύριοι τῆς οἰκουμένης, ἐάν ἦσαν ἐνωμένοι. («Τὸ δὲ τῶν Ἑλλήνων γένος... ἐλεύθερόν τε διατελεῖ καὶ μάλιστα πολιτευόμενον καὶ **δυνάμενον ἄρχειν πάντων**, μιᾶς τυγχάνον πολιτείας», Πολιτ. IV, 6). Ἡ ἐνωση τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ διεξαγωγή πανελληνίου ἀγῶνα κατὰ τῶν Περσῶν, ὥστε νά σταματήσουν οἱ διαιρετικές παρεμβάσεις τους στὰ ἑλληνικά πράγματα, δέν ἦταν ἰδέα τοῦ Φιλίππου ἀλλὰ τῶν Ἑλλήνων ἰδέα, πού ὁ πολιτικώτατος Φίλιππος υἱοθέτησε καὶ τὴν ἔκανε κατευθυντήρια γραμμή τῆς πολιτικῆς του. Ὁ πρῶτος μέγας μελετητής τοῦ μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὁ πολὺς Δρόυσεν γράφει: «Ἡ ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος κατὰ τῶν Περσῶν, οὐδέποτε ἐλησμονήθη ἐν Ἑλλάδι· ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας ὅ,τι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας διὰ τὴν δυτικὴν Χριστιανοσύνην ὁ κατὰ τῶν ἀπίστων ἀγῶν»²⁹.

Τὴν ἰδέα τῆς πανελληνίου ἐνώσεως πρῶτος διεκήρυξε ὁ σοφιστής Γοργίας μέ τόν περίφημο λόγο του «Ὀλυμπιακός», τόν ὅποιον ἐκφώνησε τό 392 π.Χ. Ἐπ' αὐτοῦ ὁ Φιλόστρατος γράφει: «Ὁ δὲ «Ὀλυμπιακός» ὑπὲρ τοῦ μεγίστου αὐτῷ ἐπολιτεύθη. **Στασιάζουσιν γὰρ τὴν Ἑλλάδα ὁρῶν ὁμονομίας σύμβουλος ἐγένετο αὐτοῖς**»³⁰. Στά χρόνια τοῦ Φιλίππου κήρυκας τῆς πανελληνίου ἰδέας γίνεται ὁ ρήτορας Ἰσοκράτης. Στὴν περίφημη «Ἐπιστολὴ πρὸς Φίλιππον» ρίχνει τὴν ἰδέα κοινῶ **συνεδρίου** γιὰ τὴ συνένωση καὶ ὁμόνοια ὅλων τῶν Ἑλλήνων, μέ σκοπὸ τὴ διεξαγωγή ἐκστρατείας, πού θά ἐκτεινόταν ἀπὸ τὴν Κιλικία ὡς τὴ Σινώπη. Ἐπίσης, ὁ γενναῖος μὰ συνετός στρατηγός **Φωκίων**, ἄν καὶ πολέμησε πάν-

29. I. Γ. Δρόυσεν: Ἱστορία τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, Βιβλιοθήκη Μαρσλή (μετάφρ. Ἰω. Πανταζίδου, 1899, τ. Α', σ. 43).

30. Βίοι Σοφιστῶν, ἔκδ. Λειψίας, 1879, 9, 2.

τοτε ἐπιτυχῶς ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, συνεργαζόταν μέ τόν πλατωνικό φιλόσοφο **Ξενοκράτη** καὶ ὑποστήριζαν τὴν ἰδέα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Φιλίππου. Τέλος, ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πιστοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Φιλίππου ἦταν ὁ Κορίνθιος **Δημάρτος** (φίλος καὶ συναγωνιστής τοῦ Τιμολέοντος στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Σικελίας) πού περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐνεφορεῖτο ἀπὸ τὴν ἰδέα τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν. Καὶ ἀφήνουμε τὸ τελικὸ συμπέρασμα στὸν κορυφαῖο τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἱστορικῶν, τὸν Κωνσταντῖνο Παπαρηγόπουλο: «Ἡ ἰδέα λοιπὸν τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας ἦτο ἀνέκαθεν ἰδέα καθαρῶς ἑλληνική, τὴν ὅποια ἀπὸ τῶν σπλάγχχνων τοῦ ἔθνους προκύψασαν, ἡσπάσθησαν ἀπλῶς καὶ ἐπετέλεσαν ὁ Φίλιππος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος»³¹.

31. Κιονστ. Παπαρηγόπουλου: Ἱστορία Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἔκδ. Β', τ. 8, σ. 66.

Τό τέλος του Φιλίππου – Κρίση ξένου ιστορικού

Φίλιππος, όταν επανήλθε στη Μακεδονία, ἄρχισε τίς προετοιμασίες γιά τήν ὁργάνωση τῆς ἐκστρατείας. Ἐστειλε μάλιστα στή Μ. Ἀσία τούς στρατηγούς **Παρμενίωνα** καί **Ἄτταλο** μέ 10.000 στρατιῶτες, γιά νά δημιουργήσουν προγεφύρωμα καί νά προετοιμάσουν τό ἔδαφος. Τό 336 π.Χ. ὅμως, ἐνῶ ἐόρταζε τούς γάμους τῆς κόρης του μέ τόν Ἀλέξανδρο τῆς Ἡλείρου, δολοφονήθηκε μέσα στό θέατρο τῶν Αἰγῶν ἀπό ἕναν ἀξιωματικό τῆς φρουρᾶς του, ὀνόματι **Παυσανία**. Τά λεγόμενα περί ἀναμείξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου στή δολοφονία εἶναι ἀναληθῆ. Ὁ Φίλιππος, ὅσο ὀργίλος κι ἄν ἦταν, τουλάχιστον στίς πολιτικές ἀποφάσεις του ἦταν νηφάλιος καί συνετός. Τόν Ἀλέξανδρο ἐξεπαίδευσε καί προόριζε γιά τό θρόνο. Πιθανῶς νά εἶχε ἀνάμειξη ἡ Ὀλυμπιάς, πιθανῶς ὅμως καί ὁ δολοφόνος νά ὠθήθηκε ἀπό προσωπικούς λόγους. Πάντως μέ τό θάνατο τοῦ Φιλίππου κλείνει μιά ἐποχὴ καί ἀρχίζει μιά νέα³².

Ἡ κρίση τοῦ
Χ. Μπένγκστον

«Μέ τό θάνατο τοῦ Φιλίππου Β' στίς Αἰγές τό 336 ἔκλεισε ἡ ζωὴ ἐνός ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀπό κάθε ἄποψη ἦταν σπουδαῖος. Τοῦτος πρέπει νά θεωρηθεῖ χωρὶς ἀμφιβολία ὡς ἕνας ἀπό τοὺς **μεγίστους ἡγεμόνες τοῦ ἀρχαίου κόσμου** καί ἡ παρατήρηση τοῦ Θεοπόμπου (Frag. 27) ὅτι ἡ Εὐρώπη, δηλαδή ἡ Βαλκανικὴ χερσόνησος, δέν ἐγνώρισε ἄλλον ἄνδρα τόσο κραταιό καθὼς ὁ Φίλιππος, ὁ γνιὸς τοῦ Ἀμύντα, περιέχει πολλή ἀλήθεια. Σάν λαμπρὸς ὁργανωτής, σάν τολμηρὸς καί

32. Πιθανώτερον εἶναι ἡ ἐκδοχὴ ἡ δολοφονία νά ὀφείλεται σέ προσωπικό «δάκτυλο». Οἱ Πέρσες εἶχαν τοὺς περισσότερους λόγους νά ἐπιθυμοῦν τό θάνατο τοῦ Φιλίππου.

ὁρμητικὸς στρατιώτης –πολεμοῦσε πάντοτε στήν πρώτη γραμμὴ καί δέν τοῦ ἔλειψαν τα τραύματα–, σάν ἱκανὸς καί πανοῦργος διπλωμάτης, πού δέν δίσταζε ποτέ νά χρησιμοποιοῦσε τόν πλάγιον δρόμον γιά νά φθάσει ἐκεῖ ὅπου δέν τοῦ ἦταν δυνατό νά φθάσει ἀλλιῶς, ὁ Μακεδὼν μονάρχης ὑπερεῖχε κατὰ πολὺ ὅλων τῶν συγχρόνων του. **Κανείς δέν μπόρεσε νά τόν συναγωνισθεῖ στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς**· τά συχνά παράπονα καί ἡ ἀγανάκτηση τῶν Ἑλλήνων πολιτικῶν γιά τὴν ἀπιστία τοῦ Φιλίππου μιλοῦν μιά καθαρή γλῶσσα. Ἐκεῖ ὅπου πέφτει πολὺ φῶς, σχηματίζεται καί πυκνὴ σκιά: Στὴν προσωπικὴ του ζωὴ ὁ Φίλιππος δέν εἶχε μάθει νά κρατᾶι τό μέτρο –ὅπως ὁ Καῖσαρ, πρὸς τόν ὁποῖον μοιάζει κατὰ τοῦτο ὁ Μακεδὼν, ὅτι ἀσκοῦσε μιάν ἀκαταμάχητη γοητεία πάνω στοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιβάλλοντός του καί μάλιστα στίς γυναῖκες. Ἡ θερμόαιμη ἰδιοσυγκρασία του τόν ἔφερε τελικά πρὸς τὴν καταστροφή. Τό ἔργο του, ἡ συνένωση τῆς Βαλκανικῆς, καί αὐτῆς ἀκόμη τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴ ἡγεμονία, εἶναι κάτι πού θά μπορούσε νά συγκριθεῖ μέ τοὺς ἄθλους τοῦ Ἡρακλέους: Κανείς ἡγεμὼν μετὰ τόν Φίλιππο, δέν κατόρθωσε ποτέ νά πραγματοποιήσει γιά δευτέρη φορά τό ἴδιο ἐπίτευγμα. Ἐτοί τοῦτος ἔθεσε πραγματικά τίς βάσεις γιά τὴν ἐποποιία τοῦ μεγάλου γνιοῦ του Ἀλεξάνδρου κι ἐδημιούργησε τίς προϋποθέσεις γιά μιά νέα περίοδο τῆς πανανθρώπινης ιστορίας»³³.

Ἀς κρατήσουμε, γιά νά καταδείξουμε τὴ σημασία τοῦ Φιλίππου ὡς ἡγήτορος, μόνο τοῦτο: **νέα περίοδος τῆς πανανθρώπινης ιστορίας**.

33. Χέρμαν Μπένγκστον: *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος*, ἐκδ. Μελισσα, σσ. 294-295.

Ἐρείπια τῆς Ἀμφιπόλεως

Β'. ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (336-323 π.Χ.)

«Ὡς μὲν φιλόσοφος τοῖς ἀδιαφόροις χρώμενος· ὥς δὲ ἡγεμὼν κοινὸς καὶ βασιλεὺς φιλάνθρωπος, τῇ περὶ τὴν ἐσθῆτα τιμῇ τὴν τῶν κεκρατημένων ἀνακτῶμενος εὐνοίαν, ἵνα βεβαίως παραμείνωσιν ἀγαπῶντες ὥς ἄρχοντας Μακεδόνας, μὴ μισοῦντες ὥς πολεμίους».

(ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ)

«Σάν δημιουργικός πολιτικός ἄνδρας ὁ Ἀλέξανδρος προπορεύθηκε κατὰ πολὺ τῆς ἐποχῆς του καὶ ἔδειξε τέτοια πρωτοτυπία πνεύματος, πού πραγματικά καθιερώθηκε σάν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐπιβλητικὰ φαινόμενα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας».

(W. KOLBE)

Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος

«Ἀεὶ πόλεμος ἀκήρητος»

Ὁ Ἡρόδοτος, ἀρχίζοντας τὴν ἐξιστόρηση τῶν Μηδικῶν, γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ σύγκρουση ἀνάμεσα στὴν Ἀνατολή καὶ τὴ Δύση («Τὰ μὲν Ἑλλῆσι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα»).

Μερικοὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἀβασάνιστα –ἴσως καὶ σκόπιμα– γράφουν ὅτι μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἄρχισε ὁ ἱμπεριαλιστικός πόλεμος τῶν Ἑλληνομακεδόνων κατὰ τῆς Ἀσίας. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἀτυχῆ ἐπιστημονικὰ χαρακτηρισμὸ «ἱμπεριαλιστικός», ἐκεῖνο πού διαφεύγει ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς αὐτοὺς εἶναι ὅτι ὁ πόλεμος δὲν ἄρχισε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ τοὺς Ἑλλῆνες. Εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τοὺς Πέρσες, ἀπὸ τὸν **Κύρο Α'** (558-528 π.Χ.) καὶ κρατοῦσε μὲ διάφορες μορφές ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Παρὰ τὴν **Εἰρήνη τοῦ Καλλία**¹, πού συνάπτεται μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κίμωνος (449 π.Χ.), μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν διεξάγεται ἓνας ἀνηλεὲς πόλεμος, σὲ σημεῖο πού ἡ λεγομένη **Ἀνταλκίδειος Εἰρήνη** (387 π.Χ.) νὰ ἐπιβάλλει οὐσιαστικά καὶ τυπικά τὴν κυριαρχία τῶν Περσῶν ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ Κύπρου καὶ ἐπὶ πλέον οἱ Πέρσες νὰ ἔχουν δικαίωμα παρεμβάσεως ἐπὶ τῶν ἐνδοελλαδικῶν ζητημάτων. Ὁ Σοβιετικὸς ἱστορικός Β. Σ. Σεργκέεφ στὸ βιβλίο του γιὰ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα γράφει: «Ὑστερ' ἀπὸ τὴν Ἀνταλκίδειο εἰρήνην ἡ Ἑλλάδα ἔζησε τὸ αἶσθημα τῆς βαθιᾶς ταπείνωσης καὶ ντροπῆς. Τὸ Αἰγαῖο βρέθηκε στὴν ἐξουσία τοῦ Πέρση βασιλεῖα καὶ τῶν Φοινικι-

1. Πρὸς τιμὴν τῶν νικῶν τοῦ Κίμωνος ἡ εἰρήνη αὕτη ὀνομάζεται καὶ **Κιμωνεὺς Εἰρήνη**.

κῶν πόλεων τίς ὁποῖες προστάτενε καί πού ἦσαν ἀνταγωνίστριες τῆς Ἑλλάδας»².

Συνεπῶς γιά τίς σχέσεις Ἑλλήνων καί Περσῶν ἴσχυε αὐτό πού λέει στούς «Νόμους» ὁ Πλάτων: «*Ἦν γάρ καλοῦσιν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων εἰρήνην, τοῦτ' εἶναι μόνον ὄνομα, τῷ δ' ἔργῳ* (=στήν πραγματικότητα) *πάσαις πρὸς πάσας τὰς πόλεις ἀεὶ πόλεμον ἀκήρητον* (=ἀκήρυκτο) *κατὰ φύσιν εἶναι*». Εἰδικά μεταξύ Περσῶν καί Ἑλλήνων πάντα μέ διάφορες μορφές, ὑπῆρχε πόλεμος. Ἄρα ὁ Ἀλέξανδρος δέν ἀρχισε· συνέχισε. Ὑπάρχει μιὰ φράση ἐνός σοφιστῆ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. τοῦ **Εὐνάπιου**, ἡ ὁποία λέει: «*Ὁ Ἀλέξανδρος δέν θά γινόταν μέγας, ἂν ὁ Ξενοφῶν δέν...* (*«εἰ μὴ Ξενοφῶν»*). Ἐδῶ ἡ φράση κόβεται. Τό νόημα τό μαντεύουμε. Ἄν δέν εἶχε προηγηθεῖ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Κύρου καί ἡ πορεία τῶν Μυρρίων τοῦ Ξενοφῶντα. ἴσως κανένα ἄλλο βιβλίο δέν ἀσκησε τόση ἐπίδραση στή στρατιωτική σκέψη τοῦ Ἀλεξάνδρου καί στά στρατιωτικά σχέδιά του ὅσο ἡ «Κύρου Ἀνάβασις».

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπλῶς ἔδωσε στόν ἑλληνοπερσικό πόλεμο ἄλλη μορφή. Τόν ἔκανε ἐπιθετικό καί συγκεκριμένα πόλεμο ὀλικό, πιστεύοντας μάλιστα σέ κάποια στιγμή πῶς ὁ δικός του πόλεμος θά φέρει τό τέλος τῶν πολέμων. Ὅτι θά θέσει τέρμα σ' αὐτό πού ὁ Πλάτων ὀνόμαζε «*ἀεὶ πόλεμον ἀκήρητον κατὰ φύσιν*». Ἔτσι ὁ μέγας πολεμιστής ἔκλεισε τή ζωή του σάν μέγας εἰρημιστής. Τό ὅτι ἡ εὐγενής φιλοδοξία του δέν ὑλοποιήθηκε, δέν εἶναι κάτι πού ἐγγράφεται στό παθητι-

2. Β. Σ. Σεργκέφ: *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*. Ἰνστιτούτο Ἱστορίας τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ, ἑλλ. ἐκδοση «Νέα Ἑλλάδα» (ἐκδοτικός ὀργανισμός τοῦ Κ.Κ.Ε.), σ. 406. Τό βιβλίο τοῦ Σεργκέφ εἶχε ἐγκριθεῖ γιά τίς ἱστορικές σχολές τῶν πανεπιστημίων καί τῶν παιδαγωγικῶν ἰνστιτούτων τῆς ΕΣΣΔ. Τό βιβλίο πού χρησιμοποιοῦμε προέρχεται ἀπό στρατιώτη τοῦ Δ.Σ.Ε., μαχητή τοῦ Γράμμουν.

κό του. Κανείς σάν ἄτομο δέν μπορεῖ νά ὑπερβεῖ τίς «δουλεῖες» τῆς ἐποχῆς του.

Ὁ Ἀλέξανδρος ἀρχικά ἔγινε ἐκφραστής μιᾶς πολιτικῆς *revanche*, πού εἶχε ἀρχίσει νά διαμορφώνεται μετά τήν Ἀνταλκίδειο Εἰρήνη. Ἀπό τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχε ἀρχίσει νά γεννιέται σέ κάποιους κύκλους ἓνα αἶσθημα **ἐλληνικοῦ πατριωτισμοῦ**, μέ σκοπό τή διεξαγωγή πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν. Θεωρητικός τῆς πρώτης αὐτῆς **Μεγάλης Ἰδέας**³ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦταν ὁ ρήτωρ Ἰσοκράτης, ὁ ὁποῖος προπαγάνδιζε τή διεξαγωγή ἐνός πανελληνίου πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν. Ὁ πόλεμος αὐτός θά ἦταν **ιερός**. Ἐκδίκηση τῶν Ἑλλήνων γιά τή βεβήλωση τῶν ἱερῶν τους καί γιά τήν ταπείνωση τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας τους. Φυσικά ὑπῆρχαν καί πολιτικοί λόγοι (ἐπέμβαση τῶν Περσῶν στά ἑλληνικά πράγματα) καί οἰκονομικοί (ἐκτοπισμός τῶν Ἑλλήνων ἀπό τήν Ἀν. Μεσόγειο). Ἐξ ἄλλου, *ἂν δέν ἀρχιζε τήν ἐνοπλὴ σύγκρουση ὁ Ἀλέξανδρος, θά τήν ἀρχιζαν οἱ Πέρσες*. Εἶχαν ἤδη κατακλύσει τίς ἑλληνικές πόλεις μέ πράκτορες καί χρήματα καί ὀργάνωναν ἀντιμακεδονικά κινήματα. Τίς περσικές στρατιωτικές δυνάμεις πλαισιῶναν Ἕλληνες μισθοφόροι πού ξεπερνοῦσαν σέ ἀριθμό τό μακεδονικό στρατό. Εἰκάζεται ἀκόμη ὅτι στή συνωμοσία εἰς βάρος τοῦ Φιλίππου πήραν μέρος καί οἱ Πέρσες καί ὅτι ὁ Πέρσης βασιλιάς ἔστειλε κρυφά ἀνθρώπους νά δολοφονήσουν τόν ἄνθρωπο πού προετοίμαζε τήν ἐναντίον τους ἐκστρατεία.

3. Ἡ ἰδέα αὐτή προϋπήρχε. Ὁ Σπαρτιάτης Καλλικρατίδας στή διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀηδιασμένος ἀπὸ τίς ἐπεμβάσεις τῶν Περσῶν εἶχε πεῖ: «*Ἀθλιωτάτους εἶναι τοὺς Ἕλληνας, ὅτι βαρβάρους κολακεύουσιν ἔνεκα ἀργυρίου, φάσκων ἦν (=ἔάν) σωθῇ οἴκαδε κατὰ γέ τῷ ἑαυτῷ δυνατόν διαλλάξιν Ἀθηναίους τε καὶ Λακεδαιμόνιους*». Στόχος τοῦ Καλλικρατίδα ἡ διεξαγωγή πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν.

**Παιδικοί χρόνοι – Απόπειρα σκιαγραφίας
του Ἀλεξάνδρου**

«Τό ὄνομα ᾽Αλέξανδρος σημαίνει τό τέλος μιᾶς παγκοσμίου ἐποχῆς καί τήν ἀρχήν ἄλλης νεωτέρας». Μέ αὕτή τή φράση ἀρχίζει τό περισπούδαστο ἔργο του ὁ Γερμανός ἱστορικός Δρόυσεν¹. Πράγματι, ὁ ᾽Αλέξανδρος μέ τό ξίφος ἄλλαξε τή μορφή τοῦ κόσμου. Ὑπῆρξε ὁ ἄνθρωπος τῶν μεγάλων ὁραμάτων καί τῆς ρεαλιστικῆς ἀντιμετώπισεως τῶν πραγμάτων. Μιά εὐτυχῆς συνάντηση σωματικῆς καί πνευματικῆς εὐρωστίας, κράμα στρατιωτικῆς ἰδιοφυΐας καί πολιτικῆς μεγαλοφυΐας. Μερικοί ἱστορικοί θέλησαν ν' ἀμφισβητήσουν τ' ἀτομικά του προσόντα. Ὁ Σοβιετικός ἱστορικός Σεργκέεφ² ὅμως γράφει: «Ἐνα πρᾶγμα εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ὁ ᾽Αλέξανδρος εἶχε μεγάλο μυαλό, μεγάλη δύναμη θελήσεως καί καθορισμένο μέ σαφήνεια σκοπό». Ἀποδέχεται μάλιστα καί τήν ἀποψη τοῦ Πολύβιου γιά τόν ᾽Αλέξανδρο: «Τό ὅτι ἡ ἐξυπνάδα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ξεπεροῦσε τήν ἀνθρώπινη ἐξυπνάδα, γι' αὐτό δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία».

Στά μεταγενέστερα χρόνια πλάστηκαν πολλοί θρύλοι, γιά νά ἐξάρουν τήν πρώιμη σωματική καί πνευματική του ὠρίμανση. Πέρα ἀπό τό γνωστό περιστατικό μέ τόν Βουκεφάλα, τά ἐξαίρετα προσόντα του φάνηκαν τό 340 π.Χ., ὅταν ὁ Φίλιππος, ἐκστρατεύοντας ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου, ἄφησε τοποτηρητή του τόν Ἀλέξανδρο. Αὐτός τότε, μόλις 16 ἐτῶν, ὄχι μόνο κατέπνιξε τήν ἐξέγερση τῆς φυλῆς τῶν **Μαίδων**, ἀλλ' ἐντυπωσίασε καί τούς πρέσβεις τῶν Περσῶν, πού ἐπε-

4. Ι. Γ. Δρόνσεν: *Ἱστορία Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ*, ἐκδ. Μαρσ-
λῆ, τόμ. Α', σ. 9.

5. "Ενθ' ἀνωτ., σ. 415.

σκέφθησαν την Πέλλα, μέ την ἐμβρίθεια τῶν ἐρωτήσεων καί τόν πλήρη κατατοπισμό του πάνω σέ περσικά θέματα. Δύο ἔτη ἀργότερα στή μάχη τῆς Χαιρωνείας, ἐπικεφαλῆς τοῦ μακεδονικοῦ ἱππικοῦ, συνέτριψε τίς τάξεις τῶν Θηβαίων κι ἐξασφάλισε τή νίκη μέ τίς τολμηρές ἐπελάσεις του.

Ἀπό τόν πατέρα του ὁ Ἀλέξανδρος κληρονόμησε τίς ἐξοχές πολιτικές καί στρατιωτικές ἀρετές. Διέφερε ὅμως ἀπό αὐτόν στό ὅτι ὁ Φίλιππος ἤξερε νά ὑπομένει καί νά περιμένει· ὁ Ἀλέξανδρος μπορούσε νά ἐπιμένει καί νά ἐκβιάζει τό ἱστορικό ἀποτέλεσμα. Ὁ Φίλιππος ὡς στρατιωτικός ἦταν πρακτικιστής. Ἐνας πεζογράφος τῆς στρατηγικῆς, ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι ὁ μεγαλύτερος ποιητής τῆς στρατηγικῆς τέχνης. Ἐγραψε μέ τό ξίφος τό μεγαλύτερο πολεμικό ἔπος τῆς ἱστορίας. Ἀκόμη διέφερε ἀπό τόν Φίλιππο στό ὅτι ἀποστρεφόταν τά πλάγια μέσα. «Ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο διάφορος τοῦ πατρός του... Ἴσως ἀμφότεροι νά εἶχον τά αὐτά χαρίσματα εἰς ἓν οὔτος ὅμως τόν ὑπερέβαλλε. Δέν ἐγνώριζε κανένα δόλον, καμμίαν ὑστεροβουλίαν καί οὐδέν ψεῦδος εἰς τάς σχέσεις του μέ τούς ἀνθρώπους, τά ἔλεεινά μέσα τοῦ διπλωμάτου. Τό ἔλεγεν ὁ ἴδιος βραδύτερον κατά τήν ἐποχὴν τῶν ἀπογοητεύσεων: "λέγω πάντοτε τήν ἀλήθειαν καί ἀξιῶ αὐτήν καί ἀπό τούς ἄλλους". Ὅλας τάς ἐπιτυχίας του τās ἐπραγματοποίησε διά τῆς εὐθείας ὁδοῦ, χρησιμοποιοῦν τήν φιλικότητα εἴτε τήν ἀπειλήν»⁶.

Μητέρα του ἦταν ἡ φοβερή Ὀλυμπιάς, ἀπὸ τό ἰσχυρὸ γένος τῶν Μολοσσῶν τῆς Ἠπείρου. Ἦταν κυνημένη στὰ μυ-

6. Theodore Birt: Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας καὶ ὁ παγκόσμιος Ἑλληνισμός, ἐκδ. Δαρεμᾶ, μετάφραση ἀπὸ τὰ γερμανικά Ν. Παπαρρόδου, σ. 131.

στήρια τῶν Καβείρων τῆς Σαμοθράκης. Λέγει γι' αὐτήν ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος: «Ἡ Ὀλυμπιάς ἦταν προσωποποιημένη ἄρνηση τοῦ μέτρου. Ἦταν μαινάς. Ὑπηρετοῦσε μέθηροσκευτική μανία τὸν Διόνυσον»⁷. Ἀπὸ τὴ μητέρα του κληρονόμησε τὸ ἀσυγκράτητο πάθος γιὰ δόξα καὶ μεγαλουργία, τὸν πόθο τοῦ ὑπερφυσικοῦ, τὴ μυστικοπάθεια καὶ τὰ ἰσχυρὰ πάθη τῆς ψυχῆς, τὰ ὁποῖα, ἐκτός ἀπὸ σπάνιες περιπτώσεις, πού τὸν ὀδήγησαν σὲ πράξεις ἀποκρουστικές, μπόρεσε νὰ δαμάσει μὲ τὴν ἰσχυρὴ θέλησή του. Ὅπως προσφεύστατα λέγει ὁ Wilcken, ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν «ἓνα κρᾶμα δαιμονικοῦ πάθους καὶ νηφάλιας διαύγειας καὶ σωφροσύνης». Ἴσως μὲ κάποια δόση ὑπερβολῆς θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυρισθοῦμε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ὑπῆρξε μέγας ὄχι γιὰ τὰ ὅσα ἐπέτελεσε σὲ στρατιωτικό, πολιτικό καὶ πολιτιστικό τομέα, ἀλλὰ κυρίως γιατί κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς του κατόρθωσε νὰ δαμάσει καὶ νὰ χαλιναγωγῇ τὰ ἰσχυρὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἓνα ψυχικὸ ἡφαίστειο ἐν διαρκεῖ ἐνεργείᾳ καὶ ἐκρήξει, πού κληρονόμησε ἀπὸ τὴ μητέρα του. Ὅπως λέγει ὁ Πλούταρχος, ὁ Ἀλέξανδρος θεωροῦσε τιμητικώτερο νὰ νικᾷ τὸν ἑαυτὸ του παρά τοὺς ἐχθροὺς του. («Τοῦ νικᾶν τοὺς πολεμίους τὸ κρατεῖν ἑαυτοῦ βασιλικώτερον»).

Στὴν αὐστηρὴ ἀγωγή τοῦ πρώτου δασκάλου τοῦ **Λεωνίδα** ὀφείλε ὁ Ἀλέξανδρος τὴν ἐξαίρετη σωματικὴ ἀντοχή, τὴν ἐπίδοση στὴν ἄθληση, τὴ μοναδικὴ ἀπλότητα καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν κίνηση καὶ τὴν ἐνέργεια. Ἦταν μιὰ ἀεικίνητη, φλεγόμενη ἀπὸ τὸν πυρετὸ τῆς δημιουργίας ὑπαρξή. Γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο ἰσχύει ὁ στίχος τοῦ Σικελianoῦ: «Μάνα, φωτιά μὲ βύζαξες κι εἶν' ἡ καρδιά μου ἀστέρι». Εἶχε ψυχὴ φλογώδη, χαρακτῆρα εὐερέθιστο καὶ τρικυμιώδη. Αἰσθανόταν παρα-

7. Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τόμ. Α', σ. 10.

φορά, ὅταν ἄκουγε στρατιωτικὴ μουσική, καὶ συγκίνηση μέχει δακρύων, ὅταν ἄκουγε ἀπαγγελίες τραγωδιῶν. Ἦταν γεννημένος ἡγέτης. Ξανθός, μετρίου ἀναστήματος, μέ εὐρεῖς ὦμους, βοστρυχώδη κόμη ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ λεοντώδη χαίτη. «Τὸ ταχύ βάδισμα, τὸ σπινθηροβολοῦν βλέμμα, ἡ κυματίζουσα κόμη καὶ ἡ ἰσχυρὰ φωνὴ του ἐμαρτύρουν τὸν ἥρωα», γράφει ὁ Δρόσεν (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 115). Ἀγαποῦσε μὲ πάθος τὴν ἵππασία καὶ τίς γυμναστικές ἀσκήσεις ἀλλ' ἡ πρώιμη φιλοδοξία του δέν τοῦ ἐπέτρεπε συναναστροφές μὲ ἄθλητές. Ὅταν τὸν ρωτοῦσαν ἂν θὰ λάβει μέρος σὲ ἀγώνισμα δρόμου στὴν Ὀλυμπία ἀπαντοῦσε: «Ναί, ἂν ὑπῆρχαν βασιλεῖς ἀνταγωνιστές μου».

Ὅταν ἔγινε 13 ἐτῶν, ὁ Φίλιππος ἀνέθεσε τὴ μόρφωσή του σὲν φιλόσοφο **Ἀριστοτέλη**. Ἡ διαπαιδαγώγηση ἔγινε σὲν τέμενος τῶν Νυμφῶν στὴ μαγευτικὴ κωμόπολη **Μίεζα**. Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη διδάχθηκε τὰ ἑλληνικά γράμματα καὶ πῆρε τίς πρώτες ἀρχές τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας. «Ἔμαθε, γιὰ παράδειγμα, πὼς ἡ μετριοπάθεια εἶναι ἀπαραίτητη στὴ διακυβέρνηση —μιὰ ἀρετὴ πού ἦταν ἀπίθανο ν' ἀποκτήσει ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιάδα— κι ἔμαθε ἀκόμη, ἢ μᾶλλον διδάχθηκε, πὼς ὅλοι οἱ βάρβαροι (οἱ μὴ Ἕλληνες) ἦσαν δοῦλοι ἀπὸ τὴ φύση τους, ἰδιαίτερα ἐκεῖνοι τῆς Ἀσίας», γράφουν οἱ Ἀμερικανοὶ ἱστορικοὶ Botsford καὶ Robinson⁸. Ἀκόμη ὁ Ἀριστοτέλης ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τὴ σπουδὴ τῆς ἱατρικῆς, τῆς γεωγραφίας, τῆς ζωολογίας, τῆς βοτανολογίας καὶ τῆς ἐθνολογίας, πού τὰ θεωροῦσε στοιχεῖα ἀναγκαῖα γιὰ ἓναν πολεμικὸ ἡγήτορα. Ἐπίσης διεσκεύασε τὴν Ἰλιάδα, ἐπιλέγοντας τίς πιὸ παιδαγωγικὲς ραψωδίες. Τὸ βιβλίο αὐτὸ

8. Botsford - Robinson: Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Ἱστορία. ἔκδοση Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπέζης, 1977, σ. 356.

έγινε τό προσφιλέστερο ανάγνωσμα του 'Αλεξάνδρου καί τό είχε πάντα ἀκόμη καί στίς ἐκστρατεῖες μαζί μ' ἕνα μαχαίρι κάτω ἀπό τό μαξιλάρι του. Πρότυπο στή ζωή του ὁ 'Αλέξανδρος εἶχε τόν 'Αχιλλέα. Αὐτόν ἔβλεπε στόν ὕπνο του, αὐτόν προσπαθοῦσε νά ἐνσαρκώσῃ στήν πράξη.

Ἔστω κι ἂν ὁ 'Αλέξανδρος εἶπε τό περίφημο: «*στόν πατέρα μου ὀφείλω τό **ζῆν** καί στόν διδάσκαλό μου τό **εὖ ζῆν***», δέν πρέπει νά μεγαλοποιούμε τήν ἐπίδραση πού ἄσκησε ὁ 'Αριστοτέλης πάνω στόν 'Αλέξανδρο. Ἔδωσε μιά γενική κατεύθυνση στό πνεῦμα τοῦ νεαροῦ διαδόχου, ἀλλά δέν τοῦ προσέφερε μόνρφωση σταθερῶν ἀξιῶν. Οὔτε ἐπῆλθε πλήρης ψυχική ἐπαφή ἀνάμεσα στόν δάσκαλο καί στόν μαθητή. Ὁ 'Αλέξανδρος ἀντιλήφθηκε μέ τό δικό του τρόπο τή διδασκαλία τοῦ 'Αριστοτέλη. Δέν προσαρμόστηκε σ' αὐτή ἀλλά τήν προσάρμοσε στίς δικές του ἀρχές. Ὁ μέγας δάσκαλος, (παρά τίς ἀντιθέσεις καί τίς ἀντιζηλίες τους) τοῦ 'Αλεξάνδρου ἦταν ὁ Φίλιππος. Μπορεῖ, ὅπως διέδιδε ἡ Ὀλυμπιάδα, ὁ Φίλιππος νά μήν ἦταν φυσικός πατέρας τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἦταν ὅμως ὁ πνευματικός του πατέρας, ὁ στρατιωτικός καί πολιτικός δάσκαλός του. Ἄλλωστε ὅλη ἡ στρατιωτική καί πολιτική προπαίδεια του ἔγινε ὅταν ζοῦσε ὁ πατέρας του, κοντά στόν πατέρα του. Κι ὅταν ὁ Φίλιππος ἔφευγε γιά ἐκστρατεῖες, στόν 'Αλέξανδρο ἐμπιστευόταν τή διοίκηση τοῦ κράτους.

9. Ὁ Πλούταρχος λέγει ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος ἦταν «φύσει φιλόλογος καί φιλαναγνώστης». Διάβαζε τήν Ἰλιάδα «ὡς πολεμικῆς ἀρετῆς ἐφόδιον». Ὁ 'Αριστοτέλης προσπάθησε νά προσανατολίσῃ τή σκέψη του πρὸς τήν Ἠθική καί Πολιτική. Γι' αὐτόν τό σκοπό συνέγραψε τήν πραγματεία «Περὶ βασιλείας» (βλ. «*Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*», ἐνθ' ἄνωτ., σ. 17).

Τά πρώτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ 'Αλεξάνδρου

Ὁ 'Αλέξανδρος γεννήθηκε σέ μιά ταραχώδη ἐποχή καί σέ μιά ἀκόμη πιό ταραχώδη αὐλή, γεμάτη ὁρμή καί πάθος. Μεγάλωσε σέ μιά κοινωνία πού διατηροῦσε πρωτόγονες ὁρμές ἀλλά διέθετε κι ἕνα νεανικό σφρίγος καί μιά ἀκατάσχετη τάση γιά δράση. Ὁ ἴδιος συγκέντρωνε στό ἔπακρο τίς ἀρετές καί τά ἐλαττώματα τῆς φυλῆς του. Ἦταν ἀκραιφνῆς τύπος Μακεδόνα εὐπατρίδη. Ἡ ἱστορική συγκυρία προσφερόταν γιά μεγαλουργία· ὁ 'Αλέξανδρος προσέφερε τήν ἀτομική του μεγαλοφυΐα. Ὁ τρόπος πού ἀντιμετώπισε τά προβλήματα τῆς διαδοχῆς ἀποκαλύπτουν ἕνα στιβαρό κι ἐπιδέξιο ἡγέτη. Αὐτά ἦσαν τρία: α) Τό ζήτημα τῆς ἐδραιώσεώς του στό θρόνο. β) Ἡ ἀρνητική στάση τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. γ) Ἡ ἐπανάσταση τῶν Θρακῶν καί Τριβαλλῶν. Τό πρῶτο λύθηκε μέ τήν ἐξόντωση ἢ τόν παραμερισμό ὅλων τῶν ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου. Ἀκολούθως μέ ἀστραπιαία ταχύτητα κατῆλθε πρὸς νότον, γιά νά κατασιγάσῃ μέ τήν παρουσία του τά στασιαστικά κινήματα. Ὁ Δημοσθένης μέ τή φλογερή του εὐγλωττία εἶχε πάλι ἐξεγείρει τήν Ἑλλάδα. Στήν Ἐκκλησία τοῦ Δήμου εἶχε ἀποκαλέσει τόν 'Αλέξανδρο «Μαργίτη» (=ἡλίθιο), πού δέν θά τολμοῦσε νά βγεῖ ἀπό τή Μακεδονία. Ἄλλ' ἡ αἰφνιδιαστική ἐμφάνιση τοῦ 'Αλεξάνδρου παρέλυσε κάθε κίνηση.

Σ' αὐτό συνετέλεσε καί ἡ πρώιμη πολιτική ὀξύνοια τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ. Οἱ Ἀθηναῖοι ζήτησαν μέ πρεσβεία νά τόν καταπραῖνουν γιατί εἶχαν ψηφίσει στέφανο γιά τόν Πανσωνία, τόν φονέα τοῦ Φιλίππου. Ὁ 'Αλέξανδρος εἶτε ἀπό μεγαλοψυχία εἶτε ἀπό διπλωματική εὐστροφία, ἀγνόησε τίς ὕβρεις καί τούς πανηγυρισμούς γιά τό θάνατο τοῦ πατέρα του καί ζήτησε ἀπό τίς πόλεις νά στείλουν ἀντιπροσώπους στό

νέο Συνέδριο της Κορίνθου. Όλες –εκτός φυσικά της πεισματώδους Σπάρτης– συμμορφώθηκαν. Ο Ἀλέξανδρος ἀνακηρύχτηκε κι αὐτός ἀρχηγός της Συμμαχίας καὶ Στρατηγός-Αὐτοκράτορας της Πανελληνίας Ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Κόρινθο, πέρασε ἀπὸ τοὺς Δελφούς καὶ ἀνάγκασε τὴν Πυθία ν’ ἀνέβει στὸν τρίποδα σὲ ἡμέρα πού δὲν ἦταν ἐπιτρεπτό νά δίνει χρησμό. Καὶ ἡ Πυθία ἐχρησιμοδότησε: «Ἀνίκητος εἶ, ὦ παῖ»¹⁰.

Ἀκολούθως ἐφαρμόζει τὴν τακτική τοῦ **κεραυνοβόλου πολέμου**, πού τόσο ταίριαζε στὸ χαρακτήρα του. Νικᾷ τοὺς **Τριβαλλούς** καὶ τοὺς **Θράκες**. Ἐντὸς 10 ἡμερῶν φθάνει στὸν Αἴμο. Διασχίζει τὰ περίφημα στενά τῆς **Σίπκας** χωρὶς νά χάσει οὔτε ἓναν στρατιώτη, περνάει τὸν Δούναβη παρὰ τὴ **Σιλιστρία** κι ἐνεργεῖ ἐπιδρομὴ κατὰ τῶν **Γετῶν**. Ἐκδηλώνεται τότε ἐξέγερση τῶν **Ἰλλυριῶν**. Στροφὴ πρὸς νότο. Διέρχεται ἀπὸ τὴ χώρα τῶν **Δαρδάνων** καὶ ὑποτάσσει **Ἀγριᾶνες** καὶ **Παίονες**. Πέρσες πράκτορες διαδίδουν ὅτι σκοτώθηκε. Οἱ Θηβαῖοι πῆραν τὰ ὅπλα καὶ ἀπέκλεισαν τὴ μακεδονικὴ ὑπὸ τὸν **Φιλῶτα** φρουρὰ στὴν Καδμεΐα. Ὁ Ἀλέξανδρος, μόλις τὸ ἔμαθε, ἔσπευσε μὲ ἀσύλληπτη ταχύτητα μέσα ἀπὸ δύσβατα ὄρη καί, περνώντας τὸ στενὸ τοῦ Μετσόβου, ἔφθασε ἐντὸς ἐπτὰ (7) ἡμερῶν στὴ Θεσσαλία καὶ ἐντὸς πέντε (5) ἡμερῶν πρὸ τῶν Θηβῶν. Οἱ Θηβαῖοι ἔμαθαν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος πέρασε τίς Θερμοπύλες, ὅταν εἶχε φθάσει στὴν Ὀγχηστό. Παρὰ τοῦτο ἀπέρριψαν τὴν πρόταση γιὰ παράδοση καὶ προτίμησαν πόλεμο. Στὴ μάχη νικήθηκαν, ὅταν ἡ φρουρὰ τῆς Καδμεΐας βγήκε καὶ τοὺς χτύπησε ἀπὸ τὰ νῶτα. Συνέδριο τῶν Ἑλλήνων κατεδίκασε τὴ Θήβα σὲ καταστροφή. Μὲ ἀ-

10. Πλούταρχον: Ἀλέξανδρος, 4.

παίτηση τοῦ Ἀλεξάνδρου σώθηκαν τὰ ἱερὰ καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πινδάρου. Ἡ πόλη ἱσοπεδώθηκε, 6.000 ἄνθρωποι σκοτώθηκαν καὶ 30.000 πουλήθηκαν σάν δοῦλοι. Ἡ «δξύτης τοῦ ἔργου», κατὰ τὸν Ἀρριανό, κατέπληξε τοὺς Ἕλληνες. Νέο συνέδριο στὸν Ἴσθμό ἀνανεώνει τὴν ἐμπιστοσύνη στὸ πρόσωπό του.

Ἀριστοτέλης

Στρατιωτικές δυνάμεις – Συνεργάτες

Αρχίζουν οι προετοιμασίες για την εκστρατεία. Μερικοί ιστορικοί δέν αναγνωρίζουν τον ελληνικό χαρακτήρα της. 'Ο διάσημος Γάλλος Gustave Glotz¹¹ βλέπει τους Φίλιππο και 'Αλέξανδρο μόνο σάν πολεμιστές πού χρειάζονται τους 'Ελληνες σάν πολεμικό υλικό. Αυτοί, λέει, «είναι τό πᾶν, γιατί ὀνομάζεται Φίλιππος, γιατί θά ὀνομαστῇ 'Αλέξανδρος, γιατί θά μείνει, ὅπως τό λέει ὁ τίτλος του (ἡγεμὼν), διοικητής τοῦ στρατοῦ, ἀρχηγὸς πολέμου». Καί ναί μέν ἄρχισαν σ' ὅλες τίς πόλεις ἀπογραφές τῶν ἀνδρῶν πού ἦσαν σέ θέση νά ὀπλιστοῦν, ἀλλ' αὐτό δέν δικαιολογεῖ τή μονομερῆ κρίση τοῦ Glotz. 'Ηταν φυσικό καί λογικό νά γίνουν ἀπογραφές. 'Αλλά ποτέ ὁ 'Αλέξανδρος δέν εἶδε τούς 'Ελληνες σάν ἀπλοῦς μαχητές. Τούς ἀντιμετώπισε πάντα μέ σεβασμό, ὅπως ταιριάζει σέ μιὰ κοινωνία ἐλεύθερων πολιτῶν.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 334 π.Χ. τά πάντα εἶναι ἔτοιμα. 'Ο στρατός ἀποτελεῖται ἀπό 30.000 πεζοῦς καί 5.000 ἵππεις. Βάση τοῦ στρατοῦ εἶναι ἡ Μακεδονική Φάλαγγα πού πλασιώνεται ἀπό 1.500 Θεσσαλοῦς ἵππεις, 7.000 πεζοῦς καί 600 ἵππεις 'Ελληνες συμμάχους καί ἄλλους 5.000 'Ελληνες μισθοφόρους. Τό «Κοινόν τῶν 'Ελλήνων» ἔθεσε ἐπίσης στή διάθεσή του 160 τριήρεις. Αὐτό κυρίως ἤθελε ἀπό τούς 'Ελληνες ὁ 'Αλέξανδρος. Κύρια ἐπιθετική δύναμη εἶναι τό μακεδονικό ἱππικό, ἀποτελούμενο ἀπό εὐγενεῖς Μακεδόνες, τούς «**ἐταίρους**». Αὐτοί ἦσαν χωρισμένοι σέ 7-8 ἴλες, μεταξύ τῶν ὁποίων ξεχώριζε ἡ «**βασιλική ἴλη**». Τό μηχανικό περιλαμβάνει πολιορκητικές μηχανές καί ἄλλα μέσα γιά τήν κατασκευή

11. Gustave Glotz: 'Η ἑλληνική «πόλις», ἔκδοση Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος 'Εθνικῆς Τραπέζης, 1978, σ. 338.

δρόμων καί γεφυριῶν. 'Υπῆρχαν ἀκόμη σκαπανεῖς γιά τό ἀνοίγμα φρεάτων, καί ἀνιχνευτές («βηματισταί»). Τά ὀικονομικά μέσα γιά τή διεξαγωγή τῆς ἐκστρατείας ἦσαν πολύ περιορισμένα. 'Ο 'Αριστόβουλος γράφει ὅτι στό δημόσιο ταμεῖο ὑπῆρχαν 70 τάλαντα καί ἄλλα 200 ἐξασφαλίστηκαν μέ πολεμικό δάνειο. Προτοῦ ξεκινήσει γιά τήν ἐκστρατεία, ὁ 'Αλέξανδρος μοίρασε σέ φίλους τά ὑπάρχοντά του. Κάποιος ἐταῖρος τόν ἐρώτησε: «*Τί σοῦ ἀπομένει τώρα;*». Καί ὁ 'Αλέξανδρος ἀποκρίθηκε: «*'Η ἐλπίδα!*»

'Η ἀπάντηση αὐτή δείχνει πώς κύρια δύναμη τοῦ στρατοῦ ἦταν ἡ εὐψυχία καί τό στρατιωτικό δαιμόνιο τοῦ ἀρχηγοῦ. Τό ἐπισημαίνει μέ τρόπο εὐστοχο ἡ «Στρατιωτική Ἱστορία τῆς 'Ελλάδος». Διαβάζουμε: «*Τό μεγαλύτερον ὅμως κεφάλαιον τῆς μακεδονικῆς στρατιᾶς ἦτο ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ ἀρχηγοῦ. 'Ανὴρ γενναῖος, **γενναιότερος ὀλοκλήρου τῆς στρατιᾶς του**, ὀρμητικὸς καί παρὰφορος εἰς τό πάθος του πρὸς τήν δόξαν, δίκαιος, στοργικὸς καί προσηγέστατος πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτόν ἄνδρας, ἱπποτικὸς καί ἀγέρωχος πρὸς τοὺς ἐχθρούς του, μεγαλοφυΐης στρατηγὸς καί ἀπόλυτος κυρίαρχος τῶν πεδίων τῶν μαχῶν*»¹².

Τό ἐπιτελεῖο τοῦ 'Αλεξάνδρου ἀποτελεῖται κυρίως ἀπό παλαιούς ἀξιωματικούς τοῦ Φιλίππου. 'Ο **Παρμενίων** ἦταν ὑπαρχηγός, εἶδος ἐπιτελάρχῃ καί ἀρχηγός τοῦ πεζικοῦ. 'Ενας του γιός, ὁ **Φιλώτας**, ἦταν ἀρχηγός τῶν ἐταίρων καί ἄλλος, ὁ **Νικάνωρ**, τῶν ὑπασπιστῶν. 'Ο **Κάλλας** διοικοῦσε τούς Θεσσαλοῦς καί ὁ **Αντίγονος** τούς 'Ελληνες. Πέντε ἄλλοι ἀρ-

12. Στρατιωτική Ἱστορία τῆς 'Ελλάδος, ἐκδ. Τζηρίτα, σ. 163. 'Η ἱστορία αὐτή ἔχει γραφῇ ἀπὸ διακεκριμένους 'Ελληνες ἀξιωματικούς. Πρόλογος: Ν. Παπαρρόδου, ἀντιστρατήγου, Διοικητοῦ Σχολῆς 'Εθνικῆς Ἀμύνης.

χηγοί της φάλαγγας θ' αναδειχθούν στη διάρκεια της εκστρατείας (**Κρατερός, Περδίκκας, Κοῖνος, Ἀμύντας, Μελέαγρος**). Στους προσωπικούς φίλους του Ἀλεξάνδρου περιλαμβάνονται οἱ **Ἡφαιστίων**, τὸ alter ego τοῦ Ἀλεξάνδρου, **Νέαρχος, Πτολεμαῖος, Σέλευκος, Λυσίμαχος, Λαομέδων** καὶ **Κλεῖτος**. Μεταξύ αὐτῶν ἐξαιρετική θέση κατέχει ὁ **Εὐμένης ὁ Καρδιανός**, πού διευθύνει τὴ σύνταξη τῶν «**Ἐφημερίδων**», δηλαδή τῶν ἐπισήμων ἀνακοινωθέντων. Στὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Ἀλεξάνδρου περιλαμβάνεται κι ἓνας ὄμιλος ἱστορικῶν, φιλοσόφων, ἐπιστημόνων. Αὐτοὶ ἦσαν ὁ **Καλλισθένης** ἀπὸ τὴν Ὀλυνθο (ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλη), ὁ **Ἀνάξαρχος**, ὁ **Ἀριστόβουλος** καὶ ὁ **Ἀνδροσθένης ὁ Ἀμφιπολίτης**, πού ἐξερεύνησε τίς ἀκτές τοῦ Ἀραβικοῦ Κόλπου κι ἔδωσε πολὺτιμες πληροφορίες. Τὴ διοίκηση τῆς Μακεδονίας ἀνέθεσε ὁ Ἀλέξανδρος στὸν **Ἀντίπατρο**, στὸν ὁποῖο ἄφησε 12.000 πεζοὺς καὶ 1.500 ἵππεις.

Τακτική –
Παράταξη

Ὡς πρὸς τὴν τακτική τοῦ Ἀλεξάνδρου οἱ Botsford – Robinson γράφουν πὼς ὁ στρατὸς αὐτὸς «σπάνια πολεμοῦσε σάν ἓνα σῶμα, ἀλλὰ, ἀκόμη κι ὅταν μόνον μικρὰ τμήματα ἔμπαιναν στὴ μάχη, ὁ Ἀλέξανδρος συνδύαζε τὰ διάφορα ὅπλα, τακτική πού ἐμελλε νὰ ἀποδειχθεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερά του κλειδιά ἐπιτυχίας, κι αὐτὸς πάντοτε κατεδίωκε τὸν ἐχθρὸ μέ σκοπὸ νὰ τὸν καταστρέψει ὀλοκληρωτικά, τακτική στὴν ὁποία ὁ von Clausewitz ἔχει δώσει τὸ ὄνομα «**στρατηγική τῆς ἡττας**»¹³. Ὡς πρὸς τὴν παράταξη: στὸ κέντρο ἡ Φάλαγγα μετὺ τοῦ Ὑπασπιστῆς δεξιά της. Μετὰ παρετάσσετο ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὸ ἵππικὸ τῶν ἐταίρων, τὸ ἄλλο ἑλαφρὸ ἵππικὸ καὶ λοιπὰ σῶματα. Ἀριστερὰ τῆς Φάλαγγας τὸ θρακικὸ καὶ κυ-

14. Β. Σ. Σεργκέεφ: *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 417.

ρίως τὸ θεσσαλικὸ ἵππικὸ. Ὁ Παρμενίων ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ ἀριστεροῦ μέρους τῆς παρατάξεως, πού ἀποστολὴ της ἦταν νὰ κρατᾷ γερά, ἐνῶ ὁ Ἀλέξανδρος διαλέγοντας τὸ κατάλληλο σημεῖο ἔκανε ἐπίθεση ἀπὸ τὰ δεξιά.

Ἡ κατάσταση τοῦ περσικοῦ κράτους

Στὴν περίοδο αὐτὴ ἡ Περσία διέρχεται μεγάλη ἐσωτερικὴ κρίση. Παρουσιάζονται φυγόκεντρες τάσεις. «*Τὸ μαχητικὸ ἐπίπεδο καὶ τὰ τεχνικά μέσα τοῦ περσικοῦ στρατοῦ ἦσαν χαμηλά. Ὅλα ἦσαν ἀπαρχαιωμένα*»¹⁴. Ἐπὶ πλέον ὑπάρχει δυναστικὴ κρίση. Ὁ εὐνοῦχος **Βαγῶας** δολοφόνησε τὸν **Ἀρταξέρξη** καὶ τὸν **Ἀρσῆ** πού τὸν διαδέχθηκε γιὰ λίγο, καὶ μετὰ ἀνέβασε στὸ θρόνο τὸν **Δαρεῖο Γ' τὸν Κοδομανό**, μακρινὸ συγγενὴ τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ὁ Δαρεῖος εἶχε ψυχικὰ χαρίσματα, ἀλλ' ἦταν ἄνθρωπος ἄβουλος, ἄτολμος, ἄρα ἀκατάλληλος ν' ἀντιμετωπίσει τὸν θυελλώδη Μακεδόνα στρατηλάτη.

Ὅμως οἱ πραγματικοὶ νικητὲς τῶν μεγάλων μαχῶν πού θ' ἀκολουθήσουν δὲν εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος καὶ οἱ στρατηγοὶ του. Εἶναι ὁ **Θεμιστοκλῆς** καὶ ὁ **Κίμων** πού ἀνέκοψαν τὸν περσικὸ ἱμπεριαλισμό, συνέτριψαν τὴ ναυτικὴ δύναμη τῶν Περσῶν, τοὺς ἐφραξαν τὸ δρόμο πρὸς τὴ Μεσόγειο καὶ ἐπέβαλαν στὸ περσικὸ κράτος τὴν ἀσφυξία τοῦ ναυτικοῦ ἀποκλεισμοῦ. Τὸ περσικὸ κράτος ἀρχίζει νὰ παρακμάζει τὴν ἐπαύριο τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας. Οἱ στρατιωτικὲς του δυνάμεις εἶναι παμπληθεῖς ἀλλ' ὄχι ἀξιόμαχες καὶ παντελῶς ἀκατάλληλες νὰ πολεμήσουν μετὰ Ἕλληνες. Ὁ Ξενοφῶν στὰ «Ἑλληνικά» του λέγει: «Ὡς βασιλεὺς ἀρτοκόπους μὲν καὶ ὀψοποιοὺς καὶ οἰνοχόους καὶ θυρωροὺς παμπληθεῖς ἔχει, ἄν-

13. Botsford – Robinson: *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 361.

Σχέδιο
Μέμνονος

Ἀρχικός στόχος

Ὁ περσικὸς στρατὸς ἀνέμενε τὸν Ἀλέξανδρον στὸν Γρανικόν

γ) Καί τό σοβαρώτερο: πιά πίσω σ' ἓνα ὕψωμα τοποθέτησαν τοὺς Ἕλληνες μισθοφόρους πού δέν εἶχαν καμμιά συμμετοχή στή διεξαγωγή τῆς βασικῆς μάχης. Ἀλλά καί ὁ Ἀλέξανδρος ἔκανε λάθη τακτικῆς: ἐπιτέθηκε αὐτοπροσώπως μέ τό ἱππικό κι ὄχι μέ τή Φάλαγγα πού θά μπορούσε νά σωρώσει τόν ἀντίπαλο εὐχερῶς. Ἐθεσε μάλιστα σέ σοβαρό κίνδυνο τή ζωή του. Ὁ Λίντελ Χάρτ καταλογίζει στόν Ἀλέξανδρο ὅτι χρησιμοποίησε τήν ἄμεση προσβολή καί μάλιστα χωρίς δεξιότητες. Καί τό ἀποδίδει σέ δύο αἰτίες: α) Ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε ἰδιοσυγκρασία ὁμηρικῆς ἥρωα περισσότερη ἀπό κάθε ἄλλον στρατηλάτη τῆς ἱστορίας. β) Εἶχε μεγάλη ἐμπιστοσύνη στήν ἀνωτερότητα τοῦ στρατοῦ του, «ὥστε νά μήν αἰσθάνεται τήν ἀναγκαιότητα τοῦ προπαρασκευαστικοῦ κλονισμοῦ τῆς στρατηγικῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀντιπάλου»¹⁵.

15. Σέρ Μπάζιλ Λίντελ Χάρτ: *Οί μεγάλοι πόλεμοι της ιστορίας*, σ. 47.

Πάντως, χάρη στην προσωπική του γενναιότητα και την ποιτική υπεροχή του στρατού του κατόρθωσε νά νικήσει. Ἀξίζει νά προσεχθεῖ ὁ πολιτικός χαρακτήρας δύο ἐνεργειῶν του: α) Τούς Ἑλληνες αἰχμαλώτους (2.000) ἀπέστειλε δούλους στή Μακεδονία σάν προδότες τῆς πανελληνίου ὑποθέσεως. «Παρά τὰ κοινῇ δόξαντα τοῖς Ἑλλήσιν, Ἑλληνες ὄντες, ἐναντίον τῇ Ἑλλάδι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων ἐμάχοντο». β) Ἀπὸ τὰ λάφυρα, 300 περσικές ἀσπίδες στάλθηκαν στήν Ἀθήνα καί τοποθετήθηκαν στά Προπύλαια μέ τήν ἐπιγραφή: «Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου καὶ οἱ Ἑλληνες, πλὴν Λακεδαιμονίων, ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων». Ἐμμένει δηλαδή στὸν πανελλήνιο χαρακτήρα τῆς ἐκστρατείας καὶ ἀπομονώνει ἠθικά τὴ Σπάρτη.

Συνέχιση τῆς πορείας – Ἰσός (333 π.Χ.)

Πορεία
«ζίγκ-ζάγκ»

Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος κατάλαβε τὸ λάθος του στὸν Γρανικό. Ἄν μελετήσουμε στὸ χάρτη τὴν παραπέρα πορεία του, «θὰ παρατηρήσουμε ὅτι ἦταν μιά σειρὰ τεθλασμένων κατὰ ὀξεῖα γωνία (ζίγκ-ζάγκ). Θὰ διαπιστώσουμε, ἐπίσης, ὅτι ὁ λόγος αὐτός τῆς ἐμμέσου κατευθύνσεώς της ἦταν περισσότερο πολιτικός παρὰ στρατιωτικός-πολιτικός κατὰ τὴν ἔννοια τῆς ὑψηλῆς στρατηγικῆς»¹⁶. Προσωπικά πιστεύουμε ὅτι αὐτὴ ἡ «ζίγκ-ζάγκ πορεία» εἶναι μέσα στὴν ἔννοια τῆς Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὸν Γρανικό, κατέ νόησε ὅτι ἂν δὲν ἐπετύγχανε ὀρισμένους πολιτικούς στόχους, δὲν θὰ ἐπετύγχανε καὶ τοὺς στρατιωτικούς. Αὐτὸ τὸ ἀναγνωρίζει τελικά καὶ ὁ ἴδιος ὁ Λίντελ Χάρτ, ὁ ὁποῖος γράφει: «Τὰ

16. Λίντελ Χάρτ: Ἐνθ' ἄνωτ., σ. 47.

διδάγματα τὰ ὁποῖα μετέπειτα ἐκληροδότησε στίς ἐπερχόμενες γενεές ἀφοροῦν καὶ τοὺς δύο πόλους: Τὴν ὑψηλὴ στρατηγική καὶ τὴν τακτική» (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 47).

Ἡ πρώτη νίκη ἐξασφάλισε τὴν ἀπελευθέρωση τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, στίς ὁποῖες ὁ Ἀλέξανδρος ἐγκαθίδρυσε δημοκρατικά πολιτεύματα. Μόνον ἡ **Μίλητος** καὶ ἡ **Ἀλικαρνασός** ἀντέταξαν ἄμυνα ἐνισχυόμενες ἀπὸ τὸν Μέμνονα. Μετὰ τὴν κατάληψή τους, ὁ Ἀλέξανδρος διέλυσε τὸ στόλο του. Ἀκολούθως κατέλαβε τὴν **Παμφυλία** καὶ μετὰ προχώρησε στὴν **Πισιδία**. Οἱ πολεμικοὶ Πισίδες πρόβαλαν ἰσχυρὴ ἀντίσταση. Σέ μάχη μάλιστα ἐκ παρατάξεως ἔχασε 500 ἄνδρες καὶ τὸν διοικητὴ τῶν τοξοτῶν του **Κλέαρχο**¹⁷. Χωρὶς φαινομενικά στρατιωτικὸ λόγο ἄλλαξε πορεία καὶ βάδισε πρὸς τὸ κέντρο τῆς Μ. Ἀσίας, γιὰ νά ἐπισκεφθεῖ τὸ **Γόρδιον**, πρωτεύουσα τῆς Φρυγίας. Ἐδῶ ὑπῆρχε ἡ περίφημη ἄμαξα τοῦ Μίδα. «Εἰς ταύτην τὴν ἄμαξαν ὁ ζυγός ἦτο προσηλωμένος διὰ δεσμοῦ ἐκ φλοιοῦ κρυνέας τόσον ἐντέχνως, ὥστε δὲν ἐφαίνετο οὔτε ἀρχὴ οὔτε τέλος· ὑπῆρχε δέ χρησμός, καθ' ὃν ὅστις λύσῃ τοῦτον τὸν δεσμόν μέλλει νά ἄρξῃ τῆς Ἀσίας. Ὁ Ἀλέξανδρος (...) εἴλκυσε τὸ ξίφος καὶ ἔκοψε τὸν δεσμόν»¹⁸. Τὸ ξίφος μέ τὸ ὁποῖο ἔκοψε ὁ Ἀλέξανδρος τὸ δεσμὸ ὑποδήλωνε τὴ δυνατότητα ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο ὑποταγῆς τῶν Περσῶν. Βέβαια ἡ ἐπίσκεψη αὐτὴ ἐπιβράδυνε τὴν πορεία (λάθος τακτικῆς) κι ἔδωσε στοὺς Πέρσες δυνατότητες προπαρασκευῆς, ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἀγνοοῦσε ἕναν ἀπὸ τοὺς χρυσοὺς κανόνες τῆς Ὑψηλῆς Στρατηγικῆς: **ἕνας πόλεμος δὲν κερδίζεται μόνο στὰ πεδία τῶν μαχῶν ἀλλὰ καὶ στίς ψυ-**

17. Βάσου Βογιατζόγλου: Ἡ Πισιδία τῆς Μ. Ἀσίας, Ἀθήνα 1978, σ. 43.

18. Δρόυσεν: Ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σσ. 284-285.

χές τῶν λαῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ὑπῆρξε ἕνας ἀπλὸς κατακτητὴς ἐδαφῶν, ὑπῆρξε ὁ **μεγαλύτερος τῆς ἱστορίας κατακτητὴς ψυχῶν**. Ἐγνώριζε ὅτι οἱ λαοὶ ζοῦν μὲ θρύλους, μὲ τὸ ὑπερφυσικό. Ἦθελε συνεπῶς νὰ κρούσει τίς λεπτές συναισθηματικές χορδές τῆς μαζικῆς ψυχῆς. Νὰ ἀναζωογονήσῃ ἕναν παλαιὸ θρύλο καὶ νὰ τὸν οἰκειωθεῖ. Νὰ γίνῃ αὐτὸς θρυλός. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι μεταχειριζόταν ὅλα τὰ συστήματα πού χρησιμοποιεῖ ἡ σύγχρονη προπαγάνδα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μέμνων, ἐφαρμόζοντας τὴν τακτικὴ τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ καὶ σκορπίζοντας ἀφειδῶς περσικά χρήματα, προσπαθοῦσε νὰ μεταφέρει τὸν πόλεμο στὴν Ἑλλάδα. Σκοτώθηκε ὅμως στὴν πολιορκία τῆς Μυτιλήνης. Ὁ Δαρεῖος ἔχασε ἕναν πολύτιμο συνεργάτη κι ὁ Ἀλέξανδρος γλίτωσε ἀπὸ τὸν πιὸ ἐπικίνδυνο ἀντίπαλο. Μετὰ τὸ Γόρδιο κατελήφθη ἡ Κιλικία. Στὴν Ταρσό ἀρρώσθησε καὶ κινδύνευσε νὰ πεθάνει, γιατί ἰδρωμένος λούστηκε στὰ ψυχρὰ ὕδατα τοῦ Κύδνου. Σώθηκε χάρι στοῦ γιατροῦ του **Φίλιππο τὸν Ἀκαρνανά**. Μὲ τὴν ἀσθένεια του Ἀλεξάνδρου συνδέεται κι ἕνα περιστατικό πού ἀποκαλύπτει τὸν ἀληθῆ του χαρακτήρα. Ὁ Ἀλέξανδρος πῆρε ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Παρμενίωνα, πού τὸν προειδοποιοῦσε ὅτι Φίλιππος θὰ τὸν δηλητηριάσει. Ὅμως δὲν ἐδίστασε: πῆρε τὸ φάρμακο καὶ μὲ τ' ἄλλο χέρι ἔδειχνε τὴν ἐπιστολὴ στὸν Φίλιππο, «αὐτοῖς τε τοῖς φίλοις βέβαιος εἰς τὸ ἀνύποπτον τυγχάνει ὢν καὶ πρὸς τὸ ἀποθανεῖν ἐρρωμένος». Ὅπως λέει Ἑλληνας ἱστορικός, «τοιαῦτα αἰσθήματα ἦσαν ἀκατανόητα εἰς τοὺς βαρβάρους καὶ ξένα ἔτι πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῆς ἐποχῆς»¹⁹.

19. Γ. Σωτηριάδου: *Ἱστορία τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν καὶ Ἑλλάδος*, σ. 263. [Ὁ Γ. Σωτηριάδης (1852-1941) ἦταν ἱστορικός καὶ ἀρχαιολόγος. Ἀνέσκαψε στὴ Δωδώνη, Θήβα, Χαιρώνεια. Ἀπὸ τὸ 1912 καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν].

Ἀκολουθεῖ ἡ περίφημη **μάχη τῆς Ἴσσοῦ** (333 π.Χ.). Ὁ Δαρεῖος διέθετε τεράστιες δυνάμεις. Διέπραξε ὅμως ἕνα μοιραῖο λάθος. Ἀντὶ νὰ περιμένῃ τὸν Ἀλέξανδρο στὸ ἀνοιχτὸ πεδίο τῆς Βαβυλώνας, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ παρατάξῃ σ' εὐρεία ἔκταση τὸ στρατό του καὶ νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴν ἀριθμητικὴ του ὑπεροχή, προχώρησε πρὸς Β. καὶ ἐγκλωβίστηκε στὰ στενὰ τῆς Ἴσσοῦ, μιά παραλιακὴ πεδιάδα πλάτους 5 χιλιομέτρων! Ὅταν κατάλαβε τὸ λάθος του, ἦταν ἄργά. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἔστω καὶ ἀποκομμένος ἀπὸ τίς βάσεις του, βρέθηκε νοτιώτερα καὶ ἀφοῦ ἔκανε μεταβολή, τοῦ ἔκοψε τὸ δρόμο. Ὑποχρεώθηκε ἔτσι ὁ Δαρεῖος ὅχι νὰ παρατάξῃ ἀλλὰ νὰ στοιβάξῃ τὸ στρατό του. Οὐσιαστικά μόνο τὸ 1/4 τῶν δυνάμεων του χρησιμοποίησε. Στὴν Ἴσσο ὁ Ἀλέξανδρος χρησιμοποίησε καὶ τὴν ἄμεση (μετωπικὴ) καὶ τὴν ἔμμεση προσπέλαση*. Ἡ Φάλαγξ κινήθηκε μετωπικά, εἰσχώρησε σὰν σφήνα στὸν κύριο ὄγκο τοῦ περσικοῦ στρατοῦ κατευθυνόμενῃ πρὸς τὸ κέντρο πού ἦταν ὁ Δαρεῖος. Βεβαίως δέχθηκε ἰσχυρὴ πίεση. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπὸ τὰ δεξιά, ἐπικεφαλῆς τοῦ ἵππικοῦ, ἔκανε πλευρικές ἐπιθέσεις καὶ μετέδιδε τὸν πανικό στὰ ποικιλώνυμα καὶ πολὺγλωσσα στίφη πού διασκορπίζονταν πανικόβλητα. Ὅταν πλησίασε πρὸς τὸ κέντρο, ὁ Δαρεῖος ἔχασε τὴν ψυχραιμία του καὶ ζήτησε τὴ σωτηρίᾳ στὴ φυγῇ, ἐνῶ ἡ μάχη δὲν εἶχε κριθεῖ ἀκόμη. Τὸ παράδειγμά του ἀκολούθησε ὁ στρατός. Τὰ ὑπόλοιπα δὲν εἶναι μάχη· εἶναι σφαγὴ. Ὁ Λίντελ Χάρτ, κρίνοντας τὴ μάχη τῆς Ἴσσοῦ, λέει πὼς ὁ Ἀλέξανδρος ὀφείλει τὴ νίκη του στὴν ἀνωτερότητα

* Ὑπάρχει διαφορά στὴ στρατιωτικὴ ὀρολογία μεταξύ τῶν ὁρων «προσπέλαση – προέλαση». Προσπέλαση εἶναι ἡ φάση πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπίθεση. Προχώρηση μὲ τὸν ἐχθρὸ ἀπέναντι. Ἡ προέλαση εἶναι προχώρηση πρὸς «λήψιν ἐπαφῆς». Ὁ ἐχθρὸς βρίσκεται σὲ κάποια ἀπόσταση.

της τακτικής του και της πολεμικής του μηχανής. «Κανένας άλλος από τούς μεγάλους στρατηλάτες δέν εκμεταλλευόταν τόν ξμμεσο αϊφνιδιασμό στήν τακτική»²⁰.

Φοινίκη – Αίγυπτος

Έμμεση
πορεία

Αυτό θά φανεί από τήν άμέσως επόμενη κίνησή του. Γράφει πάλι ο Λίντελ Χάρτ: «*Εν συνεχεία ο 'Αλέξανδρος δέν έστράφη κατά της Βαβυλώνος, της καρδιάς της περσικής ισχύος, αλλά έλαβε και πάλι έμμεση πορεία κατά μήκος της ακτής της Συρίας. Αυτό υπαγόρευε ή ύψηλή στρατηγική του, ή όποία έχαρακτηριζε τήν όλη εκστρατεία του*» (ένθ' άνωτ., σ. 48). Έπρεπε νά καταστρέψει τή ναυτική δύναμη της Περσίας, γιατί άν εισχωρούσε στό έσωτερικό, τό φοινικικό ναυτικό θ' άποτελούσε σοβαρή άπειλή γιά τά νώτα του. Έπί πλέον τό άθηναϊκό ναυτικό επηρεαζόταν από τήν άντιμακεδονική παράταξη. Γι' αυτό ο 'Αλέξανδρος δέν κατεδίωξε ούτε τόν Δαρείο (έμεινε στά χέρια του άλλωστε ή οίκογένειά του) αλλά προτίμησε τό λάφυρο της Φοινίκης. Τόν ένδιέφεραν τά φοινικικά, ροδιακά και κυπριακά πλοία. Χάρη σ' αυτά θά γινόταν αυτομάτως θαλασσοκράτορας.

Ένδοξες πόλεις, όπως ή **Δαμασκός**, ή **Βύβλος**, ή **Σιδών**, παραδίδονται χωρίς άντίσταση²¹ και μόνο ή θαλασσοκράτειρα **Τύρος**, έχοντας πεποίθηση στήν όχυρή θέση της (ήταν κτισμένη σέ μιá νησίδα) και στόν πανίσχυρο στόλο της, προτάσσει άντίσταση. Η πολιορκία κράτησε 6-7 μήνες. Κατ' αυτή

20. Λίντελ Χάρτ: *Ένθ' άνωτ.*, σ. 48.

21. Η στάση αυτή μπορεί νά έρμηνευθεί, άν λάβουμε ύπ' όψη πώς τό μεγαλύτερο μέρος τών παραλιακών πόλεων είχε ξεελληνισθεί και «ήταν υπέρ τών Μακεδόνων και κατά τών Περσών» (Σεργκέεφ: *Ένθ' άνωτ.*, σ. 419).

θαυμάστηκαν ή άνδρεία και ή έπινοητικότητα τών Τυρίων αλλά και τό πολιορκητικό δαιμόνιο και τό άπαράμιλλο θάρρος του 'Αλεξάνδρου. Οί Τύριοι χρησιμοποίησαν πυρπολικά γιά νά κάψουν τούς πολιορκητικούς πύργους του 'Αλεξάνδρου και, όπως οί Μεσολογγίτες κατά τή Β' πολιορκία, «έκλεβαν» κι αυτοί τό χώμα μέ τό όποιο ο 'Αλέξανδρος προσπαθούσε νά ένώσει τήν Τύρο μέ τήν άπέναντι ακτή. Όμως ο 'Αλέξανδρος, επικεφαλής κυπριακών πλοίων, απέκρουσε επίθεση του στόλου της Τύρου και, χάρη στίς πολιορκητικές μηχανές του, κατόρθωσε ν' άνέλθει στά πανύψηλα τείχη της και νά τήν κυριεύσει. Ο ιστορικός J. R. Ellis θεωρεί τήν άλωση της Τύρου πώς «ήταν ίσως τό μεγαλύτερο στρατιωτικό του επίτευγμα, φόρος τιμής στό έκπληκτικό επίπεδο τεχνικής πού είχε επιτευχθεί στή Μακεδονία κατά τή διάρκεια του Φιλίππου και του ίδιου του 'Αλεξάνδρου»²².

Ένώ ο 'Αλέξανδρος πολιορκούσε τήν Τύρο ήλθαν πρέσβεις του Δαρείου μέ προτάσεις ειρήνης και μέ πολύ δελεαστικούς όρους. Στό στρατιωτικό συμβούλιο ο γηραιός Παρμενίων, ακούγοντας τίς προτάσεις, άνέκραξε: «*Εγώ μόν ει 'Αλέξανδρος ήμην, έλαβον άν ταυτα*». Και ο 'Αλέξανδρος: «*Κάγώ, νη Δία, ει Παρμενίων*». Επίσης άπέρριψε και νέες προτάσεις μετά τήν άλωση της Τύρου. Δέν πρόκειται περί ύπεροψίας. Ο 'Αλέξανδρος ένιωθε νικητής και συνεπώς αυτός έπρεπε μέ τό ξίφος νά θέσει τούς όρους της ειρήνης. Επί πλέον οί δύο άπορρίψεις τών όντως δελεαστικών προτάσεων δείχνουν ότι ο 'Αλέξανδρος είχε αρχίσει νά συλλαμβάνει ευρύτερα σχέδια. **Θέλει νά γίνει κοσμοκράτορας**. Μεταβάλλεται σιγά

Απόρριψη
προτάσεων

22. Μακεδονία: 4.000 χρόνια έλληνικής ιστορίας και πολιτισμού, Έκδοτική 'Αθηνών, σ. 125.

σιγά και ό χαρακτήρας του. Ή Μακεδονία παύει νά τόν συγ-
κινεί, και όλοένα έλκύεται από τή γοητεία τής απέραντης Ά-
νατολής. Έξ άλλου Μακεδονία ήταν ούσιαστικά ό στρατός
της και ό ήγέτης της. Άρα, ή Μακεδονία ύπήρχε εκεί πού
βρισκόταν ό βασιλιάς της και ό στρατός της.

Σ' έφαρμογή τών κοσμοκρατορικών του σχεδίων ήταν έπιβε-
βλημένη ή κατάκτηση τής Αιγύπτου: α) Διασφάλιζε τά νώτα
του. β) Άπομόνωνε τελείως τήν περσική αυτοκρατορία από
τή θάλασσα. γ) «*Η Αίγυπτος θά αποτελούσε ένα ύψίστης ση-
μασίας οικονομικό στήριγμα*» (Λίντελ Χάρτ, *ένθ' άνωτ.*, σ.
51). Κατά τήν πορεία οί πόλεις τής Παλαιστίνης παραδόθη-
καν άμαχητί και μόνο ή Γάζα άντέταξε δίμηνη ισχυρή αντί-
σταση. Τήν κατέλαβε σωρεύοντας πρό τών τειχών της χώμα
ύψους 250 μ. και πλάτους 1.200 μέτρων, χρησιμοποιώντας ύ-
πονόμους («λαγούμια») και κάνοντας 4 επιθέσεις! Σέ μία
από αυτές τραυματίστηκε. Μετά έστράφη πρός τήν Ίερουσα-
λήμ. Παρά τήν προηγούμενη άρνηση του Ίουδαίου άρχιερέα
νά του παραδώσει τήν πόλη, ό Άλέξανδρος συμπεριφέρθηκε
μέ ευφύεστατη πολιτική μεγαλοψυχία: φίλησε τόν άρχιερέα²³,
παραχώρησε αυτονομία στους Ίουδαίους και ύποσχέθηκε νά
είναι έξ ίσου ευμενής και πρός τούς Ίουδαίους τής Βαβυ-
λώνος.

Ό σατράπης τής Αιγύπτου **Μαζάκης** δέν πρόβαλε αντί-
σταση. Οί Αιγύπτιοι δέχθηκαν τόν Άλέξανδρο σάν έλευθε-
ρωτή. Τούς φέρθηκε μέ ευγένεια και τίμησε τόν πανάρχαιο
πολιτισμό τους. Ήπισκέφθηκε τή Μέμφιδα και μετά, άνε-
βαίνοντας πρός τή Μαρεώτιδα λίμνη (νύν Μαριούτ) δη-

23. Όταν οί συνεργάτες του, ιδίως ό Παρμενίων, άπόρησαν γι' αυτή
τήν ένέργεια, ό Άλέξανδρος διπλωματικώτατα τούς είπε πώς δέν φίλησε
τόν Άρχιερέα αλλά τόν θεό πού εκπροσωπούσε!

μιούργησε μέ άλφита (άλεύρι) τό σχέδιο μιās πόλης, πού πή-
ρε τ' όνομά του (Άλεξάνδρεια) και ή όποία εξέλιχθηκε άρ-
γότερα στο μεγαλύτερο έμπορικό και πολιτιστικό κέντρο τής
ύψηλίου. Άκολούθως ό Άλέξανδρος, ύστερ' από κοπιαστι-
κή πορεία μέσα στη Λιβυκή έρημο, έπισκέφθηκε τό ιερό του
Άμμωνος στήν δαση Σίβα. Κατά τόν Άρριανό (III, 3) δύο
δράκοντες τόν όδήγησαν μέχρις εκεί. Οί ιερείς τόν προσε-
φώνησαν «*παίδα Διός*», τίτλος πού μόνο στους φαραώ άπε-
νέμετο. Πολιτική σκοπιμότητα επέβαλε στόν Άλέξανδρο νά
προσοικειωθεί τόν τίτλο αυτό, για νά κυβερνά ευκολώτερα
τούς δεισιδαίμονες λαούς τής Άνατολής. Άρχικά ειρωνευό-
ταν μπρός σέ Έλληνες αυτή τή «θειότητά» του, όμως τόν συ-
νέφερε πολιτικά νά προβάλλει στους βαρβάρους τήν εκ θεού
καταγωγή και τέκνωσή του. Πέρα από αυτό, ή έπιβολή τής
λατρείας του Άλεξάνδρου σάν θεού θ' αποτελούσε τό συνε-
κτικό ίστό μεταξύ τών ποικίλων λαών πού κατακτούσε. Τό
έπισημαίνει ευστοχα ό ιστορικός Ρανόβιτς: «*Όμως ή λατρεία
του Άλεξάνδρου μπορούσε σέ κάποιο βαθμό νά δώσει όχι
μονάχα θρησκευτική επικύρωση στήν έξουσία του βασιλιά
αλλά και νά συνενώσει όλους τούς ύπηκόους του στή βάση
αυτής τής κοινής για όλους λατρείας*»²⁴. Άποψη πού δι-
καιώνεται από τήν όμοια ένέργεια τών Ρωμαίων αυτοκρατό-
ρων στους επόμενους αιώνες.

Ό Άλέξανδρος άφίερωσε 5 μήνες για τή διοικητική και
οικονομική όργάνωση τής Αιγύπτου. Τή διοίκηση πού επέ-
βαλε μιμήθηκαν άργότερα και οί Ρωμαίοι. Τήν άνοιξη του
331 π.Χ. αναχώρησε για τή Συρία. Ή ώρα τής μεγάλης ανα-
μετρήσεως πλησιάζει.

24. Άβ. Ρανόβιτς: *Έλληνιστική Έποχή* (Ό ιστορικός της ρόλος),
εκδ. Μπάυρον, σ. 75.

Τά «ὑπέρ» τοῦ Δαρείου

Ἡ ἀνατροπή τῶν «ὑπέρ»

α) Για πρώτη φορά σχηματίζεται ή **αμφίστομη φάλαγγα**. Παρέταξε δηλαδή τό στρατό του σέ δύο γραμμές. Ή δεύτερη γραμμή είχε μέτωπο πρός τά πίσω, γιά ν' αποκορώσει τά περσικά τμήματα πού θά έκαναν κυκλωτική κίνηση. Πρόκειται γιά μιá νέα αντίληψη **ολικής προστασίας** πού δι-

γ) Ἐναντιοπαλὴ τῆς ψυχολογικῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀντιπάλου: Μετὰ τὴν κόπωση καὶ τὸν ἐκνευρισμὸν ὁ Ἀλέξανδρος μεταχειρίσθηκε ἓνα στρατήγημα ποὺ χρησιμοποιεῖται ὡς τὰ σήμερα: **τὴν ψυχολογικὴν ἐναντιοπαλίαν**. Ὁ Πολύαινος²⁶ στὰ «Στρατηγήματά» του ἀναφέρει κάτι ποὺ ὅσο κι ἂν εἶναι ὑπερβολικόν, εἶναι ὥστόσο χρήσιμο σὰν στρατιωτικὸ τέχνημα. Ὁ Ἀλέξανδρος, διηγεῖται ὁ Πολύαινος, διέταξε τοὺς στρατιῶτες του, μόνις πλησιάσουν τίς γραμμές τοῦ Δαρείου, νὰ γονατίσουν καὶ νὰ μένουν μὲ τὰ χεῖρα ἐπὶ τῇ γῇ («*Γόνυ κλίναντες τοῖν χεροῖν διατρίβωσι τὴν γῆν*»). Ὅταν ὁμοῦς θ' ἀκούσουν τὸ σάλπισμα, θὰ ἐγερθοῦν καὶ θὰ ἐπιτεθοῦν. Τό τέχνημα, λέγει ὁ Πολύαινος, πέτυχε, διότι οἱ Πέρσες προετοιμασμένοι γιὰ μάχην, εἶδαν ξαφνικὰ τοὺς Ἕλληνας νὰ γονατίζουν. Ἐτοί ἔχασαν τὴν πολεμικὴν ψυχολογικὴν προετοιμασίαν

25. Στρατιωτική Ίστορία τῆς Ἑλλάδος, σ. 202.

26. **Πολύαινος:** Μακεδών συγγραφέας, πού έζησε στη Ρώμη περί τά μέσα τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ. Ἀπό τά ἔργα του σώθηκαν τά «Στρατηγικά» σέ 8 βιβλία. Δυστυχῶς μεταξύ τῶν ἀπολεσθέντων ἔργων του περιλαμβάνεται καί τό «Περί Μακεδονίας». Σήμερα εἰδικά θά ἦταν πολύτιμο.

τους. («Εἰς ἔκπληξιν ἔφερον τοὺς πολεμίους»). Καί ἐνῶ ὁ Δαρεῖος πίστεψε πῶς κέρδισε τή μάχη, χωρίς μάχη, ξαφνικά εἶδε τοὺς Μακεδόνες νά ἐγείρονται καί νά ἐπιτίθενται. Πλήρης ψυχολογική ἀνατροπή.

δ) Ἐκμεταλλεύθηκε ψυχολογικά ἕνα ἀστρικό φαινόμενο. Δέκα ἡμέρες πρό τῆς μάχης συνέβη ἔκλειψη σελήνης, πράγμα συνταρακτικό γιά τή λαϊκή ψυχή. «Ὁ Ἀλέξανδρος ἔπρεπε νά φροντίσῃ νά ἐξηγηθῇ τοῦτο εἰς τόν στρατόν. Ὁχι βεβαίως ἐπιστημονικῶς. Τοῦτο δέν ἐπρόκειτο νά ὠφελήσῃ. Ἀλλά τό φαινόμενον ἐσήμαινεν: ἡ Ἑλλάς ἦτο ὁ ἥλιος, ἡ Περσία ἦτο ἡ σελήνη. Ἡ σελήνη ἐξαφανίζεται, ὁ ἥλιος τήν κατατρώγει»²⁷.

ε) Γιά νά μή διευκολύνει τόν ἀντίπαλο στούς κυκλωτικούς ἔλιγμούς ἀπέφυγε τή μετωπική σύγκρουση καί κινήθηκε λοξά πρός τήν ἀριστερή πτέρυγα μέ τό δεξιό κέρασ πού ἀποτελοῦσε τή βασική ἐπιθετική του αἰχμή.

στ) Σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν ἀντιμετώπιση τῶν δρεπανηφόρων ἀρμάτων, ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε τό ἄνοιγμα τῶν γραμμῶν (ὅπως ἐπραξαν οἱ Μύριοι στή Κούναξα) καί τήν ταυτόχρονη κρούση τῶν ἀσπίδων, ὥστε μέ τό θόρυβο νά πανικοβάλλονται οἱ ἵπποι. Τά ὑπόλοιπα ἦσαν εὐκόλη ὑπόθεση γιά τοὺς Ἀγριᾶνες ἀκοντιστές.

ζ) Τέλος, ὡς πρός τόν βελτιωμένο ὅπλισμό τῶν Περσῶν, ἡ μάχη αὐτή θά καταδείξει ὅτι δέν εἶναι τά ὅπλα πού καταξιώνουν τοὺς ἄντρες ἀλλ' οἱ ἄντρες τά ὅπλα.

Διεξαγωγή Ἡ μάχη διεξήχθη κατά τόν ἀκόλουθο τρόπο: ὁ Δαρεῖος ἐπitéθηκε κατά τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος προχωροῦσε ἐμπρός καί λοξά, ἐπισκοπώντας πού θά ἐμπήξει τή φάλαγγά του.

27. Theodor Birt: Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, σ. 166.

Παράλληλα τό ἀριστερό κέρασ τῶν Περσῶν ἀπειλοῦσε μέ κύκλωση τό δεξιό τῶν Μακεδόνων. Ὄταν κάποια στιγμή ὁ Δαρεῖος ἔστειλε τμήμα πρός ἐνίσχυση τῶν περιπνευόντων στό δεξιό τῶν Μακεδόνων, προέκυψε κάποιο κενό στήν πρώτη γραμμή τῶν Περσῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπωφελήθηκε ἀμέσως: «Ὡσπερ ἔμβολον ποιήσας τῆς τε ἵππου τῆς ἑταιρικῆς καί τῆς φάλαγγος τῆς αὐτῇ τεταγμένης ἤγε δρόμῳ τε καί ἀλαλαγμῷ ὡς ἐπὶ Δαρεῖον». Ἡ πυκνή φάλαγγα, πού μέχρι τότε πιεζόταν ἀσφυκτικά ἄρχισε κι αὐτή νά προελαύνει «ταῖς σαρίσσαις πεφρικυῖα» (=τρομερή χάρη στίς σάρισες), καί συνέθλιβε τοὺς Πέρσες, πού ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν χωρίς τάξη. Ὁ Ἀλέξανδρος διέταξε ἀπηνή καταδίωξη. Πέρασε τόν ποταμό Λύκο (σῆμ. Ζάβ) καί στρατοπέδευσε. Τήν ἐπομένη μῆκε στή Ἀρβηλα κι ἐγινε κύριος τῶν θησαυρῶν τοῦ Δαρείου.

Νόμισμα Ἀλεξάνδρου

Νέες κατακτήσεις – Τέλος του Δαρβίνου

Γιατί προχώρησε;

Μετά τὰ Γαυγάμηλα συνεχίζεται πλέον χωρίς ὀργανωμένη ἀντίσταση ἡ θριαμβευτική προέλαση τῶν Μακεδόνων. Ἡ πολυάνθρωπη **Βαβυλώνα**, τὰ **Σούσα** μέ τούς βασιλικούς θησαυρούς, ἡ **Περσέπολη** (πρωτεύουσα) καί οἱ **Πασαργάδες** παραδίδονται χωρίς ἀντίσταση. Μόνο οἱ τοπικοί πληθυσμοί ἀνθίστανται καί μάλιστα σκληρά. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκδικού-μενος τήν πυρπόληση τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἔκαψε τ' ἀνάκτορα τῆς Περσεπόλεως κι ἔθεσε τέρμα στήν ἔνδοξη δυναστεία τῶν Ἀχαιμενιδῶν. Ὅμως ἀποφασίζει νά προχωρήσει ἀκόμη περισσότερο, μέ σκοπό νά συλλάβει τόν Δαρεῖο. Πολλοί ἱστορικοί διερωτῶνται, γιατί ὁ Ἀλέξανδρος συνέχι-σε τήν ἐκστρατεία μετά τὰ Γαυγάμηλα καί γιατί ἐπιμένει στή συνέχισή της; Οἱ ἀρχικοί στόχοι εἶχαν ἐπιτευχθεῖ καί μέ τό παραπάνω. Ἡ πολιτική τῆς «ρεβάνς» εἶχε ὀλοκληρωθεῖ. Θά μπορούσαμε ἐδῶ νά παρατηρήσουμε ἀρχικά πῶς ὁ Ἀλέξαν-δρος καθημερινά γίνεται αἰχμάλωτος τῆς δυνάμεώς του. Ἀλλ' αὐτό δέν ἀρκεῖ. Ὑπάρχουν κι ἄλλοι παράμετροι. Ἡ καταδίωξη τοῦ Δαρείου εἶναι τό πρόσχημα. Οὔτε ὁ ἰσχυρι-σμός ὅτι εἶχε τό πάθος τοῦ ἀγνώστου, τήν ἑλληνική περιέρι-γεια τῆς ἔρευνας καί τῆς μαθήσεως εἶναι ἐπαρκεῖς λόγοι. Οἱ αἰτίες εἶναι πολιτικές: α) Ἄν τερμάτιζε τόν «ἐκδικητικό πό-λεμο» στά Γαυγάμηλα ἔπρεπε νά στείλει τούς Ἕλληνες συμ-μαχητές του πίσω στίς πόλεις τους. Αὐτοί ὅμως θά ἐνίσχυαν τούς πυρῆνες τῆς μακεδονικῆς ἀντιστάσεως καί τήν ἀμφι-σβήτηση τῆς ἐξουσίας του, ἐνῶ αὐτός θά βρισκόταν στίς ἐ-σχατιές τῆς Ἀσίας. β) Ἐχει πλέον συλλάβει τὰ κοσμοκρατο-ρικά σχέδιά του καί τείνει πρὸς τήν ὑλοποίησή τους. Ἀκο-λουθεῖ τό παράδειγμα τοῦ Κύρου τοῦ Μεγάλου, τόν ὁποῖο θαυμάζει. «Ἡ ἰδέα τῆς κοσμοκρατορίας, πού ἀνεπαίσθητα

ἀλλὰ σταθερά βλαστάνει στήν ψυχή τοῦ μεγάλου στρατηλά-
τη, μέ τήν πρόοδο τῶν κατακτήσεων ὠρμάζει καί βαθμιαῖα
κρυσταλλώνεται σέ νέο ὄραμα»²⁸.

Ἄφ' οὗ ἄφησε τὸ στρατόν του ν' ἀναπαυθεῖ ὅλο τὸ χειμῶνα, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 330 π.Χ. συνέχισε τὴν καταδίωξιν τοῦ Δαρείου. Κατέλαβε τὰ **Ἑκβάτανα** καὶ ἐδῶ ἀποφασίζει νὰ στείλῃ ἐπὶ τὴν πατρίδα τοὺς τοὺς Θεσσαλοὺς ἱππεῖς καὶ τοὺς Ἕλληνας συμμάχους. Θέλει νὰ εἶναι ἀπερίσπαστος ἀπὸ τίς δεσμεύσεις τοῦ Συνεδρίου τῆς «Κορινθιακῆς Συμμαχίας» γιὰ ὅσα πρόκειται νὰ πράξῃ στὸ ἐξῆς. Ἐν τῷ μεταξύ ἔχει πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Δαρεῖος εἶναι αἰχμάλωτος τοῦ σατράπη τῆς Βακτριανῆς **Βήσσου**, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀνακηρυχθεῖ βασιλιάς τῶν Περσῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος καταδιώκει τὸν Βήσσο πού καταφεύγει εἰς τὴν σατραπεία του. Ἡ πλήρης παρακολούθησις τῆς νέας ἐκστρατείας εἶναι δυσχερὴς ἀκόμη καὶ γιὰ γεωγράφους-ἱστορικούς. Οἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις μας γιὰ τίς περιοχὰς πού ἐφθάσε ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι καὶ γιὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα ἀνεπαρκεῖς.

Ξέρουμε πάντως ότι αναγκάστηκε να κάνει βαθείες αλλαγές στη δομή του στρατού του. Στίς τρεις βασικές μάχες (Γρανικός – Ίσος – Γαυγάμηλα) κράτησε την ίδια διάταξη και οργάνωση. Τώρα οι νέες συνθήκες απαιτούν αλλαγές που ανακαλύπτουν για μία ακόμη φορά τη μεγαλοφυΐα του. Ό ο Αλέξανδρος δεν είναι ένας απλός συνεχιστής· είναι καινοτόμος σ' ό,τι αφορά στην οργάνωση στρατού. Οι αλλαγές επιβίβλυναν για τους ακόλουθους λόγους:

α) Ἀντιμετώπιζε τοπικούς ἡγέτες, μέ ἰσχυρό φυλετικό φρόνημα καί ἐξαιρετικές πολεμικές ικανότητες.

Στρατιωτικές αλλαγές

28. *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τόμ. Δ', σ. 139.

- β) Ὁ πόλεμος δέν κρινόταν ἀπό μάχες ἐκ παρατάξεως, στίς ὁποῖες ἡ Μακεδονική φάλαγγα ἦταν ἀκατανίκητη. Γινόταν πόλεμος φθορᾶς, εἶδος «κλεφτοπολέμου», μέ ξαφνικές ἐπιθέσεις σέ πολλά σημεία, ἐνέδρες, ὑποχωρήσεις καί ξανά ἐπιθέσεις.
- γ) Οἱ ἀντίπαλοί του ἐκμεταλλεύονταν τόν παράγοντα ἔδαφος (ὄρεινό καί δύσβατο). Παρέσυραν τούς Μακεδόνες σ' ἐπικίνδυνες διαβάσεις καί ἀπρόσιτα ὄχυρά.

Οἱ ἀλλαγές πού ἐπεχείρησε ὁ Ἀλέξανδρος εἶναι οἱ ἑξῆς:

- α) Χώρισε τή φάλαγγα σέ πολλά τμήματα. (Ὡς ἐνιαία μᾶζα δέν μποροῦσε νά δράσει).
- β) Χώρισε τό ἱππικό σέ δύο ἱππαρχίες. Κάθε ἱππαρχία παισιώθηκε ἀπό ἐλαφρότερα ἱππικά τμήματα.
- γ) Οἱ τάξεις τῶν ἐλαφρῶν μονάδων ἐνισχύθηκαν ἀπό περσικοῦ τύπου τμήματα «**ἱππακοντιστῶν**» καί «**ἱπποτοξοτῶν**».

Ὁ Βῆσος ἐν τῷ μεταξύ δολοφόνησε τόν αἰχμάλωτο Δαρεῖο. Ὁ Ἀλέξανδρος βρῆκε τό πτώμα τοῦ ἀντιπάλου του, τό ἔθαψε μέ μεγάλες τιμές καί ἀνακηρύχθηκε αὐτός βασιλιάς τοῦ περσικοῦ κράτους. Μέ τό θάνατο τοῦ Δαρείου λήγει καί τυπικά ὁ ἐθνικός πόλεμος Ἑλλήνων – Περσῶν. Ἡ ἄνοδος τοῦ Ἀλεξάνδρου στό θρόνο τῶν Ἀχαιμενιδῶν ὑποδηλώνει πῶς παύει νά θεωρεῖ τόν ἑαυτό του ἀρχηγό **μόνον** τῶν Ἑλλήνων. Θέλει νά γίνει παγκόσμιος ἡγῆτωρ καί νά πραγματοποιήσει τή συμφιλίωση ἑλληνικοῦ καί ἀνατολικοῦ κόσμου. Συνεχίζοντας τήν καταδίωξη τοῦ Βῆσσου πέρασε τίς Κασπίες Πύλες καί μπῆκε στίς περιοχές πού βρίσκονται πρὸς Β. τῆς Τεχεράνης. Ὑποχρεώθηκε νά πολεμήσει μέ τούς **Μάρδους** (Ν. Κασπία), δέχθηκε τήν ὑποταγή τῆς Ὑρκανίας καί Παρθίας, εἰσέβαλε στήν **Ἀρεία** (σήμερα Ἀφγανιστάν), κατέλαβε τήν πρωτεύουσα **Ἀρτακοάνα** (σήμερα Χεράτ), ἱδρυσε

τήν **Ἐν Ἀρείους Ἀλεξάνδρεια** καί διεχειμάσε στήν **Ἀραχωσία**.

Τήν ἀνοιξη τοῦ 329 π.Χ. ἀποφασίζει νά εἰσβάλει στή Βακτριανή καί μετά στή Σογδιανή, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Βῆσος. Περνάει τήν κοιλάδα τοῦ **Κωφῆνος** (Καβούλ) καί τίς ὑπώρειες τοῦ **Παραπανίσου** ἢ Ἰνδικοῦ Καυκάσου (Hindu-Kusch). Ὑποχρεώνεται ὁμως νά ὑπερβῇ καί μάλιστα σέ καιρὸ χειμῶνα τόν Ἰνδικό Καύκασο σέ ὕψος 13.200 πόδια (4.023 μέτρα). Ἡ διάβαση αὐτή εἶναι ἐφάμιλλη τῆς διαβάσεως τῶν Ἀλπεων πού ἐπεχείρησε τό 247 π.Χ. ὁ Ἀννίβας. Τώρα ἀντιμετωπίζει τὰ ἱρανικά φύλα, τούς **Βακτρίους** καί τούς **Σάκες**. Κυριεύει τήν πρωτεύουσα **Βάκτρα** (σήμερα Βάλχ) καί τέλος ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου συλλαμβάνει τόν Βῆσσο. Ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ τόν μαστίγωσε, τόν παρέδωσε στούς συγγενεῖς τοῦ Δαρείου γιά νά τόν τιμωρήσουν κατὰ τὰ περσικά ἔθιμα. Τόν ἐκτέλεσαν μέ βασανισμούς στά Βάκτρα. Προελαύνοντας συνεχῶς κατακτᾷ καί ἱδρύει τίς περίφημες Ἀλεξάνδρειες, ὅπως ἡ **Ἀλεξάνδρεια ἡ ἐν Ἀραχωσία** (νῦν Κανδαχάρη), **Ἀλεξάνδρεια τοῦ Καυκάσου** κ.ἄ.

Σύλληψη τοῦ
Βῆσσου

Ἀκολουθῶς ὁ Ἀλέξανδρος καταλαμβάνει τή **Μαρακάνδη** (σήμερα Σαμαρκάνδη), πρωτεύουσα τῆς Σογδιανῆς καί φθάνει στόν Ἰαξάρτη ποταμό, ὅπου ἱδρύει τήν **Ἀλεξάνδρεια τήν Ἑσχάτην** (σήμερα Χοτζένδ). Στίς περιοχές αὐτές ὁ Ἀλέξανδρος συνάντησε ἀντίδραση καί ἀντίσταση ἀπό τούς πληθυσμούς καί γιά θρησκευτικούς λόγους. Ἦταν ἡ πατρίδα τοῦ **Ζαρατούστρα** (Ζωροάστρη). Ὑπέταξε τούς **Μασσαγέτες** καί ἔφθασε ὡς τήν Ἀράλη. Δέχεται πρόταση τῶν Χωρασμίων νά προχωρήσει δυτικότερα καί ἔτσι τό 328/7 π.Χ. φθάνει στήν πόλη **Ναύτακα**, τή σημερινή **Μπουχάρα**. Εἶναι ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος στρατιωτικὸς πού πολέμησε μέ τουρκομογγολικά

Σογδιανή

φύλα. Ἐνῶ ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος ἔφθασε ὥς τὴν κοιλάδα τοῦ Φεργάν (Β.Α. περιοχή τοῦ περσικοῦ κράτους), στὰ μετόπισθεν, κυρίως στὴ Σογδιανή, σημειώθηκαν ἐξεγέρσεις τοπικῶν φύλων (Μασσαγέτες, Δᾶες, Σᾶκες). Ἐπικεφαλῆς τους ἦταν ὁ **Σπιταμένης**, πού πολιορκήσε τὴ μακεδονικὴ φρουρά στὴ Μαρακάνδα. Ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιστρέφει, ὁ Σπιταμένης λύει τὴν πολιορκία καὶ καταφεύγει στὸ σημερινό Τουρκεστάν ἀκολουθούμενος ἀπὸ τοὺς Μασσαγέτες. Ὁ Ἀλέξανδρος διενεργεῖ ἐπιχειρήσεις ἐναντίον του καὶ τὸν νικά. Μετὰ τὴν ἡττα του, ὁ Σπιταμένης ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τοὺς Σογδιανούς καὶ Βακτρίους. Οἱ Μασσαγέτες μάλιστα τοῦ ἔκοψαν τὸ κεφάλι καὶ τὸ ἔστειλαν στὸν Ἀλέξανδρο.

Σῶμα
«ἀλπινιστῶν»

Οἱ ἀντιστάσεις τῶν τοπικῶν φύλων ὁδήγησαν τὸν Ἀλέξανδρο στὴν πολιτικὴ τῆς ιδρύσεως τῶν Ἀλεξανδρειῶν, πού ἦσαν πυρῆνες ἐκπολιτισμοῦ καὶ ἐξελληνισμοῦ καὶ ἐστὶς ἀντιστάσεως στίς ἐπιθέσεις τῶν Τουρκομογγόλων. Μέσα στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς πολιτικῆς ἐντάσσεται καὶ ὁ γάμος του μὲ τὴ **Ρωξάνη**, κόρη τοῦ Βακτριανοῦ μεγιστάνα Ὁξυάρτη. Ἐδῶ ὅμως ὑπείσθη καὶ τὸ ἐρωτικὸ στοιχεῖο. Ὁ Ἀλέξανδρος, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸν πατέρα του, ἦταν, ὅπως λέει ὁ Πλούταρχος, «*ἄτρωτος ἐπιθυμίας*». Δέν ἦταν ἐπιρρεπὴς στὰ ἐρωτικά. Τό μυαλό του ἦταν πάντα στὰ στρατιωτικά καὶ πολιτικά. Τώρα στὰ 29 χρόνια του ἐρωτεύεται γιὰ πρώτη φορὰ. Ὅμως ὁ γάμος εἶχε δυσκολίες. Τό ὀρεινὸ φρούριο τοῦ Ὁξυάρτη ἐθεωρεῖτο **ἀνάλωτο**. Ὁ Ἀλέξανδρος ἀπαίτησε παράδοση. Οἱ ἀντίπαλοι ἀποκρίθηκαν ὅτι γιὰ τὴν ἄλωση ἀπαιτοῦνται **πτερωτοὶ στρατιῶτες**. Καὶ τότε ὁ Ἀλέξανδρος δημιουργεῖ τὴν **πρῶτη μονάδα ὀρεινῶν καταδρομῶν**. Ὑπόσχεται ἀμοιβὴ 12 ταλάντων στὸν στρατιώτη πού θ' ἀνέλθει πρῶτος στὸ φρούριο. Οἱ στρατιῶτες χρησιμοποιοῦν μέθοδο ἀ-

ναρριχίσεως τῶν σημερινῶν ὀρειβατῶν. Μπήγουν μικροὺς σιδερένιους πασσάλους στὸ κρυσταλλωμένο χιόνι, δένονται μὲ σχοινιά φτιαγμένα ἀπὸ λινάρι, τὰ σχοινιά δένονται στοὺς πασσάλους κι ἔτσι τραβώντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλο ἀνέβηκαν στὸν ἀπότομο καὶ ἀπρόσιτο βράχο.

Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἀλεξάνδρου

Ὁ Ἀλέξανδρος δέν εἶχε μόνο ἐξαιρετὰ χαρίσματα ἀλλὰ καὶ μεγάλα ἐλαττώματα, πού μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἔγιναν μεγαλύτερα. Ἡ μέθη τῶν ἐπιτυχιῶν, ἡ ἀνοδὸς στὸ θρόνο τῶν Ἀχαιμενιδῶν, τὸ θυμίαμα τῆς κολακείας, τὰ ἐγκώμια τῶν Ἀσιατῶν αὐλικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων σοφιστῶν, ἡ ἐξάντληση τοῦ νευρικοῦ του συστήματος, λόγῳ τῆς διαρκοῦς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς ὑπερεντάσεως, εἶχαν δυσμενεῖς ἐπιδράσεις πάνω στὸ χαρακτῆρα τοῦ νεαροῦ στρατηλάτη. Ἐχασε τὴν παλαιὰ του ἀπλότητα καὶ συμπεριφερόταν σάν Πέρσης ἡγεμόνας. Δέν ἦταν πιά ὁ πρῶτος μεταξὺ ἴσων. Ἦταν μόνο ὁ πρῶτος, ὁ ἀδιαμφισβήτητος ἄρχων. Κλονίστηκε ἡ ἡρεμὴ σκέψη του κι ἔγινε εὐέξαπτος, ἄκρατῆς καὶ βίαιος. Πίστευε ὅτι εἶναι ὑπέρτερος πάντων καὶ ὑπεράνω κριτικῆς. Ἀρχισε νὰ περιβάλλεται μὲ ἀσιατικὴ μεγαλοπρέπεια, ν' ἀκολουθεῖ τὴν περσικὴ ἔθιμοτυπία²⁹ καὶ ἐνδυμασία. Θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του περισσότερο ἡγεμόνα τῶν Περσῶν καὶ λιγότερο στρατηγό-αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων. Ἀπέλυσε τοὺς συμμάχους στρατιῶτες καὶ στὴ διοίκηση χρησιμοποιοῦσε Πέρσες ὑπαλλήλους. Ἡ ὅλη αὕτῃ ἀλλαγὴ, πού δέν ἄρμοζε στὴν προηγούμενη ἀπλότητά του, δυσαρέστησε πολλοὺς Ἕλληνες καὶ Μακεδόνες συνεργάτες του. Μερικοὶ μάλιστα ἄρχισαν νὰ συνωμοτοῦν ἐναντίον του ἢ ἔπесαν θύματα συκοφαντίας καὶ βρῆ-

Ἡ μέθη τῆς
ἐπιτυχίας

29. Ἐπέβαλε τὴν προσκύνηση ἀκόμη καὶ σέ βασικοὺς συνεργάτες του.

καν οϊκτρό τέλος, όπως ο **Φιλώτας**, ο πατέρας του **Παρμενίου** και ο φιλόσοφος **Καλλισθένης**. Ἀκόμη και τὸν σωτήρα καὶ παιδικό φίλου του **Κλείτο**³⁰, πού εἰρωνεύθηκε τὴν ἐπιθυμία του νά λατρεύεται σάν θεός, τὸν σκότωσε μέ λόγχη σέ μιὰ στιγμή παραφορᾶς. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν ὁδυνηρά γιὰ τὴν εὐαισθησία του πλῆγματα. Τὸν βασάνιζαν τύψεις καὶ πολλές φορές σέ κατάσταση ἀλλοφροσύνης καλοῦσε μέ τ' ὄνομά τους τοὺς νεκροὺς φίλους του. Ἴσως αὐτός ὁ ψυχικός ταλαινισμός νά εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς βασικές αἰτίες τοῦ πρόωρου θανάτου του.

Τό δυσάρεστο μέ τὸν Ἀλέξανδρο εἶναι ὅτι στό πνευματικό ἐπιτελεῖο του, ὅσοι δέν ἦσαν κόλακες, ἦσαν ἀνόητοι. Ὁ Καλλισθένης, γιὰ παράδειγμα, διατυμπάνιζε ὅτι ἡ δόξα τοῦ Ἀλεξάνδρου θά ἐξαρθῇ ἀπὸ τὴ δική του... γραφίδα! Ἐντονη ἐπίδραση ἄσκησαν πάνω του οἱ σοφιστές **Ἀνάξαρχος** καὶ **Ἄγρις** ὁ Ἀργεῖος. Ὁ πρῶτος, γιὰ νά τὸν παρηγορήσει γιὰ τὸ θάνατο τοῦ Κλείτου, ἐγνωμάτευσε ὅτι ὅσα γίνονται ἀπὸ ἓνα θεό εἶναι πάντα δίκαια. Κι ἀκόμη ἔλεγε ὅτι εἶναι καλύτερα νά τιμᾶται ὁ Ἀλέξανδρος σάν θεός παρά ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Διόνυσος καὶ ὅτι οἱ Μακεδόνες θά ἦταν καλύτερο νά τὸν τιμῇσουν σάν θεό τώρα, πού εἶναι ζωντανός παρά ὅταν πεθάνει! (Ἀρριανού: *Ἀνάβασις*, IV 12).

30. Οἱ Μακεδόνες εὐγενεῖς καὶ ἀξιωματικοὶ ἀρνοῦνταν νά γίνουν αὐλικοί. Τὸν ἤθελαν βασιλιά ἀλλ' ὄχι δεσπότη, ἀρχηγό ἀλλ' ὄχι θεό. Σ' ἓνα συμπόσιο πού ἐγινε στή Μαρακάνδα, ὁ Κλείτος κατηγοροῦσε τοὺς κόλακες πού παρουσίαζαν τὸν Ἀλέξανδρο σάν τοὺς Διόσκουρους καὶ τὸν Ἡρακλῆ, περιγελοῦσε τὴ θεότητα τοῦ Ἀλεξάνδρου, λέγοντας πῶς σ' αὐτόν ὀφειλε τὴ ζωὴ του καὶ ἐξιμνοῦσε τίς νίκες τοῦ Φιλίππου. Ἀντηλλάγησαν βαρεῖές ὕβρεις. Οἱ ψυχραιμότεροι ἀπομάκρυναν ἀπὸ τὴ σκηνὴ τὸν Κλείτο. Αὐτός ἐξέφυγε κι ἐπέστρεψε στή σκηνή, γιὰ νά συνεχίσει τίς ὕβρεις. Μπαίνοντας, ὁ Ἀλέξανδρος πέταξε μιὰ λόγχη πού τὸν κάρφωσε καὶ τὸν ἄφησε νεκρό.

Ἐκστρατεία τῆς Ἰνδικῆς (327 π.Χ.)³¹

Τὴν ἐκστρατεία τῆς Ἰνδικῆς ὁ Ἀλέξανδρος ἐπιχειρεῖ ὄχι ὡς βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἀλλ' ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἀσίας. Εἶναι μιὰ ἐκστρατεία πού ὑπερβαίνει καὶ μέ τὰ σημερινὰ δεδομένα τὰ ὅρια τῆς πιὸ τολμηρῆς φαντασίας. Ἡ κατάσταση τοῦ στρατοῦ εἶναι ἄθλια ἀπὸ τίς ἐπιχειρήσεις τῶν ἐτῶν 329/8. Ἐν τούτοις, τὸ ἀκόρεστο πολεμικό μένος καὶ ἡ δίψα γιὰ νέες κατακτήσεις ὠθοῦν τὸν Ἀλέξανδρο νά ἐπιχειρήσει τὴν ἐκστρατεία ἐπικεφαλῆς 100.000 ἀνδρῶν καὶ 15.000 ἵππῶν. Ὅμως ἡ πορεία τοῦ στρατοῦ γίνεται πορεία μαρτυρίου. Ὁ Κλείταρχος, πού τὸ ἀπόσπασμά του διασώζει ὁ Κούρτιος Ροῦφος (IX, 2, 1) γράφει: «Τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων φαγώθηκαν ἀπὸ τίς μεγάλες πορεῖες. Ἀπὸ τίς πολλές μάχες τὰ ὅπλα τῶν μαχητῶν στόμωσαν. Κανένας δέν φοροῦσε πιά ἐλληνικὲς στολές. Τὰ κουρέλια πού πέφταν στὰ χέρια τους ἦσαν λάφυρα ἀπὸ τοὺς βαρβάρους καὶ τοὺς Ἰνδοὺς, πού ἐνώνοντάς τα τὸ ἓνα μέ τ' ἄλλο σκέπαζαν τὰ κορμιά τῶν κατακτητῶν πού ἦσαν γεμάτα οὐλές (...) Ἐπὶ 70 ἡμέρες ἔπεφταν τρομερὲς βροχές πού συνοδεύονταν ἀπὸ ἀνεμοθύελλες καὶ καταιγίδες».

Υπάρχει μιὰ δόση ὑπερβολῆς στὰ παραπάνω ὡς πρὸς τὴν κατάσταση τοῦ στρατοῦ ἀλλ' ὄχι ὡς πρὸς τίς καιρικὲς συνθήκες. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤξερε νά τίς ὑπερνικᾷ, δίνοντας πρῶτος τὸ παράδειγμα τῆς δοκιμασίας. Πολλοὶ τοπικοὶ ἡγεμόνες δήλωσαν ὑποταγή. Ὁ ἡγεμόνας μάλιστα τῆς **Ταξιλῆς** (Λαχώρης) τοῦ παρεχώρησε 5.000 ἵππεις καὶ 25 πολεμικοὺς ἐλέφαντες. Μέ τίς ἐνισχύσεις αὐτές κατέλαβε τὸ θεωρούμενο

Σύγκρουση
μέ τὸν Πῶρο

31. Βλ. Μ. Σπυρομίλιου: *Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος στὴς Ἰνδίες*, Ἀθῆναι, 1927, σ. 150, σχῆμα 4ον. Τό βιβλίο περιέχει τοπογραφικούς χάρτες. Παρουσιάζει ἐνδιαφέρον γιατί ὁ συγγραφέας διέμενε στὴς Ἰνδίες.

σαν απόρθητο φρούριο του 'Αόρνου και μετά πέρασε τόν 'Υδάσπη (Vitastā= Ταχύς), παραπόταμο του 'Ινδού, και συγκρούστηκε μέ τόν ήγεμόνα τής Πενταποταμίας (Pend-schab), τόν Πῶρο. 'Η διεξαγωγή τής πολεμικῆς ἐπιχειρήσεως παρουσιάζει καί γιά τά σημερινά στρατιωτικά δεδομένα μεγάλο ἐνδιαφέρον. 'Ο πάντα φειδωλός στους χαρακτηρισμούς του Λίντελ Χάρτ γράφει πῶς, γιά τήν ἀντιμετώπιση τοῦ Πῶρου πού εἶχε παρατάξει στήν ἀπέναντι ὄχθη 300 πυργοφόρους ἐλέφαντες, ὁ 'Αλέξανδρος «ἐπραγματοποίησε ἕνα ἀριστοῦργημα ἐμμέσου προσβολῆς, τό ὁποῖο ἀνέδειξε τή στρατηγική του μεγαλοφυΐα» (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 51). 'Ο ἴδιος συγγραφέας στό κλασικό ἔργο του «Στρατηγική» περιγράφει τό πῶς ὁ 'Αλέξανδρος κατόρθωσε νά πετύχει τόν κλονισμό τῆς διανοητικῆς ἰσορροπίας τοῦ Πῶρου: ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι εἶχαν παταχθεῖ στίς δύο ὄχθες τοῦ ποταμοῦ ἔτοιμοι πρός μάχην, ξαφνικά ὁ 'Αλέξανδρος διατάσσει νά μεταφερθεῖ τό ἵππικό ἀπό τή μιά ἄκρη στήν ἄλλη. 'Ο Πῶρος τό ἀντιλήφθηκε καί προσπάθησε νά βρεῖ τήν αἰτία. Τό βράδυ τό ἵππικό τοῦ 'Αλεξάνδρου ἐπανερχεται στήν προηγούμενη θέση του. Νέες σκέψεις ἀπασχολοῦν τόν Πῶρο καί νέα σχέδια καταρτίζει ἀλλά τό μακεδονικό ἵππικό μετακινεῖται ξανά. Κι αὐτό γίνεται ἐπὶ ἡμέρες. Τό «πήγαινε-ἔλα» τοῦ ἵππικοῦ φέρνει σέ ἀμηχανία τόν Πῶρο, παθαίνει διανοητική ἐμπλοκή, κλονίζεται ἡ ψυχολογική του ἰσορροπία καί ἡ ἠθική καί πνευματική ἰσορροπία τοῦ στρατοῦ του.

'Ο 'Αλέξανδρος ἐπωφελεῖται. Πέρασε τόν 'Υδάσπη ἀπό μιά θέση 30 χλμ. βορειότερα. 'Η διάβαση ἐγινε μέ ἀσκούς γεμάτους χόρτο καί μέ πλοῖα πού μετέφερε κρυφά σέ τεμάχια. 'Ετσι προσέβαλε τόν Πῶρο ἀπό τά πλάγια. Τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἐλεφάντων ἀνέθεσε σέ εἰδικά τμήματα, πού ἦσαν ἐξοπλισμένα μέ εἰδικά δρεπάνια καί χτυποῦσαν τά ἐμπυχα αὐτά

φρούρια στους τένοντες. 'Ο Πῶρος λαβωμένος αἰχμαλωτίστηκε καί σύρθηκε πρό τοῦ 'Αλεξάνδρου. Αὐτός τόν ἐρώτησε, πῶς θέλει νά τόν μεταχειρισθεῖ. Καί ὁ Πῶρος: «Βασιλικῶς μοι χρῆσαι, ὦ 'Αλέξανδρε». 'Οντως ὁ 'Αλέξανδρος θαύμασε τό μεγαλοπρεπές παράστημα, τήν ἀξιοπρέπεια καί τό ἀγέρωχο φρόνημα τοῦ Πῶρου, τόν ἄφησε ἐλεύθερο, χωρίς νά τοῦ στερήσει τό βασιλικό ἀξίωμα. 'Ετσι ἔκανε τόν πρῶην ἀντίπαλο φίλο.

Μετά τόν 'Υδάσπη πέρασε τόν ποταμό 'Αχεσίνη (σῆμ. Tschinab), 'Υδραΐωτη (σῆμ. Ravi) καί κατέλαβε τήν ἰσχυρή πόλη **Σάγγαλα**. Τέλος, ἔφθασε στόν **Υφαση** (Ἰνδικά Virasa, σῆμ. Bias), τόν τέταρτο ποταμό τῆς Πενταποταμίας (Πεντζάμπ). 'Εδῶ πληροφορήθηκε ὅτι σέ ἀπόσταση 12 ἡμερῶν ὑπάρχει κι ἄλλος ποταμός, ὁ **Γάγγης**. Εἶναι ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος πού ἄκουγε γιά τόν ποταμό αὐτό. 'Εμαθε ἀκόμη ὅτι στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ κατοικοῦν πλούσιοι λαοί, πού χρησιμοποιοῦν πρωτότυπα μέσα καλλιέργειας καί διαθέτουν χιλιάδες ἐλέφαντες. 'Απεφάσισε νά προχωρήσει καί νά τόν κατακτήσει. 'Αλλά γιά πρώτη φορά ὁ «ἀήττητος παῖς» ἡττήθηκε. Οἱ στρατιῶτες καί οἱ ἀξιωματικοί του γιά πρώτη φορά ἀρνήθηκαν νά τόν ἀκολουθήσουν. 'ΗΣαν κουρασμένοι ἀπό τίς μάχες καί τίς πορεῖες. **Μέσα σέ 8 1/2 χρόνια εἶχαν διανύσει 18.000 χιλιόμετρα χωρίς νά ληφθοῦν ὑπ' ὄψη οἱ λοξοδρομίες**³²! 'Ο 'Αλέξανδρος μάταια προσπάθησε νά τοὺς συγκινήσει μέ θερμούς λόγους. 'Απεφάσισε νά ἐπιστρέψει. 'Υψωσε στίς ὄχθες τοῦ Υφαση 12 μεγάλους βωμούς σέ σχῆμα πύργου καί μέ τήν ἄφθονη ξυλεία τῆς περιοχῆς κατεσκεύασε στόλο 800 πλοίων.

Πορεία 18.000
χιλιομέτρων

32. W. Wilcken: 'Αλέξανδρος ὁ Μέγας (Στρατιωτική 'Εγκυκλοπαίδεια), τόμ. Β', σ. 156.

Ναύαρχος ορίσθηκε ένας από τούς στενούς φίλους του, ο **Νέαρχος** ὁ **Κρής**. Ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸ στρατὸ ὁ στόλος κατέβηκε τὸ ρεῦμα τοῦ Ἰνδοῦ. Κατὰ τὴν πορεία ὁ Ἀλέξανδρος ὑπέταξε τὸν πολεμικὸ λαὸ τῶν **Μαλλῶν** (κινδύνευσε νὰ σκοτωθεῖ) καὶ ἄλλους λαοὺς, τοὺς ὁποίους φανάτιζαν οἱ Βραχμάνες. Ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἐδίστασε νὰ κρεμάσει μερικoὺς ἀπὸ αὐτοὺς πρὸς παραδειγματισμὸ (Wilcken: Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, σ. 159). Τέλος, στρατὸς καὶ στόλος συγκεντρώθηκαν στὰ **Πάταλα**, στίς ἐκβολές τοῦ Ἰνδοῦ. Ἐδῶ ἀντιμετώπισαν ἓνα φυσικὸ φαινόμενο πού τοὺς προκάλεσε τρόμο. «Τὰ ὕδατα ἀπεσύρθησαν καὶ τὰ πλοῖα ἔμειναν ἐπὶ τῆς ἄμμου. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς παλιρροίας τοῦ Ὠκεανοῦ, τὴν ὁποίαν οἱ Εὐρωπαῖοι ἔβλεπον ἐνταῦθα διὰ πρώτην φοράν» (Wilcken, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 161).

Ἐπιστροφή Ἀπὸ ἐκεῖ στρατὸς καὶ στόλος χωρίστηκαν. Ὁ στόλος διὰ τοῦ Ἰνδικοῦ θά ἔφθανε στὸν Περσικὸ Κόλπο. Ὁ Ἀλέξανδρος θά διέσχισε τὴ Γεδρωσία (Βελουχιστάν). Ἐνα τμῆμα τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν **Κρατερόν** τὸ ἔστειλε ἀπὸ τὸ δρόμο πού στά νεώτερα χρόνια οἱ Ἀγγλοὶ χρησιμοποίησαν γιὰ τὴ δημιουργία σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Λέγεται ὅτι τὴν ἔρημο τῆς Γεδρωσίας μόνο ἡ μυθικὴ Σεμίραμις εἶχε διασχίσει σωθεῖσα μὲ 20 ἄνδρες καὶ κατόπιν ὁ Κῦρος Α' πού ἔχασε ὅλο τὸ στρατὸ του ἐκτός ἀπὸ 7 ἄνδρες! Ὁ Μακεδονικὸς στρατὸς βράδισε ἐπὶ 60 ἡμέρες τίς ἀνυδρες ἐρήμους τῆς Γεδρωσίας, «αἵτινες εἶναι ὁ θάνατος πάσης ζωῆς. Ὑπῆρξεν ὅπως ἡ ὑποχώρησις τοῦ Ναπολέοντος ἐκ τῆς Μόσχας, ἐνταῦθα ὅμως δὲν ἐθανάτωνε τὸ ψῦχος ἀλλ' ὁ τὰ πάντα ξηραίνων καύσων»³³.

33. Theodore Birt: Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας, σ. 234.

Μαζί μὲ τοὺς στρατιῶτες ὑπέφερε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, γιὰ νὰ δίνει τὸ παράδειγμα. (Γνωστὸ τὸ περιστατικὸ μὲ τὸ χύσιμο τοῦ νεροῦ). Οἱ κακουχίες τῆς πορείας ἔφθειραν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ στρατοῦ. Πάντως εἶναι ὑπερβολὴ ὅτι ἀπώλεσε τὰ 3/4 τῆς στρατιωτικῆς του δυνάμεως. Τὸν Μάρτιο τοῦ 324 π.Χ. ἔφθασε στὰ **Πούρα**, ἀφοῦ εἶχε διανύσει 800 χλμ. Ὁ στόλος παρέπλευσε τὸν Ἰνδικὸ ὠκεανό, ἀφοῦ ἔδωσε τὴν πιὸ πρωτότυπη ναυμαχία τῆς ἱστορίας. Γιὰ πρώτη φορά Εὐρωπαῖοι ἀντίκρισαν φάλαινες καὶ μάλιστα «συγκρούστηκαν» μαζί τους. Ὁ Wilcken προσφέρει μιά γλαφυρὴ περιγραφὴ: «Κατ' ἀρχάς παρετήρησαν μόνον τὰς ὑπερυψηλούς στήλας ὕδατος, αἱ ὁποῖαι τοὺς ἐφάνησαν ὡς ἐάν ἐξετοξεύοντο ὑπὸ μηχανῶν, ἐκπληκτοὶ δὲ ἠρώτησαν περὶ τούτου τοὺς ἰθαγενεῖς πλοηγούς. Ὅταν δὲ ἔμαθον ὅτι αἱ στήλαι αὗται προκαλοῦνται ἀπὸ τεράστια ζῶα, ἐτρόμαξαν τόσο, ὥστε αἱ κῶπαι ἐξέφυγον τῶν χειρῶν των. Τῇ διαταγῇ ὅμως τοῦ ναυάρχου ἔστρεψαν τὰ ἔμβολα τῶν πλοίων ἐναντίον τῶν φαλαινῶν, “ὡς ἐάν ἐπρόκειτο περὶ ναυμαχίας”, ἀφῆκαν τὴν πολεμικὴν ἰαχὴν διὰ νὰ ἀναθαρρήσουν –γράφει μετ' ἐλαφροῦς εἰρωνείας ὁ Νέαρχος³⁴– καὶ μὲ τοὺς ἥχους τῶν σαλπίγγων ἠνάγκασαν τὰ κήτη νὰ βυθισθοῦν καὶ νὰ ἐξαφανισθοῦν» (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 165).

Μετά τὸ ναυτικὸ αὐτὸ «θρίαμβο» ὁ στόλος μπῆκε στὸν Περσικὸ καὶ συναντήθηκε μὲ τὸν Ἀλέξανδρο σὲ μιά παραθαλάσ-

Νέα σχέδια

34. Τίς ἐντυπώσεις του ὁ Νέαρχος κατέγραψε σὸ σύγγραμμά του «Τὰ ἀμφιτῶ παράπλω» (σῴζεται σὲ λίγα ἀποσπάσματα), πού θαυμάζεται γιὰ τὴν ἀκρίβεια τῆς περιγραφῆς. Ἀπὸ αὐτὸ ἀντλήσε στοιχεῖα ὁ Ἀρριανός, γιὰ νὰ γράφει τὴν «Ἰνδική» καὶ ὁ Θεόφραστος τὴ «Φυσικὴ Ἱστορία» του.

σια πόλη πού ὁ Διόδωρος ὀνομάζει **Σαλμοῦντα**. Ἀκολουθῶς ἦλθαν στὰ **Σοῦσα** (324 π.Χ.), ὅπου ἐπὶ 5 ἡμέρες ἔγιναν μεγαλοπρεπεῖς ἑορτές ἀσιατικῆς χλιδῆς. Κατὰ τὴν πολύμηνη παρμονή του στὰ Σοῦσα ὁ Ἀλέξανδρος ἔθεσε σ' ἐφαρμογὴ τρία νέα σχέδια πολιτικῆς: α) Ἐπιστροφή τῶν ἐξορίστων στὶς πατρίδες τους. β) Ἀποθέωση (ἀνακηρύχθηκε θεὸς καὶ ἀπαίτησε νά τὸν ἀναγνώρισουν καὶ οἱ Ἕλληνες) καὶ γ) Συγχώνευση τῶν λαῶν μέ τὴν ἐπιβολή ὁμαδικῶν γάμων στὰ Σοῦσα. (Ὁ ἴδιος ἐνυμφεύθη τὴν κόρη τοῦ Δαρείου Στάτειρα καὶ ὁ Ἡφαιστίων τὴν ἀδελφή της Δρυπέτιδα). Ὅμως οἱ Μακεδόνες ἄρχισαν νά δυσανασχετοῦν γιὰ τίς περιποιήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τοὺς Πέρσες. Στὴν πόλη **Ῥῶπιν** ἔγινε συμπλιωτικὸ συμπόσιο, στό ὁποῖο παρεκάθησαν 9.000 ἄτομα. Τότε εἶναι πού ὁ Ἀλέξανδρος εὐχήθηκε *«ὁμόνοιάν τε καὶ κοινωνίαν τῆς ἀρχῆς τοῖς τε Μακεδόσι καὶ Πέρσαις»*. Αὐτὸ ἄλλωστε εἶναι τὸ τελικὸ πολιτικὸ ὄραμά του.

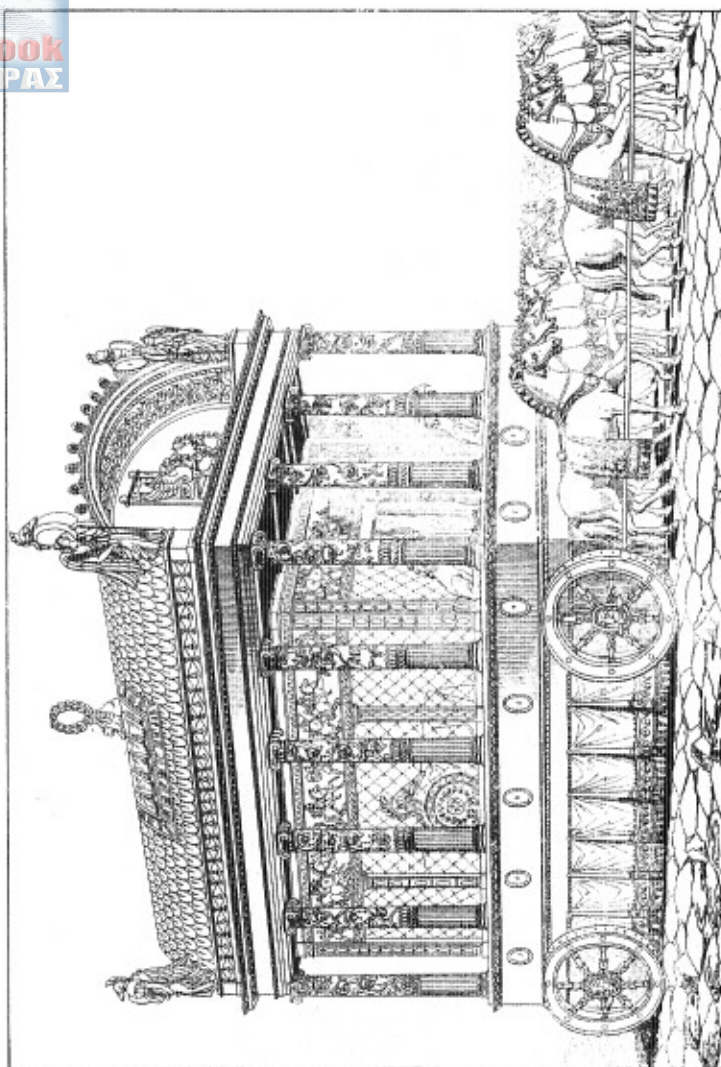
Τελευταῖα σχέδια – Θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου

Οἱ τιμές πού τοῦ ἀπένειμαν πρέσβεις τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, τῆς Ἰταλίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Ἰβηρίας, τῆς Συρίας καὶ τῆς Καρχηδόνας, γέννησαν στὸν Ἀλέξανδρο τὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι κοσμοκράτορας. Καταρτίζει νέα σχέδια καὶ στὶς ἄμεσες προοπτικές του τοποθετεῖ τὴν κατάκτηση τῆς Ἀραβίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σκυθίας, γιὰ νά ἐνώσει ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο ὑπὸ τὴν ἐξουσία του. Μόλις ἐπέστρεψε στὴ Βαβυλῶνα, τὴν ὁποία προόριζε γιὰ πρωτεύουσα τοῦ κράτους του, θέτει ἀμέσως σ' ἐνέργεια τὰ σχέδιά του. Στέλνει ἐξερευνητὲς πρὸς τὴν Ἀραβία, συγκεντρώνει στόλο στὸν Εὐφράτη, δημιουργεῖ ναυτικές βάσεις στὸν Περσικὸ Κόλπο πού σκέπτεται νά τὸν ὀνομάσει «Νέα Φοινίκη» καὶ τὸ ἐκστρατευτικὸ

σῶμα εἶναι ἔτοιμο. Τὴν πρώτην Ἰουνίου τοῦ 323 π.Χ. παρθέτει συμπόσιο, στό ὁποῖο ἀπαγγέλλει ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν «Ἀνδρομέδα» τοῦ Εὐριπίδη, ἀλλὰ τὴ νύχτα τῆς 2ας πρὸς τὴν 3ῃ Ἰουνίου αἰσθάνεται τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς ἀσθενείας. Μέσα σέ δέκα ἡμέρες ὁ χαλύβδινος ὀργανισμὸς του κατέρρευσε. Πέθανε στὶς 13 Ἰουνίου τοῦ 323 π.Χ. σέ ἡλικία 33 ἐτῶν.

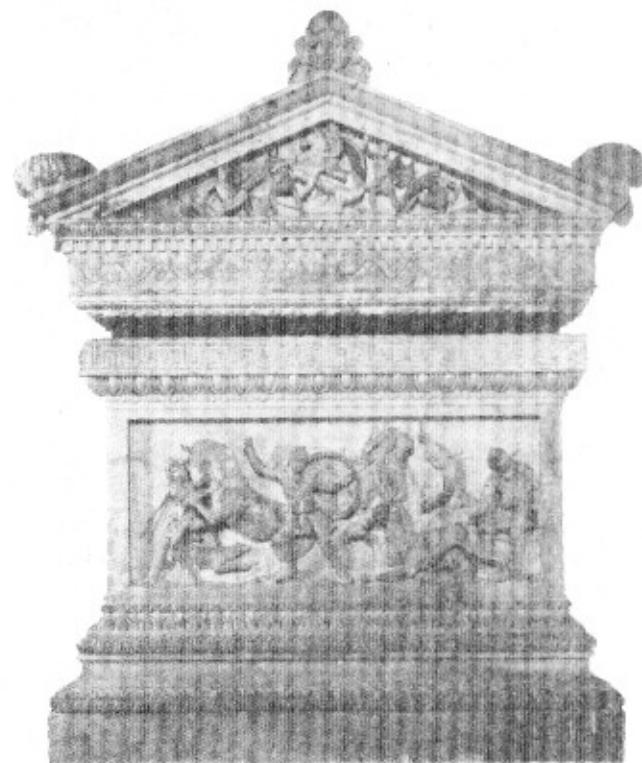
Ὁ θάνατός του ὀφείλεται στὶς κακουχίες, τίς στερήσεις, τὰ τραύματα καὶ τὴ σωματικὴ ἐξάντληση πού ἐπέφεραν οἱ συνεχεῖς πολεμικὲς του ἐξορμήσεις. Τὴν ὑγεία του ἀκόμη ὑπέσκαψε ἡ ὀδύνη ἀπὸ τὸν πρόσφατο θάνατο τοῦ Ἡφαιστίωνα καὶ οἱ ἐφιαλτικὲς ἀναμνήσεις τῶν φόνων τοῦ Φιλῶτα, τοῦ Παρμενίωνα, τοῦ Κλείτου καὶ τοῦ Καλλισθένη. Πιθανῶς ὁμως νά προσεβλήθη στὴν περιοχὴ πού ἔμενε ἀπὸ ἐλώδη πυρετό. Μερικοὶ ἱστορικοὶ ὁμιλοῦν καὶ γιὰ δολοφονία μέ δηλητήριο³⁵. Τὸ σῶμα του ταριχεύθηκε καὶ τοποθετήθηκε σέ χρυσὴ λάρνακα. Τὸ 321 π.Χ. ὁ Πτολεμαῖος ὁ Λάγου τὴ μετέφερε στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ τὴν τοποθέτησε σέ μεγαλοπρεπὲς τέμενος. Ἐκτοτε ὁ τάφος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀναζητεῖται μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ πέ-

35. Πολλοὶ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἐξέφρασαν τὴν ὑπόνοιαν (τὴν ὁποία ἀποδέχονται καὶ κάποιοι νεώτεροι) ὅτι τὸν Ἀλέξανδρο δηλητηρίασε ὁ οἰνοχόος του **Ἰόλας**, γιυὸς τοῦ Ἀντιπάτρου, ἐπειδὴ ὁ πατέρας του εἶχε πείσει σέ δυσμένειαν καὶ ὁ ἀδελφός του **Κάσσανδρος** εἶχε προσβληθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο. Λέγεται μάλιστα ὅτι τὸ δηλητήριον, σταλμένο ἀπὸ τὸν Ἀντίπατρο, ἔφερε ὁ Κάσσανδρος, κρυμμένο μέσα σέ νύχι μουλαριοῦ. (Βλ. Πλουτ., *Ἀλέξανδρος*, 77 καὶ Ἀρριαν., 7, 27). Πρόσφατα ὁ καθ. Δημ. Τσιμπουκίδης μέ ἀρθρον του στὸ περιοδ. «Ἰχνευτής» (τ. 65-68, Μάιος-Αὐγουστος 1991, σσ. 16-26), ὑπὸ τὸν τίτλο «Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου – Μιά νέα διερεύνηση», ἐπανεξετάζει ὅλες τίς ἀρχαῖες πηγὲς καὶ δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο τῆς δολοφονίας.

Φανταστική απεικόνιση της ταφής του 'Αλεξάνδρου. ('Από παλαιά λιθογραφία).

ρασε στην άθανασία. Δέν ανήκει στην ιστορία αλλά στο θρύλο. Στους θρύλους όλων των λαών και γίνεται παγκόσμιος ήρωας. "Όχι γιατί ενίκησε τούς πάντας αλλά γιατί θέλησε νά ενώσει τούς πάντας. "Όπως λέει ο Πλούταρχος, «ὥσπερ γὰρ ἐν κρατῆρι φιλόπητος μίξας τοὺς βίους καὶ τὰ ἤθη, πατρίδα μὲν τὴν οἰκονομένην ἡγεῖσθαι προσέταξε πάντας».

Ὑποτιθέμενη σαρχοφάγος τοῦ 'Αλεξάνδρου
(Μουσεῖο Κωνσταντινουπόλεως)

Τό οίκουμενικό όραμα του 'Αλέξανδρου

Πιστεύεται ότι εκείνο πού έφερε τόν 'Αλέξανδρο μέχρι Αιγύπτου και 'Ινδιών ήταν τό ανδρικό σφρίγος και ή μεθύουσα πολεμική όρμη. Κι ακόμη πιστεύεται ότι δέν πολεμοῦσε γιά νά νικήσει αλλά γιά νά γνωρίσει. 'Ασφαλώς, χωρίς τό υπερφυές ανδρικό μένος και τό άξεδίψαστο πάθος γιά γνώση, δέν θά γινόταν αυτή ή πρωτοφανής στά ιστορικά χρονικά έκστρατεία τών 18.000 και πλέον χιλιομέτρων. 'Αλλ' ό 'Αλέξανδρος μετά τήν 'Ισόό συνέλαβε ένα οίκουμενικό όραμα και κατήρτισε μέσα στή σκέψη του ένα μεγαλοφάνταστο πρόγραμμα γιά τήν υλοποίησή του. Μήπως αυτό ήταν μία χίμαιρα, μία οὐτοπική σύλληψη ενός προικισμένου στρατιωτικού, πού προηγήθηκε τής έποχής του;

'Ισως. 'Αλλ' όμως δέν πρέπει νά παραβλέπουμε ότι ή δύναμη τής προσωπικότητάς του ήταν τόσο μεγάλη και ή έπίδρασή του στην ιστορική εξέλιξη τόσο βαθειά, ώστε νά συγκαταλεχθεί στά σπάνια εκείνα άτομα πού εμφανίζονται άραιά και κατά μακρά χρονικά διαστήματα, γιά νά δώσουν νέα κατεύθυνση στή ροή του ιστορικού γίνεσθαι. Ούτε πρέπει νά βλέπουμε τόν Μακεδόνα δορυκήτητορα σάν ιστορικό μετέωρο. 'Ο 'Αλέξανδρος ήταν τέκνο τής έποχής του, προϊόν συγκεκριμένων κοινωνικών, οικονομικών και πνευματικών όρων. Είχε ήδη άρχίσει στην έποχή του νά διαμορφώνεται τό πνευματικό κλίμα του κοσμοπολιτισμού και αυτού του κλίματος πολιτικός έκφραστής ήθελε νά γίνει ό 'Αλέξανδρος. 'Ηθελε νά επιβάλλει στόν κόσμο όχι μία Pax Macedonica ή μία Pax Graeca, αλλά μία Pax Alexandriana, πού θά συνένωνε μέσα της τόν μακεδονικό δυναμισμό, τήν ελληνική πνευματικότητα και τήν ανατολική μυστικοπάθεια. 'Ο 'Αλέξανδρος συνεχίζει αλλά άμέσως υπερβαίνει τό πολιτικό όραμα του 'Ι-

σοκράτη και του Φιλίππου. Κι αυτό όχι γιατί τό επέβαλλε τό υπερφυές του χαρακτήρα του άλλ' ό χαρακτήρας τών κατακτήσεών του. Γιά τήν κυριαρχία τών Στενών και του Αιγαίου, γιά τήν όποία πάλευαν επί 150 χρόνια 'Ελληνες και Πέρσες, ήταν επιβεβλημένη ή κατάλυση και όχι άπλως ή κατάκτηση ενός τμήματος τής αυτοκρατορίας. 'Ακολούθως ή ασφάλεια τών κατακτηθέντων επέβαλλε κατάκτηση απομεικρυμένων περιοχών και άλλων άκόμη, πού ό θάνατος τόν έμπόδισε νά τίς πραγματοποιήσει.

Δέν ήταν λοιπόν ένας άπλᾶ και μόνο μέγας πολεμιστής κι ένας φαντασιόπληκτος κατακτητής. 'Ηταν ένας Δόν Κιχώτης πού μπορούσε νά πραγματοποιεί. Ποτέ δέν ξεφυγε από τή σφαίρα του πραγματικού. 'Ακόμη και ή θέωσή του βρίσκεται μέσα στά πλαίσια του πολιτικού ρεαλισμού. 'Η προσπάθεια δημιουργίας οίκουμενικού κράτους δείχνει άνθρωπο μέ ανώτερο πολιτικό νούν. Μετά τίς πρώτες επιτυχίες διαβλέπει και προβλέπει τίς νέες καταστάσεις πού θά δημιουργήσει ή κατάκτηση. Και υπερβαίνει κατά τούτο τήν πολιτική σκέψη ενός Θεμιστοκλή, ενός Περικλή, ενός Δημοσθένη και πολύ περισσότερο τήν κοντόθωρη πολιτική τής Σπάρτης. Κανένας 'Ελληνας πολιτικός δέν συνέλαβε τήν ιδέα κράτους ευρύτερου από τό ελληνικό. 'Ολοι είχαν τοπικο-κρατική και στην καλύτερη περίπτωση έλληνοκρατική αντίληψη. Δέν συνέλαβαν τήν ιδέα κράτους, όπου όλοι οι κάτοικοι, έννοείται στο επίπεδο τών έλεύθερων πολιτών, άνεξάρτητα από φυλή, θά είχαν ίσα δικαιώματα. 'Ο 'Αλέξανδρος είναι ό πρώτος δημιουργός κράτους πού παρέχει ισότητα δικαιωμάτων στίς έθνότητες. Είχε μιάν οίκουμενικο-κρατική αντίληψη. Κι αυτό όχι μόνο γιατί ήταν μεγαλοφυής κι είχε πρωτοφανή οργανωτικά και διοικητικά προσόντα, αλλά γιατί τό επέβαλλε ή ανάγκη. Μέ λίγες χιλιάδες Μακεδόνες

στρατιῶτες δέν μποροῦσε νά κρατεῖ ἐπ' ἄπειρον μυριάδες βαρβάρους ὑπὸ τὴν ἐξουσία του. Γι' αὐτό προσπαθεῖ νά συναδελφώσει Ἕλληνες καὶ Πέρσες. Νά συνοικειώσῃ αὐτοὺς πρὸς τὴ νέα τῶν πραγμάτων κατάστασι. Λέει πάνω σ' αὐτό παλαιός Ἕλληνας ἱστορικός: «Διὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν αὐτοῦ μέτρων ἐζήτει νά θεμελιώσῃ ἀσφαλῶς τὴν μακεδονικὴν ἀρχὴν ἐπὶ τῶν ἀπεράντων τούτων χωρῶν, προκατεσκεύαζεν ὅμα καὶ τὸ ἔργον τῆς πνευματικῆς ἐνώσεως τῶν κατακτηθέντων πρὸς τοὺς κατακτητὰς»³⁶.

Ὡς πρὸς αὐτὸ ὑπῆρξε ἀνώτερος καὶ ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε συμβουλευθεῖ «νά κυβερνᾷ τοὺς Ἕλληνας ὡς ἀρχηγὸς καὶ τοὺς βαρβάρους ὡς δεσπότης, μεταχειριζόμενος τοὺς πρῶτους ὡς φίλους καὶ τοὺς ἄλλους σάν ζῶα καὶ φυτά». Σφάλλει, λοιπόν, ὁ πολὺς Δρόνουν, ὅταν λέγει πὼς ὅ,τι ἦταν ὁ Ἀριστοτέλης σάν φιλόσοφος ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος σάν πολιτικός. Ὁ πολιτικός Ἀλέξανδρος ξεπερνάει σέ πολιτικὸ ἦθος τὸν φιλόσοφο Ἀριστοτέλη. Ὁ Ἀλέξανδρος δέν εἶχε φυλετικές καὶ πολιτιστικές προκαταλήψεις. «Οἱ πολιτισμοὶ ποὺ ἀντίκρισε στὴν Αἴγυπτο, στὴ Βαβυλωνία καὶ στὴν Περσία τοῦ εἶχαν κάνει μεγάλη ἐντύπωση. Εἶχε σβήσει μέσα του ἡ ὑποτιμητικὴ ἔννοια ποὺ οἱ Ἕλληνες ἔδιναν στὴ λέξη “βάρβαρος”. Πολλοὶ βάρβαροι ἄξιζαν καὶ ἔπρεπε νά πάρουν μιά θέση μέσα στὴν ἀχανὴ αὐτοκρατορία ποὺ εἶχε ἰδρύσει»³⁷.

Πρωτεύουσα τοῦ οἰκουμενικοῦ κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου θά ἦταν ὄχι πιά ἡ Πέλλα, ποὺ φάνταζε σάν ἐπαρχιακὴ κωμόπολις ἀλλ' ἡ πολυάνθρωπη καὶ κοσμοπολιτικὴ **Βαβυλών**. Mutatis mutandis (=τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν) θά γι-

36. Γ. Σωτηριάδου: *Ἱστορία ἀνατολικῶν λαῶν καὶ Ἑλλάδος*, σ. 284.

37. *Ἱστορία Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, σ. 137.

νόταν τὸ ἀντίστοιχο τῶν σημερινῶν **Βουξελλῶν** ἢ τοῦ σημερινοῦ **Στρασβούργου**. Αὐτὸ δέν σημαίνει ὅτι ἔπαυσε ἡ Ἑλλάς νά ἀποτελεῖ τὸ κέντρο τοῦ πολιτικοῦ δράματος τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀλέξανδρος θέλησε ἀρχικὰ νά συνδέσῃ τὴν Ἑλλάδα μέ τὴν Ἀνατολή. Ἡ Ἀνατολή ἦταν –καὶ θά μείνῃ– ζωτικός χώρος γι' αὐτή. Κατακτώντας ἀργότερα καὶ τὴ Δύση, ἡ Ἑλλάς αὐτομάτως θά γινόταν τὸ κέντρο τῆς ὑψηλίου, ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς γεωγραφικά, πολιτικά καὶ πολιτιστικά. Γι' αὐτὸ ἔφτιαχνε τεράστιους ναοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου στοὺς Δελφούς (ἐνθα καὶ ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς) καὶ στὴ Δῆλο, ποὺ τὸ ἱερό της εἶχε ἀπήχηση καὶ ἐκτὸς Ἑλλάδος. Μπορεῖ ὁ Ἀλέξανδρος ν' ἀνακηρύχθῃ βασιλιάς τῆς Ἀσίας, ἀλλὰ μέσα στοὺς πολιτικούς σχεδιασμοὺς του ὑπῆρχε πάντα ἡ Ἑλλάς. Μετὰ τίς μεγάλες κατακτήσεις ἀνακοινώνει τὴν οἰκοδόμησιν τῶν Πλαταιῶν, στὸν χώρο τῶν ὁποίων οἱ Ἕλληνες κέρδισαν μέ αἷμα τὴν ἐλευθερία τους (479 π.Χ.). Κι ἀκόμη ἔστειλε στοὺς Κροτωνιάτες ἓνα μέρος τῶν λαφύρων του, γιὰ νά τιμήσῃ τὴ συμβολὴ τοῦ ἀθλητῆ **Φαῦλον** στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμῖνος. Λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Πλούταρχος: «Ὁς περὶ τὰ Μηδικὰ τῶν ἄλλων Ἰταλιωτῶν ἀπεγνωκότων τοὺς Ἕλληνας ἰδιόστολον ἔχων ναὺν ἔπλευσεν εἰς Σαλαμῖνα τοῦ κινδύνου τι μεθέξων» (Ἀλέξανδρος, 34). Ἐπίσης τιμοῦσε ὅ,τι θεωροῦσε συνενωτικὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ σπινιάτιζε ὅ,τι λειτουργοῦσε διασπαστικά στὶς σχέσεις Ἑλλήνων – Μακεδόνων («Πλὴν Λακεδαιμονίων»³⁸).

38. Φαίνεται ὅτι οἱ Σπαρτιάτες θέλησαν νά τὸν ἐκδικηθοῦν γιὰ τὴν ἐπιγραφὴ. Μετὰ τὴν Ἰσὸ οἱ Πέρσες ναύαρχοι ναυλοχοῦσαν στὴ Σίφνο. Πρὸς αὐτοὺς ἦλθε κι ἔλαβε χρήματα ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης Ἄγρις, ποὺ διὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀγησιλάου, προσπάθησε νά καταλάβῃ τὴν Κρήτη. Τὶς ἀντιμακεδονικὲς κινήσεις τῆς Σπάρτης, περιέστειλε ὁ Ἀντίπατρος νι-

Τρόπος ύλοποιήσεως τοῦ οἰκουμενικοῦ ὁράματος

Ο Ἀλέξανδρος ὁραματίστηκε τὴν παγκόσμια ἐνότητα μετὰ τὴ δημιουργία μιᾶς παγκόσμιας αὐτοκρατορίας, ἐνιαίας ἀπὸ διοικητική, φυλετική, πολιτιστική καὶ θρησκευτική ἄποψη.

α) Τὴ **διοικητική** ἐνότητα θὰ ἐξασφάλιζε μετὰ τὴ δημιουργία αὐστηροῦ συγκεντρωτικοῦ συστήματος, ὥστε κάθε ἐξουσία ν' ἀπορρέει ἀπὸ αὐτόν. Γι' αὐτό ἀπέβλεψε στὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῶν νόμων, στὴ χρηστὴ διοίκηση καὶ στὴν εὐνομία. Τιμωροῦσε ἀμείλικτα κάθε ὑπέρβαση ἢ κατάχρηση ἐξουσίας. Τὸ διοικητικὸ τοῦ σύστημα μοιάζει μετὰ αὐτὸ τῶν νεώτερων μεγάλων μοναρχῶν. Ὁ Εὐμένης ὁ Καρδιανὸς ἔπαιζε τὸ ρόλο τοῦ ἀρχικαγκελαρίου καὶ ὁ Ἡφαιστίων τὸ ρόλο τοῦ τοποτηρητῆ. Παρ' ὅλο πὺ εἰσῆγαγε ἀστικές ἐλευθερίες καὶ ἐθνική διοίκηση σὲ περιοχὲς πού κατὰ τέτοιο ἦταν παντελῶς ἄγνωστο, δὲν ἀνέτρεψε τὸ ὑπάρχον διοικητικὸ σύστημα. Ἄλλωστε αὐτὸ εἶχε τὴ δοκιμασία τοῦ χρόνου. Ἀπλῶς τὸ βελτίωσε καὶ τὸ ἔκανε πιὸ λειτουργικόν. Ἄφησε παντοῦ ἐγγῶνους σατράπεις (ἤξεραν καλύτερα τὸν τόπο, τὰ ἦθη καὶ τὴ νοοτροπία), κολακεύοντας τὴν ἐθνικὴ φιλαυτία τῶν Ἀσιατῶν, ἀλλὰ τοὺς ἔκανε ἀπλοῦς διοικητικούς ἄρχοντες. Ἦσαν ἐξαρτημένοι ἀπὸ αὐτόν ἀλλὰ δὲν τοὺς κατασκόπευε ὅπως οἱ Πέρσες βασιλεῖς. Οἱ σατράπεις ὅμως δὲν εἶχαν στρατιωτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δικαιοδοσία. Κι ἀκόμη δὲν ἐπέβαλλε πάντοῦ τὸ ἴδιο διοικητικὸ σύστημα, ἀλλὰ τὸ προσαρμόζεε σύμφωνα μετὰ τίς ἀνάγκες τοῦ τόπου. Ἔτσι ἄλλο σύστημα ἐπέβαλε στὴν Αἴγυπτο, ἄλλο στὴ Σογδιανὴ καὶ ἄλλο στίς Ἰνδίες. Σπουδαῖο

κώνας τὸ στρατό της στὴ μάχη τῆς Μεγαλοπόλεως τὸ 330 π.Χ. Ἀργότερα, ὅταν ἦλθαν πρέσβεις στὴ Σπάρτη καὶ ζήτησαν ν' ἀναγνωρισθεῖ ὁ Ἀλέξανδρος σάν θεός, οἱ πάντα φιλοσκόμμονες Σπαρτιάτες ἀποκρίθηκαν: «Ἐὰν ἔτσι νομίζει, ὥς εἶναι».

στοιχεῖο τῆς διοικήσεώς του ἦσαν οἱ ἰδρυθεῖσες ἀπὸ αὐτὸν πόλεις, πού ἐξελίχθησαν, ἐκτός ἀπὸ οἰκονομικά καὶ πολιτιστικά, σὲ μεγάλα διοικητικὰ κέντρα.

β) Τὴ **φυλετική** ἐνότητα ἐπεδίωξε μετὰ τὴν πολιτικὴ τῆς «**ἐθνομειξιάς**», δηλαδή μετὰ τίς ἐπιγαμίες Ἑλλήνων καὶ Ἀσιατῶν. Πίστευε ὅτι μετὰ τὴν ἀνάμειξη αὐτὴ θὰ δημιουργοῦσε μιὰ νέα κοινότητα ἀνθρώπων πού θὰ θεωροῦσαν πατρίδα τοὺς τὴν οἰκουμένην. «*Πατρίδα μὲν τὴν οἰκουμένην ἡγεῖσθαι προσητάξαε πάντας, ἀκρόπολιν δὲ καὶ φρουρὰν τὸ στρατόπεδον, συγγενεῖς δὲ τοὺς ἀγαθοὺς, ἄλλοφύλους δὲ τοὺς πονηροὺς – τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἀρετῇ, τὸ δὲ βαρβαρικὸν κακίᾳ τακμαίρεσθαι*», λέει ὁ Πλούταρχος³⁹. Σ' ἐφαρμογὴ τῆς πολιτικῆς του αὐτῆς ἐπέβαλε τοὺς ὁμαδικοὺς γάμους. 10.000 Μακεδόνες νυμφεύθηκαν Περσίδες. Ὁ ἴδιος νυμφεύθηκε τὴ Ρωξάνη, τὴν κόρη τοῦ Δαρείου Στάτειρα καὶ τὴν κόρη τοῦ Ὁρχου πού λεγόταν Παρύσατις. Ἀκόμη σκέφθηκε νὰ μεταφέρει Εὐρωπαίους στὴν Ἀσία καὶ ἀκολούθως Ἀσιαῖτες στὴν Εὐρώπη καὶ νὰ πετύχει ἔτσι τὴν ἄρση τῶν προαιώνιων ἀντιθέσεων. *Εἶναι ὁ μόνος κατακτητὴς πού δὲν ὕψωσε τείχη μετὰξὺ κατακτητῶν καὶ κατακτημένων*. Σεβάστηκε τὴ θρησκεία καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Περσῶν, ἀκολούθησε τὴν ἐθιμοτυπία τοὺς καὶ γενικά ἀπέβλεψε στὸ συγχρωτισμὸ τῶν λαῶν, χωρὶς φυλετικές διακρίσεις καὶ προκαταλήψεις⁴⁰. Ὁ Σοβιετικὸς ἀκαδημαϊκὸς καὶ διάσημος ἀσιανολόγος Β. Γ. Γκαφούρωφ στὴ μονογραφία του «Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν καὶ ἡ Ἀνατολή», πού ἔ-

39. Πλούταρχος: «Περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης ἢ ἀρετῆς» (1, 6).

40. Τὸν συγχρωτισμὸ ὁ Ἀλέξανδρος τὸν ἐννοοῦσε στὸ ἐπίπεδο Μήδων, Περσῶν καὶ ἄλλων Ἰρανίων, πού φυλετικά ἔμοιαζαν μετὰ τοὺς Ἑλληνομακεδόνες. Ὅχι σὲ ἐπίπεδο Σημιτῶν καὶ Αἰγυπτίων. (Βλ. Wilcken: Ἀλέξανδρος..., σ. 169).

γραψε σέ συνεργασία μέ τόν Έλληνα ιστορικό Δημ. Τσιμπουκίδη καί ή όποία εκδόθηκε στή Μόσχα τό 1980, άπορρίπτει ώς πλάσμα φαντασίας νεώτερων ιστορικών τά περί «άδελφότητας» τών λαών. Γράφουν σχετικά οί δύο ιστορικοί:

«Τά μέτρα αὐτά δείχνουν τήν έπιθυμία τοῦ Ἀλεξάνδρου νά γίνει κυρίαρχος τῆς Ἀνατολῆς, νά δημιουργήσῃ κοσμοκρατορία ὡς τά ὅρια τῆς κατοικήσιμης τότε γῆς. Καί αὐτό δέν μποροῦσε νά έπιτευχθεῖ χωρίς μέτρα έξουσιασμοῦ» (σ. 43). Στήν εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου τους (σ. 15) οί δύο συγγραφεῖς κάνουν μιᾶ ἀξιοσημεῖωτη τοποθέτηση: «Παρά τό συγκυριακό χαρακτήρα τῶν σχεδίων του (τοῦ Ἀλεξάνδρου) ή πολιτική αὐτή συνετέλεσε στήν πρόοδο, ἔγινε ἓνα ἀπό τά κίνητρα ἀλληλεπίδρασης τοῦ ἑλληνικοῦ καί ἀνατολικοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ προσέγγιση μέ τήν Ἀνατολή ἀνέβασε τό γόητρο τοῦ Ἀλέξανδρου, βοήθησε στή διάδοση τῆς δόξας του...».

Ἡ μόνη ἔνστασή μας στά παραπάνω εἶναι ὡς πρός τό χαρακτηρισμό τῶν μέτρων σάν «συγκυριακῶν». Ὅσο γιά τή συναδέλφωση, ναί μέν δέν ὑπάρχουν πηγές σύγχρονες τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν τούτοις καί μόνο τό γεγονός ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος τόλμησε νά ἔλθῃ σέ ρήξη πρός τούς Μακεδόνες λόγω αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, ἀποκαλύπτει τό ἠθικό εὖρος τοῦ πολιτικοῦ του σχεδιασμοῦ.

γ) Τήν **πολιτιστική** ἐνότητα θά ἐξασφάλιζε ή διάδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ή ἑλληνική γλῶσσα καί ή ἐξάπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ἡ φυλετική ἔνωση θά εἶχε σάν ἰσχυρό συνεκτικό δεσμό τόν ἑλληνικό πολιτισμό. Γνωρίζοντας ὁ Ἀλέξανδρος τή μεγάλη ἐξημερωτική δύναμη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, φρόντισε πολύ γιά τήν εὐρεία διάδοσή τους. Ἐκτισε, κατά τόν ὑπερβολικό ἰσχυρισμό τοῦ Πλουτάρχου, 70 πόλεις, γιά ν' ἀποτελέσουν φάρους τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέσα στά σκότη τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ πόλεις αὐτές,

λέει ὁ Παπαρηγόπουλος, «συνετέλεσαν ὁμολογουμένως πολὺ εἰς τήν τοῦ ἑλληνισμοῦ διάδοσιν» (ἐνθ' ἄνωτ., σ. 155). Καί συμπληρώνει ὁ Wilcken, ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος παρὰ τή φιλοπερσική πολιτική του, παρέμεινε μέχρι τέλους «ἐνθουσιώδης ὁπαδός τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ» (σ. 205)– «Φιλολογικῶς ἔμεινε ἐντελῶς καί ἀποκλειστικά Ἑλλήν» (σ. 207).

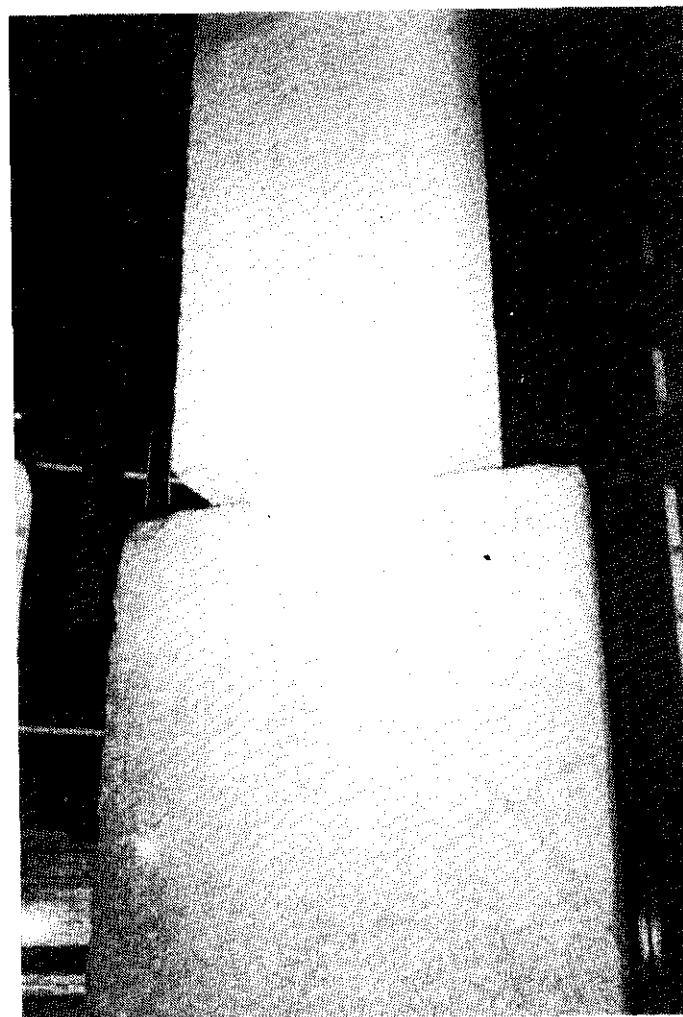
δ) Τή **θρησκευτική** ἐνότητα προσπάθησε νά ἐξασφαλίσῃ ὁ Ἀλέξανδρος μέ τό νά προβάλλῃ τόν ἑαυτό του σάν θεό. Ἐτσι θά ἔνωσε στή λατρεία τοῦ προσώπου του ὅλους τούς ὑπηκόους του, ὅπως ἔκαναν ἀργότερα οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες. Λέγει ὁ ιστορικός Ρανόβιτς: «Τό παγκόσμιον κράτος, πού δημιούργησε ὁ Ἀλέξανδρος, ἔπρεπε νά πάρῃ ἐπίσης ἰδεολογικό σχῆμα, δηλ. στίς τότε συνθῆκες θρησκευτικό σχῆμα»⁴¹. Ἀρα αὐτό πού καταλογίζουν μερικοί ιστορικοί στόν Ἀλέξανδρο σάν στοιχείο ὑπερφροσύνης ἢ παραφροσύνης ἦταν πράξη πολιτικοῦ ρεαλισμοῦ. Οἱ λαοί ρέπουν πρός τό μυστηριώδες καί ὑπερφυσικό. Οὔτε ἐξ ἄλλου εἶναι σωστό νά ἐγγράφεται ή θέωση στόν ἀσιανισμό. Ἡ θρησκευτική παράδοση τῶν Ἑλλήνων περιλαμβάνει περιπτώσεις θνητῶν πού ἀνακηρύχθηκαν θεοί, ὅπως ὁ Ἡρακλῆς, ἀπό τό γένος τοῦ ὁποῦ προερχόταν ὁ βασιλικός οἶκος τῆς Μακεδονίας. Στή Βαβυλῶνα ή θεοποίηση εἶχε καταργηθεῖ ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Χαμουραμπί (1958-1917 π.Χ.), ἐνῶ στήν Περσία κανεῖς ἀπό τούς Ἀχαιμενίδες δέν ἀπαίτησε νά λατρεύεται σάν θεός. Ἀντίθετα στήν Ἑλλάδα ἔχουμε ἐνδείξεις τέτοιας λατρείας. Οἱ Σάμιοι λάτρεψαν τόν Λύσανδρο, ὅταν ἦταν πανίσχυρος, σάν θεό. Κάποιος Κλέαρχος, μαθητής τοῦ Ἰσοκράτη, ὅταν ἔγινε τύραννος στήν Ἡράκλεια λατρευόταν κι αὐτός σάν θεός. Τό ἴδιο σχεδόν καί ὁ Φίλιππος στήν Ἐφεσο. Ἀργότε-

41. Ἀβ. Ρανόβιτς: Ἡ ἑλληνιστική ἐποχή, σ. 75.

ρα ὁ Δημήτριος Πολιορκητὴς ὀρκιζόταν πὼς ἦταν ἀδελφός τῆς Ἀθηνᾶς! Ὑπῆρχαν ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου μυθικά καὶ ἱστορικά προηγούμενα⁴². Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὁ Ἀλέξανδρος ἦταν μυστικοπαθὴς καὶ ἡ μητέρα του διέδιδε πὼς τὸν εἶχε συλλάβει στὰ μυστήρια τῶν Καβείρων τῆς Σαμοθράκης, πού τελοῦσαν ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ αἰγυπτιακοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος. Ἴσως ἐνδόμυχα πίστευε πὼς εἶναι γυιὸς τοῦ Ἄμμωνος-Διός. Γι' αὐτὸ ἐπισκέφθηκε τὸ Ἀμμώνειον. Τὴν πεποιθήση αὐτὴ ἐνίσχυσε ἡ προσφώνηση τοῦ Αἰγύπτιου ἀρχιερέα.

42. Βλ. W. Wilcken: *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σ. 171.

*Ἐπιστολή Ἀλεξάνδρου πρὸς Χίου
(Φυλάσσεται στὸ Μουσεῖο Χίου)*

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΡΟΣ ΧΙΟΥΣ

[Ἐπὶ δεισιθέου πρυτάνεως παρὰ βασιλέως Ἀλεξάνδρου Χίω[ν τῶ] δῆ[μ]ω]

Τοὺς φυγάδας τοὺς ἐκ Χίου κατιέναι πάντας, πολίτευμα δὲ [εἰ] ἐν Χίῳ δῆμον. Αἰρεθῆναι δὲ νομογράφους, οἵτινες γράψουσι καὶ διορθώσουσι τοὺς νόμους, ὅπως μὴδὲν ἐναντίον ἢ τῇ δημοκρατίᾳ μὴδὲ τῇ τῶν φυγάδων καθόδῳ. Τὰ δὲ διορθωθέντα ἢ γραφέντα ἐπαναφέρεσθαι πρὸς Ἀλέξανδρον. Παρέχειν δὲ Χίους τριήρεις εἴκοσι πεπληρωμένας τοῖς αὐτῶν τέλεσιν, ταύτας δὲ πλεῖν μέχρι ἂν καὶ τὸ ἄλλο ναυτικὸν τὸ τῶν Ἑλλήνων μεθ' ἡμῶν συμπλῇ. Τῶν δὲ προδόντων τοῖς βαρβάροις τὴν πόλιν ὅσοι μὲν ἂν προεξέλθωσιν φεύγειν αὐτοὺς ἐξ ἀπασῶν τῶν πόλεων τῶν τῆς εἰρήνης κοινωνουσῶν καὶ εἶναι ἀγωγίμους κατὰ τὸ δόγμα τὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὅσοι δ' ἂν ἐγκαταλειφθῶσιν ἐπανάγεσθαι καὶ κρίνεσθαι ἐν τῷ τῶν Ἑλ[λ]ήνων συνεδρίῳ. Ἐὰν δέ τι ἀντιλέγῃται τοῖς κατεληλυθ[θ]όσιν καὶ τοῖς ἐν τῇ πόλει, κρίνεσθαι περὶ τοῦτο αὐτοὺς πα[ρ'] ἡμῖν. Μέχρι ἂν διαλλαγῶσι Χίοι, φυλακὴν εἶναι παρ' αὐτοῖς πα[ρ'] Ἀλεξ[α]νδρου τοῦ βασιλέως, ὅση ἂν ἰκανή ἢ, τρέφειν δὲ ταύτην Χίους.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ἐπὶ δεισιθέου πρυτάνεως ἀπὸ τόν βασιλιά Ἀλέξανδρο πρὸς τόν Δῆμον τῶν Χίων. Νά ἐπανεέλθουν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἐξόριστοι τῆς Χίου καὶ νά ἐγκαθιδρυθῇ στή Χίο δημοκρατικό πολίτευμα. Νά ἐκλεγοῦν νομοθέτες, οἱ ὁποῖοι θά συντάξουν καὶ θά διορθώσουν τοὺς νόμους, γιὰ νά μὴν ὑπάρχει τίποτα ἀντίθετο πρὸς τὴ δημοκρατία καὶ τὴν ἐπιστροφή τῶν πολιτικῶν ἐξορίστων. Τοὺς νόμους πού θά διορθώσουν ἢ θά συντάξουν νά τοὺς ὑποβάλουν στὸν Ἀλέξανδρο. Νά παρέχουν οἱ Χίοι εἴκοσι τριήρεις ἐξοπλισμένες μέ δικὰ τους ἐξόδα καὶ αὐτές θά πλέουν ὅσο χρόνο συμπλέει μαζί μας καὶ τὸ ἄλλο ναυτικό τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ αὐτοὺς πού πρόδωσαν τὴν πόλιν στοὺς βαρβάρους, ὅσοι πρόφθασαν κι ἐφυγαν, νά ἐξορίζονται ἀπ' ὅλες τίς πόλεις που συμμετέχουν στὴν εἰρήνη καὶ νά διώκονται σύμφωνα μέ τὴν ἀπόφαση τῶν Ἑλλήνων. Ὅσοι τυχόν συλληφθοῦν, νά μεταφερθοῦν καὶ νά δικασθοῦν στὸ Συνέδριο τῶν Ἑλλήνων (Σ.Σ. Συνέδριο τῆς Κορίνθου). Ἄν ὑπάρχει ἀντίθεση μεταξύ αὐτῶν πού θά ἐπανεέλθουν ἀπὸ τὴν ἐξορία καὶ αὐτῶν πού βρίσκονται στὴν πόλιν, ἢ διαφωνία αὐτὴ θά κρίνεται ἀπὸ ἐμᾶς (δηλ. ἀπὸ τόν Ἀλέξανδρο). Μέχρι νά συμφωνιωθοῦν οἱ Χίοι, νά δέχονται φρουρά τοῦ βασιλιά Ἀλεξάνδρου, ὅση εἶναι ἀρκετή, καὶ ν' ἀναλάβουν τὴν διατροφή τῆς οἱ Χίοι.

Ἡ σημασία τῆς ἐκστρατείας

Γιὰ νά ἀποτιμήσουμε τόν Ἀλέξανδρο ὡς ἱστορική προσωπικότητα καὶ ὡς στρατιωτικό καὶ πολιτικό ἡγέτη, πρέπει νά δοῦμε τί προσέφερε στὸ ἱστορικό γίνεσθαι μέ τὴν ἐκστρατεία του.

1. Ἀνέκοψε τὴν παρακμὴ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων, τὴν ὁποία προκαλοῦσε ὁ μεταξὺ τους ἀνταγωνισμός, ἔστω κι ἂν τὸ κέντρο βάρους τῆς ἱστορίας μεταφέρθηκε ἐπὶ 2 αἰῶνες στὴν Ἀνατολή καὶ ὁ ἐλλαδικὸς χώρος παίζει πολιτικά δευτε-ραγωνιστικό ρόλο. Ἐκτοτε καὶ γιὰ 15 αἰῶνες κύριος χώρος δράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ Ἀνατολή.

2. Μέ τὴν κατάκτηση τοῦ ἀπέραντου περσικοῦ κράτους, τὸ πλεονάζον πληθυσμιακὸ δυναμικὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διοχε-τεῦεται στὴν Ἀνατολή σάν κυρίαρχο στοιχεῖο καὶ οἱ Ἕλλη-νες παύουν νά χρησιμοποιοῦνται σάν μισθοφόροι ξένων ἡγε-μόνων.

3. Ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμός ἀπλώθηκε σ' ὅλο τὸν τότε γνωστὸ κόσμο καὶ ἐξημέρωσε πολλοὺς λαοὺς τῆς Ἀσίας. Γι' αὐτὸ πολλοὶ ἱστορικοὶ χαρακτηρίζουν τὴν ἐκστρατεία τοῦ **ἐκ-πολιτιστική**. Καὶ ὅτι δέν ἄνθισε πολιτισμός ἐκεῖ πού δέν ἐ-πάτησε ὁ νεαρὸς Μακεδὼν. Ἀκόμη καὶ στὴν Ἰνδία ἀναπτύ-χθηκε ἐλληνοϊνδικὴ τέχνη. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Παρθία. Ὁ ἱστο-ρικός Δ. Τσιμπουκίδης μέ τὴν ἐκθεση πού ὑπέβαλε στὸ Ἰν-στιτοῦτο Ἀσιανολογίας τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς ΕΣΣΔ, ὑπὸ τὸν τίτλο, *Οἱ ἐλληνικὲς ἐπιδράσεις στὸ βασίλειο τῶν Πάρθων*, ἀπέδειξε ὅτι ἡ ἐλληνικὴ παράδοση ἄφησε βα-θειὰ ἵχνη στὴν τέχνη τῶν λαῶν τῆς Πρόσω Ἀσίας. Γλυπτά καὶ νομίσματα πού βρέθηκαν στὴν πόλιν Νύσα τῆς Παρθίας φέρουν τὴ σφραγίδα τῆς ἐλληνικῆς τέχνης. Κι ἂν ἀκόμη δέν

υλοποιήθηκε τό ὄραμα τῆς κοσμοκρατορίας σέ πολιτικό ἐπίπεδο, τουλάχιστον αἰσθητοποιήθηκε σέ πολιτιστικό.

4. Ὁ πολιτισμός ἀναπτύχθηκε ἀκόμη περισσότερο μέ τήν ἀνακάλυψη νέων χωρῶν καί μέ τήν ἐπαφή μέ λαούς πού εἶχαν ἄλλη πολιτιστική παράδοση (π.χ. Αἴγυπτος – Ἰνδίες). Οἱ καταμετρήσεις τῶν «βηματιστῶν» καί τῶν εἰδικῶν ἐπιτελικῶν ἀξιωματικῶν συνετέλεσαν πολύ στήν πρόοδο τῆς γεωγραφίας. Πλουτίστηκαν ἀκόμη οἱ γνώσεις τῶν Ἑλλήνων σέ θέματα ἱατρικῆς, φυσικῆς, βοτανολογίας καί ζωολογίας. Χωρίς τήν ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου δέν θά γραφόταν τό τεράστιο ἐπιστημονικό ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη. Λέγεται μάλιστα πώς ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ χορήγησε καί τό μυθώδες ποσό τῶν 800 ταλάντων.

5. Ἡ ἐξάπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου καί ἡ διάδοση τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καί παιδείας θά εὐνοήσουν ἀργότερα τή διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ. Εἰδικά ὡς πρὸς τή γλῶσσα: ἡ ἑλληνική ἔγινε μέσο συνεννοήσεως τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔτσι πού εἰδικά στήν Ἀνατολή πῆρε μιά ἐνιαία μορφή, πού εἶναι γνωστή μέ τόν ὄρο **κοινή**. Γενικώτερα, ἐπὶ αἰῶνες ἡ Ἑλληνική ἔγινε γλῶσσα τῆς παγκόσμιας παιδείας.

6. Ὁ ἐξελληνισμένος καί ἐκχριστιανισμένος αὐτός κόσμος θ' ἀποτελέσει τή μαγιά τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Μερικοὶ μάλιστα ἰσλαμιστές, ὅπως γράφει ὁ Wilcken, θεωροῦν τήν ἑλληνική πνευματική ἐπίδραση σάν μία ἰσχυρή συνιστώσα τοῦ ἰσλαμικοῦ πολιτισμοῦ⁴³. Χάρη σέ νεώτερες ἐργασίες διαπιστώνεται πώς ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς τέχνης τοῦ Ἰσλάμ ὑπῆρξε ἰσχυροτάτη. Δικαιώνεται συνεπῶς ὁ Χ. Μπένγκτσον ὅταν λέει: «Οὔτε ἡ ρω-

μαϊκή κοσμοκρατορία, οὔτε ἡ θριαμβευτική πορεία τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ ὁποῖου οἱ κοινότητες ἀπλώνονταν κατὰ τό τέλος τῆς Ἀρχαιότητος στόν εὐρύτατο, ἀπό τήν Ἰρλανδία μέχρι τίς Ἰνδίες χῶρο, οὔτε ἀκόμη ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία καί ὁ ἀραβικὸς πολιτισμὸς θά μπορούσαν νά δημιουργηθοῦν χωρίς τόν Μεγάλον Ἀλέξανδρον καί τό κοσμογονικὸ του ἔργο» (ἐνθ' ἀνωτ., σ. 319).

7. Ὁ ἀνατολικὸς ἄνθρωπος γιὰ πρώτη φορά λαμβάνει συνείδηση τῆς προσωπικότητάς του. Γιὰ πρώτη φορά αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη πνευματικῆς καλλιέργειας καί ἀναπτύξεως προσωπικῆς πρωτοβουλίας.

8. Ἡ Ἀνατολή πῆρε ἓναν ἑλληνοφανῆ χαρακτήρα –γι' αὐτό ἄλλωστε ἡ μετὰ τόν Ἀλέξανδρον ἐποχὴ ὀνομάσθηκε **ἐλληνοιστική**– καί διαμορφώθηκε ἓνας ἑλληνο-ασιατικὸς πολιτισμὸς πού διατηρήθηκε ὥς τήν ἐποχὴ πού ἐμφανίστηκαν οἱ Ὀθωμανοί. Αὐτοὶ κατέστρεψαν τίς βάσεις τοῦ ἑλληνο-ασιανοῦ πολιτισμοῦ πού ἔθεσε ὁ Ἀλέξανδρος καί αὐτοὶ δημιούργησαν τό σχίσμα Ἀνατολῆς – Δύσης.

9. Τέλος, χάρις στίς κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, γιὰ πρώτη φορά διαμορφώνεται τό **παγκόσμιο ἐμπόριο**. Ὁ Ἀλέξανδρος «ἀποφυλακίζει» τόν περσικὸ χρυσὸ καί νομισματοποιώντας τον εὐνοεῖ τή μεταπήδηση τῆς οἰκονομίας ἀπὸ τή φυσική τῆς μορφῆς στὴ νομισματική.

43. Ὁ ἱστορικός Becker ἔγραψε: «Χωρὶς τόν Ἀλέξανδρον δέν θά ὑπῆρχε μοσάμεθανικὸς πολιτισμὸς» (βλ. Wilcken: *Ἐνθ' ἀνωτ.*, σ. 255).

Τί ήταν ο 'Αλέξανδρος;

Οί Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες κολακεύονταν νά συγκρίνουν τόν ἑαυτό τους μέ τόν 'Αλέξανδρο. Αὐτοί ἄλλωσε –κι ὄχι οἱ 'Ελληνες– τοῦ ἔδωσαν τήν προσωνυμία **Magnus** (=Μέγας). Αὐτό ἦταν ὁ 'Αλέξανδρος: **Μέγας**. Μέγας ὡς στρατιωτικός, πολιτικός καί πνευματικός ἄνθρωπος. Ἦταν ἕνας ἀκραιφνῆς τύπος 'Ελληνα μέ μακεδονικό σφρίγος καί ἀκμή. Κάτοχος μεγίστων ἀρετῶν πού δέν ἀμαυρώνονται ἀπό κάποιες ἀδυναμίες καί παρεκτροπές. Ἄνθρωπος εἰλικρινῆς καί ἀνυπόκριτος, φίλος τῆς ἀλήθειας καί φίλος πιστότατος. Ἀπέναντι στή μητέρα του τρυφερός καί στοργικός. Ἔστελνε ἀλλεπάλληλες ἐπιστολές ὁ Ἀντίπατρος, διαμαρτυρόμενος –δικαίως– γιά τίς παρεμβάσεις τῆς Ὀλυμπιάδας στήν ἀσκησι τῆς κρατικῆς ἐξουσίας. Κι ὁ 'Αλέξανδρος ἀπαντᾷ: «Ἐνα δάκρυ τῆς μάνας ἐξαλείφει μύριες ἐπιστολές». Προσιτός καί καταδεκτικός. Ὅταν ἡ μάνα τοῦ Δαρείου (μετά τήν Ἰσσο) προσκυνᾷ τόν Ἡφαιστίωνα, νομίζοντας πώς αὐτός εἶναι ὁ 'Αλέξανδρος, αὐτός τήν καθησυχάζει λέγοντας: «Κι αὐτός 'Αλέξανδρος εἶναι». Κάποτε σέ κάποια συγκέντρωση ἀπευθυνόμενος πρός τοὺς διαμαρτυρόμενους στρατιῶτες του ἀνεφώνησε: «Σᾶς ὀνομάζω ὅλους συγγενεῖς μου».

Ἐπὶ πλεόν, ἦταν ἠθικά ἀμεμπτος. Ἀπό τοὺς προηγούμενους μεγάλους ἄνδρες πού ἀνέδειξε ἡ Ἑλλάς μόνο γιά τόν Καλλικρατίδα, τόν Ἀγησίλαο, τόν Ἐπαμεινώνδα καί τόν Φωκίωνα δέν ὑπάρχει ἠθικὴ μομφή. Τό ἴδιο καί γιά τόν Ἀλέξανδρο. Βεβαίως διέπραξε σέ κατάσταση παραφορᾶς ἡ γιὰτί νόμισε πώς τό ἐπέβαλλαν οἱ κρατικές ἀνάγκες πράξεις ἐγκληματικές. Ἀλλά μετανόησε καί δέν τίς ἐπανέλαβε. Τό ἠθικό μεγαλεῖο του ἀποκαλύπτει ἡ στάση του ἔναντι τοῦ

Πώρου. Ἀκόμη ἤξερε νά συγχωρεῖ τήν παρεκτροπή ἀλλά νά τιμωρεῖ σκληρά τήν ὑποτροπή (περίπτωση Ἀρπάλου).

Κρινόμενος ὡς στρατιωτικός, ἀναγνωρίζεται ὡς μέγας στρατηγικός νοῦς καί ἄριστος στρατιωτικός ὁργανωτής καί ἀριστοτέχνης τῆς τακτικῆς. Ἦταν ἀρχιστράτηγος καί στρατιώτης. Πολεμοῦσε πάντα στήν πρώτη γραμμὴ εὐδιακρίτως (λόγῳ πανοπλίας). Στὴ Χαιρώνεια πῆρε τό ὑψηλότερο μάθημα στρατιωτικῆς τακτικῆς ἀπὸ τοὺς ἱερολοχίτες: τὴ μέχρι θανάτου θυσιά. Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, πού συνέγραψαν τὴ «Στρατιωτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος» σκιαγραφοῦν τήν προσωπικότητα τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς ἐξῆς: «Ἐκτός ὅμως τῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἀλεξάνδρου ἕτερος συντελεστής τοῦ θριάμβου του ὑπῆρξε τό προσωπικό του θάρρος. Οὐδέποτε ἐκάμφθη οὔτε ἐδειλίασεν καί οὐδέποτε εὐρέθη ἀντίπαλος, ὅστις νά δύναται νά παραβληθῇ εἰς τό σθένος μέ τόν Ἀλέξανδρον. Οὐδέποτε οἱ ἄνδρες οἱ πολεμοῦντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐδειλίασαν καί οὐδέποτε αἱ οἰαιδήποτε κακουργίαι ἢ ἀντιξοότητες ἐκαμψαν τήν ἀγωνιστικὴν των διάθεσιν. Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς ἡγήτωρ ὑπῆρξε πράγματι τέλειος. Ἐπετίθετο πάντοτε πρῶτος καί εἰς τήν παράφορον ὁρμὴν του συμπαρέσυρε τὰ στρατεύματά του, εἰς τρόπον ὥστε νά δημιουργοῦν πραγματικά θαύματα»⁴⁴.

Θά μπορούσε βέβαια νά παρατηρήσει κάποιος πώς αὐτὰ γράφονται ἀπὸ Ἕλληνες ἀξιωματικούς, πού βλέπουν τό ζήτημα ἀπὸ τὴ σκοπιὰ μιᾶς ἐθνικῆς ἢ στρατιωτικῆς σκοπιμότητος. Ἰδοὺ ὅμως τί γράφει ἕνας ξένος ἱστορικός, ὁ J. R. Ellis, πού ἔγραψε τό περὶ Ἀλεξάνδρου κεφάλαιο στό συλλογικὸ ἔργο «Μακεδονία»:

«Ὡς ἡγέτης ἐπίσης, παρὰ τίς δοκιμασίες στίς ὁποῖες ὑ-

44. Στρατιωτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σ. 257.

πέβαλαν όρισμένα πολιτικά του μέτρα τήν πίστη τών Μακεδόνων, ένέπνευσε σέ κάθε περίσταση αξιοθαύμαστη άφοσίωση στους στρατιώτες του. Παρ' όλο πού ήταν σέ θέση περισσότερο από κάθε άλλον Έλληνα σχεδόν νά εκτιμήσει τίς άρετές τών Άσιατών τούς όποιους ύπέταξε, ύπήρξε μέχρι τέλους Έλληνας και Μακεδόνας. Σέ σύγκριση μέ άλλες μορφές βασιλείας, ή πρόσβαση τών συμπατριωτών του προς τόν βασιλέα τους παρέμεινε εύκολη και άνεπίσημη, όπως επέβαλλε ή παράδοση. Μοιραζόταν μαζί τους κατά τόν παραδοσιακό τρόπο τούς μόχθους και τούς κινδύνους ως τό τέλος τής βασιλείας του»⁴⁵.

Άλλ' εκείνος, ό όποιος έξωγράφησε επιτυχέστερα τόν Άλέξανδρο ως στρατιωτικό, είναι ό έθνικός μας ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος. Συνεδύαζε, λέγει, «έν έαυτῷ άπάσας τάς άρετάς ως ό Όμηρος αποδίδει εις τόν θούρον Άρην και εις τήν πολύβουλον Άθηναν»⁴⁶. Άκόμη και ό μαρξιστής ιστορικός Γιάννης Κορδάτος, πού έχει μία άντιμακεδονική θεώρηση και φιλοδημοσθενική απόκλιση, άναγκάζεται ν' άναγνωρίσει πώς «ό Άλέξανδρος είναι ένας από τούς πιό μεγάλους στρατηγούς του κόσμου». Προσωπικά πιστεύουμε πώς ήταν ό μεγαλύτερος λόγω τών υπέρτερων πολιτικών του προσόντων και του ύψηλου πνευματικού ήθους. Συνένωνε τά προσόντα τριών άνδρων: τήν άνδρεία του Άχιλλέα, τά πολιτικά χαρίσματα του Περικλή και τό στρατιωτικό δαιμόνιο του Έπαμεινώνδα. Τόσα πλεονεκτήματα

45. Μακεδονία: 4.000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού. Έκδοτική Άθηνών, 1982, σ. 131.

46. Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, εκδ. Έλευθερουδάκη, τόμ. Βα, σ. 118.

κάνεις από τούς μεγάλους άνδρες τής ιστορίας δέν συνεχέντρωνε. Βεβαίως είχε έλαττώματα και διέπραξε όρισμένες φοβερές πράξεις. «Κι έγώ κατακρίνω όρισμένες πράξεις του, αλλά δέν είναι δυνατόν νά μή θαυμάζω τόν καταπληκτικό αυτόν άνδρα για τό μεγάλο έργο του», λέει ό Άρριανός. Είναι μια δίκαιη τοποθέτηση.

Στό συλλογικό έργο «Μέγας Άλέξανδρος» πού εκδόθηκε τό 1980 από τήν «Έταιρεία Μακεδονικών Σπουδών» ένας ειδικός έρευνητής, ό Δημήτριος κ. Σάμσαρης γράφει τά έξής αξιοπρόσεκτα για τήν παιδεία του Άλεξάνδρου στόν τομέα τής ψυχολογικής στρατηγικής, πού ειδικά σήμερα —άλλά και πάντα— άποτελεί τό άποκορύφωμα τής στρατηγικής τέχνης:

«Τό γεγονός και μόνο ότι ό Άλέξανδρος ύπήρξε πρότυπο στην ψυχολογική στρατηγική για μεγάλους κατοπινούς στρατηγούς φανερώνει τήν έξαιρετική στρατηγική ιδιοφυΐα του. Σύμφωνα μέ τόν Άρριανό, ό νεαρός Μακεδόνας βασιλιάς ύπήρξε ιδιαίτερα ικανότατος στην έξύψωση του ήθικου φρονήματος τών στρατιωτών, στό νά τούς έμπνέει αισιοδοξία και έλπίδες και νά τούς διαλύει τήν κινδυνοφοβία τους μέ τή δικιά του άφοβία. Και δέ θά πρέπει νά είχε άπόλυτα άδικο ό Ναπολέων, ό όποιος, εκτιμώντας τό ρόλο τής ήθικής στίς μάχες, είχε καταλήξει στό συμπέρασμα ότι “δέν ήταν ό μακεδονικός στρατός πού νίκησε” ήταν ό Άλέξανδρος» (σ. 826)⁴⁷.

Πολλοί κατακρίνουν τόν Άλέξανδρο για τήν οίκουμενική πολιτική του, για τήν πολιτική τής συγχωνεύσεως και συ-

47. Μέγας Άλέξανδρος, 2300 χρόνια από τό θάνατό του — Άφιέρωμα Έταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1980, σ. 286.

ναδελφώσεως τῶν λαῶν. Ἀλλά γιατί; Μήπως αὐτό τό ὑψηλό
δραμα τό ὑλοποιήσαμε ἐμεῖς; Καί κάποιοι ἄλλοι ἐπισημαί-
νουν πράγματα πού δέν ἦσαν στίς προθέσεις τοῦ Ἀλεξάν-
δρου. Ὅσο κι ἄν φαίνεται περιέργο μέ τόν Ἀλέξανδρο ἀ-
σχολήθηκε καί ὁ **Ἰωσήφ Στάλιν**. Γράφει, λοιπόν, τά ἀκόλου-
θα: «Εἶναι ἀναμφίβολο πώς τά μεγάλα κράτη τοῦ Κύρου ἢ
τοῦ Ἀλεξάνδρου δέν ἦταν δυνατόν νά ὀνομασθοῦν ἔθνη, καί
διαμορφώθηκαν ἱστορικά, σχηματίστηκαν ἀπό διάφορες φυ-
λές καί ράτσες. Τά κράτη αὐτά δέν ἦταν ἔθνη, μά τυχαῖα καί
ἐλάχιστα συνδεδεμένα ἀθροίσματα ομάδων πού διασπώνταν
καί ἐνώνονταν ἀνάλογα μέ τίς ἐπιτυχίες ἢ τίς ἥττες τοῦ ἐνός
ἢ τοῦ ἄλλου κατακτητῆ».

Τό βιβλίο τοῦ Στάλιν γράφτηκε πρίν ἀπό τήν μπολσεβι-
κική ἐπανάσταση. Ὁ Στάλιν ἦταν προφητικός: Μέ τήν πιό
πάνω περικοπή δέν σκιαγραφοῦσε τήν αὐτοκρατορία τοῦ Ἀ-
λεξάνδρου ἀλλά τήν αὐτοκρατορία πού θά δημιουργοῦσε ἀρ-
γότερα ὁ ἴδιος. Ὁ Ἀλέξανδρος ἤξερε πώς δέν κυβερνοῦσε
ἓνα ἔθνος. Θέλησε ὁμως νά φέρει σέ πλησιέστερη ἐπαφή τά
ἔθνη, σέ πολιτιστική ἀλληλεπίδραση. Πολιτιστικά τό πέτυχε.
Γι' αὐτό τό ἔργο του ἐπιξῆ ἕως σήμερα. Πολιτικά θά μπο-
ροῦσε νά ἐπιτύχει ἄν ὄχι ὀλικά, τουλάχιστον μερικά, ἄν τό
δημοκρατικό πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων δέν περιοριζόταν στά
στενά ὅρια τῆς πόλης τους κι ἔπαιρνε ἓναν οἰκουμενικώτερο
χαρακτήρα. Δυστυχῶς τά δημοκρατικά κόμματα τῆς Ἑλλά-
δος δέν τόν βοήθησαν. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι κοντά στόν
Δαρεῖο πολέμησαν περίπου 100.000 νοτιοελλαδίτες. Ἕλληνες.
Κοντά στόν Ἀλέξανδρο οὔτε 10.000! Δέν ἐνστερνίσθηκαν τό
ἰδανικό τῆς πανελληνίας ιδέας πού οἱ κάλλιστοι τῶν Ἑλλή-
νων ὕμνησαν. **Οἱ Ἕλληνες τῆς Ν. Ἑλλάδος στό σύνολό τους
δέν μπόρεσαν νά ἀρθοῦν πέρα ἀπό τήν πολιτική τῆς πόλεως.**
Ἐκαναν «πολιτική» πολιτική, δηλαδή πολέως. Δέν κατενόη-

σαν τήν ἔννοια τῆς οἰκουμενικῆς πολιτικῆς. Ἀλλά μήπως τήν
ἔχουμε κατανοήσει ἢ ἐμβιώσει ἐμεῖς; Ὁ Ἀλέξανδρος ὡς πο-
λιτικός δραματιστής προσηγήθηκε ἀκόμη καί τῆς δικῆς μας ἐ-
ποχῆς.

Βέροια Λακωνίας
Ἰούνιος-Ἰούλιος 1991

ΧΡΟΝΟ-ΛΟΓΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ	ΠΟΡΕΙΑ	ΓΕΓΟΝΟΤΑ	ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΑΠΛΩΣΕΙΣ	ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ
334	Αναχώρηση: Αμφίπολη, Σιγάς, Τίβο, Γρανικός, Ίωνία, Γαβδιο	Μάχη Γρανικού (Μάιος) Κατάληψη Μίλιντον και Άλικαρνασσού	Μακεδ.: 30.000 πέρσι + 5.000 ιπ. Πέρσις: 20.000 πέρσι + 20.000 ιπ. Απόλ. Μακ.: 115. Περσ.: 1.000 ιπ. 2.000 αλχη., διάλυση πέζων	Αντίπατρος (επίτροπος θρόνου) Παριμένης (υπάρχος) Φιλίππος (αρχηγός επιφανών) Νικάνωρ (αρχηγός υπαλακτών) Κάλλας (αρχηγός Θεσσαλών) Αντίγονος (αρχηγός Ελλήνων) Περδίκας Κρατερός Κοίτης Αμύντας Μελέαγρος Ήρμιππίων (επιστήβ. φύλος) Νεάρχος ο Κρής (ναύαρχος) Πτολεμαῖος Σέλευκος Λυσίμαχος Λαομέδων Κλέπτος Ευμένης (Συντάκτης «Βασιλείων ἐφημερίδων»)
333	Γόρδιο, Ταφός, Ίσοδός, Φανία (Σίδον, Βύβλος, Βηρυττός, Αφράδος, Τύρος)	Μάχη Ίσοδού Πολιορκία Τύρου (7 μήνες)	Μακεδ.: 43.000 π. + 5.000 ιπ. Πέρσις: 40.000 π. + 100.000 ιπ. Απόλ. Μακ.: 150 ιπ., 300 π. Απόλ. Περσ.: 100.000	
332	Τύρος, Πύλας, Γάζα, Αίγυπτος (Μέμφις, Μαφωρίδα, Παράτονιο, Αμμόνιο, Μέμφις)	Κατάληψη Τύρου Έκπαιρση Αίγυπτου		
331	Δαμασκός, Γαννάρια, Βαβυλών, Σούσα, Πισαγάδες, Περσέπολη	Μάχη Γαννάριας	Μακεδ.: 40.000 π. + 7.000 ιπ. Περσ.: 1.000.000 π. + 40.000 ιπ. Απόλ. Μακ.: 150 ιπ. + 300 π. Απόλ. Περσ.: 300.000	
330-328	Εφρίατα, Πύλας, Κασπίες, Υγιάνα, Παρθία, Άρσία (Αλέξανδρος εν Άρσία), Βακτριανή, Σογδιανή (Αλέξανδρος ή Έσθλη)	Θάνατος Δαρείου Σύλληψη Βήσσου		ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ Καλλισθένης (φιλόσοφος) Αντίπατρος Αριστάβουλος Όνησίκριτος
327-325	Έκπαιρση Ίνδου (Υδάσις, Υφασίς, Πάταλα, Γερφοσία)	Κατάληψη Αίγυπτου Νίκη επί Πέρσου Υποσηση Μαζίων Περσίους Ίνδου	100.000 π. + 15.000 ιπ. (παράδοση υπό Τυβέρη 5.000 ιπ. + 25 έξέφοντες)	Ανδροσθένης (έξουθεντής Ασβακίου κόλου)
324	Περσέπολη - Σούσα			
323	Βαβυλών	Θάνατος Αλέξανδρου		

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ

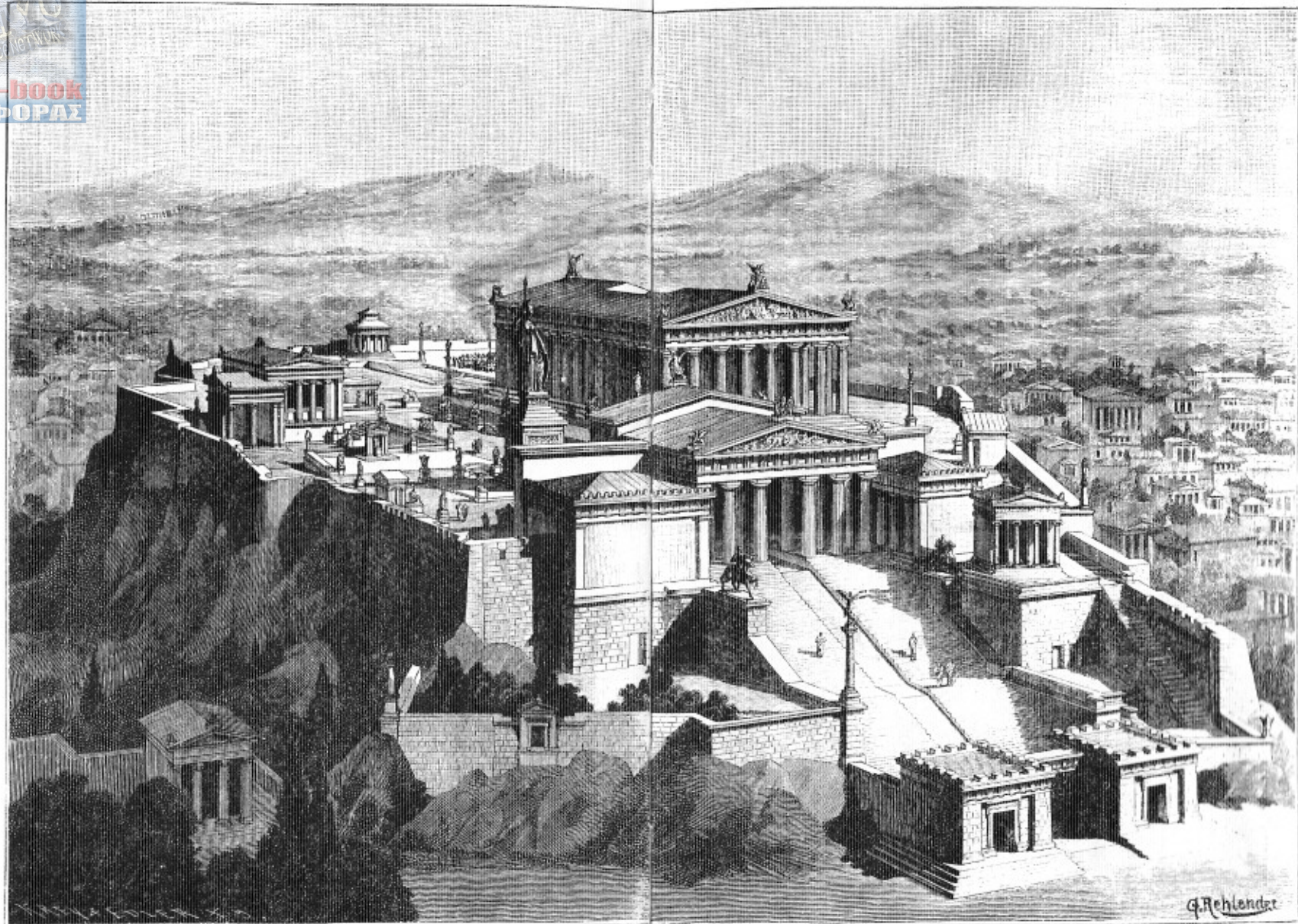
1. ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ (σσ. 800 + Έπίμετρο)
2. ΙΣΤΟΡΙΑ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (Ρωμαϊκή - Βυζαντινή)
3. ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (Ευρωπαϊκή - Ν. Έλληνική)
4. ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΠΙΛΟΓΗΣ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ
5. ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (Από τίς πηγές) τεύχος Α΄
6. ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (Μικρασ. πόλεμος) τεύχος Β΄
7. ΜΕΘΟΔΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (έκδοση 1983)
8. ΤΕΣΤ ΙΣΤΟΡΙΑΣ (έκδοση 1984)
9. ΙΣΤΟΡΙΑ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (Θέματα ιστορίας και πολιτισμού - κεφάλαια βυζαντινής ιστορίας) έκδοση 1978
10. ΙΣΤΟΡΙΑ Β΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (Θέματα ιστορίας) έκδοση 1979
11. ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΟΣ ΝΙΚΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ (σσ. 22, έκδοση Πνευματικού Κέντρου Περάματος)
12. ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ (έκδοση 1985)
13. ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ (έκδοση 1985)
14. ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ (Για τους μαθητές της Α΄, Β΄ και Γ΄ Γυμνασίου, Α΄ έκδοση 1982)
15. Η ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΘΕΣΗΣ (Για την Α΄ Λυκείου, έκδοση 1982)
16. ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ (Για τους μαθητές Β΄ και Γ΄ Λυκείου (20η έκδοση)
17. ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΥ (έκδοση 1984)
18. ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΕΚΘΕΣΕΩΝ (Για τους υποψηφίους Οικονομικών Σχολών, Τραπεζών κ.λπ.)

19. *ΜΕΘΟΔΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ* (Τεύχη Α', Β', έκδοση 1983)
20. *ΤΕΣΤ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ* (έκδοση 1984)
21. *ΤΑ ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΤΟΥ ΥΠΟΨΗΦΙΟΥ* (Πλήρες συντακτικό - 150 θέματα)
22. *ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ* (έκδοση 1976)
23. *ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ: ΕΝΑΣ ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ* (6 τόμοι, έκδοση 1989-1990) – Δοκίμια

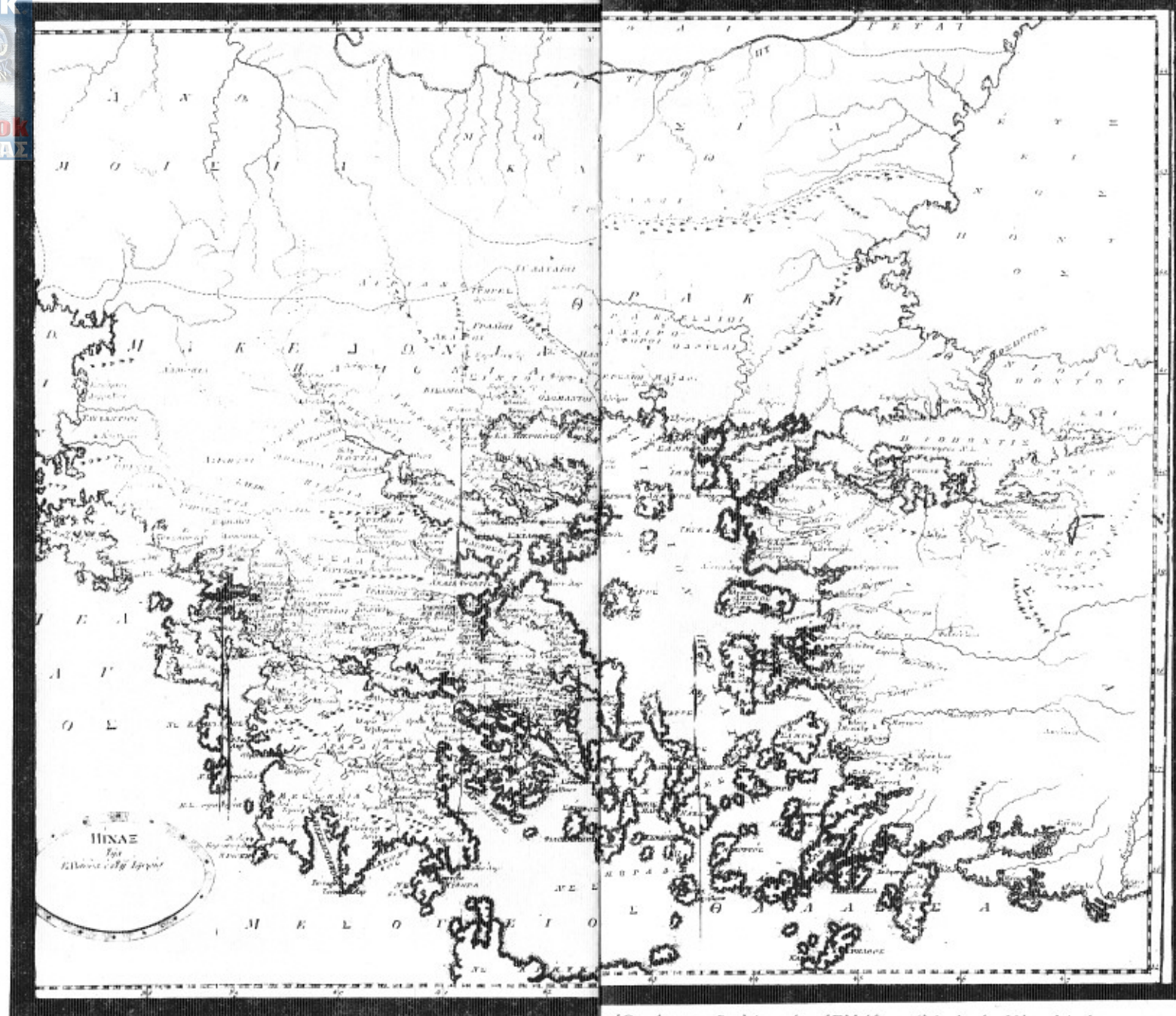
ΔΙΑΦΟΡΑ

1. *ΠΛΑΝΗΤΕΣ ΛΙΘΟΙ* (Ποίηση, έκδοση 1976)
2. *ΠΡΟΣΕΧΩΣ ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΗ* (Ποίηση, έκδοση 1982)
3. *ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΩΝ ΗΛΩΝ* (Κείμενα πολιτικού στοχασμού, έκδοση 1983)
4. «*ΑΛΛΑΛΙΑ*», *ΗΤΟΙ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΜΑΣ ΠΑΝΟΡΑΜΑ* (Μελέτη του γλωσσικού μας προβλήματος, έκδοση 1986)
5. *ΤΟ «ΠΑΛΙΟ ΤΩΝ ΤΡΕΛΩΝ» ΚΑΙ Η ΑΓΟΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΑΣ ΓΡΑΜΜΗ* (Πολιτική μελέτη, έκδοση 1986)
6. *ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΖΩΟΝΟΜΙΑ, ΗΤΟΙ ΖΩΟΦΥΣΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ* (Κοινωνική μελέτη, έκδοση 1987)
7. *ΞΑΝΑΔΙΑΒΑΖΟΝΤΑΣ ΤΗ «ΦΟΝΙΣΣΑ»* (Κοινωνικο-φιλολογική μελέτη, έκδοση 1988)
8. *PER TENEBRAS IN LUCEM* (Ἀπόπειρα ἐρμηνείας τοῦ φαινομένου Χαλεπᾶ, Ἀνάτυπο, έκδοση 1990).
9. *ECCE HOMO* (Πολιτική μελέτη, έκδοση 1990)
10. *ΑΠΟΥΛΙΑ (ΣΑΛΕΝΤΟ)* (Ταξιδιωτικό καί ιστορικό χρονικό, έκδοση 1990)
11. *ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΑΝΔΡΟΥ* (Εἰσαγωγή - Αἰσθητική ἀνάλυση - Ἱστορία Ἀνδρου, έκδοση 1990)
12. *ΑΛΕΞΙΑ*, Γλωσσικό δράμα μέ πολλές πράξεις (1992)
13. *ΑΠΟ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΜΠΛΟΚΗ ΤΩΝ ΣΚΟΠΙΩΝ* (1992)
14. *Η Ι. ΜΟΝΗ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ «ΣΤΑΜΑΤΗΡΗΣ» ΠΑΡΝΩΝΟΣ* (Σπάρτη 1993)

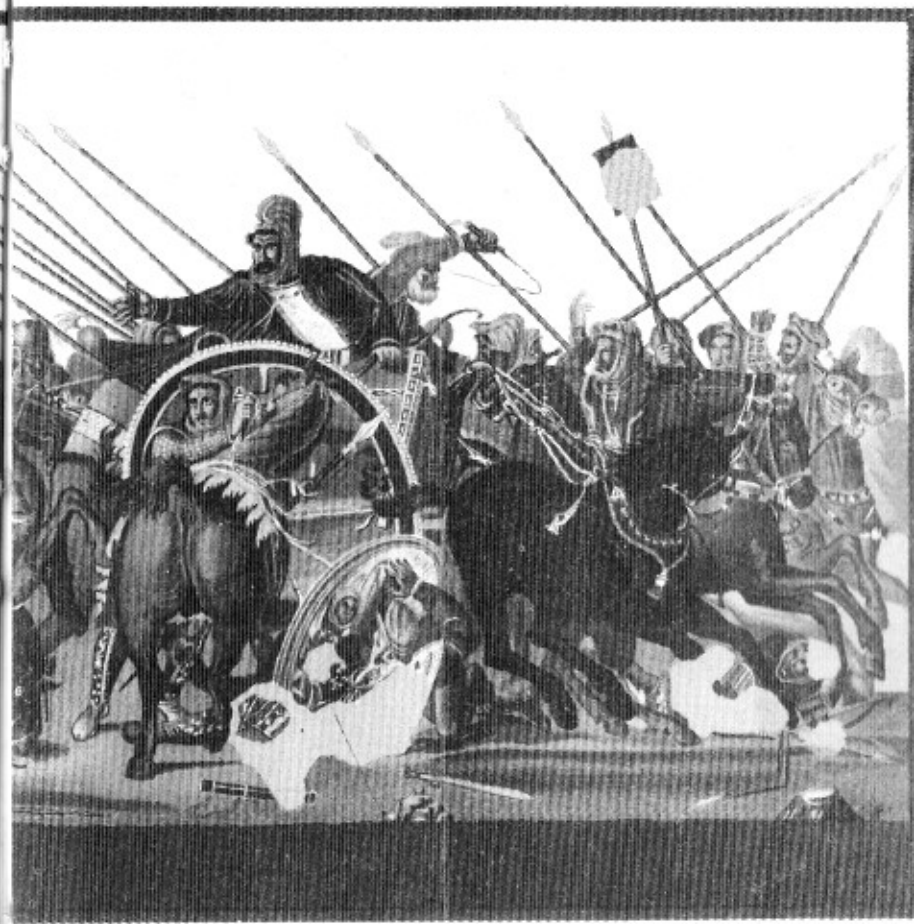
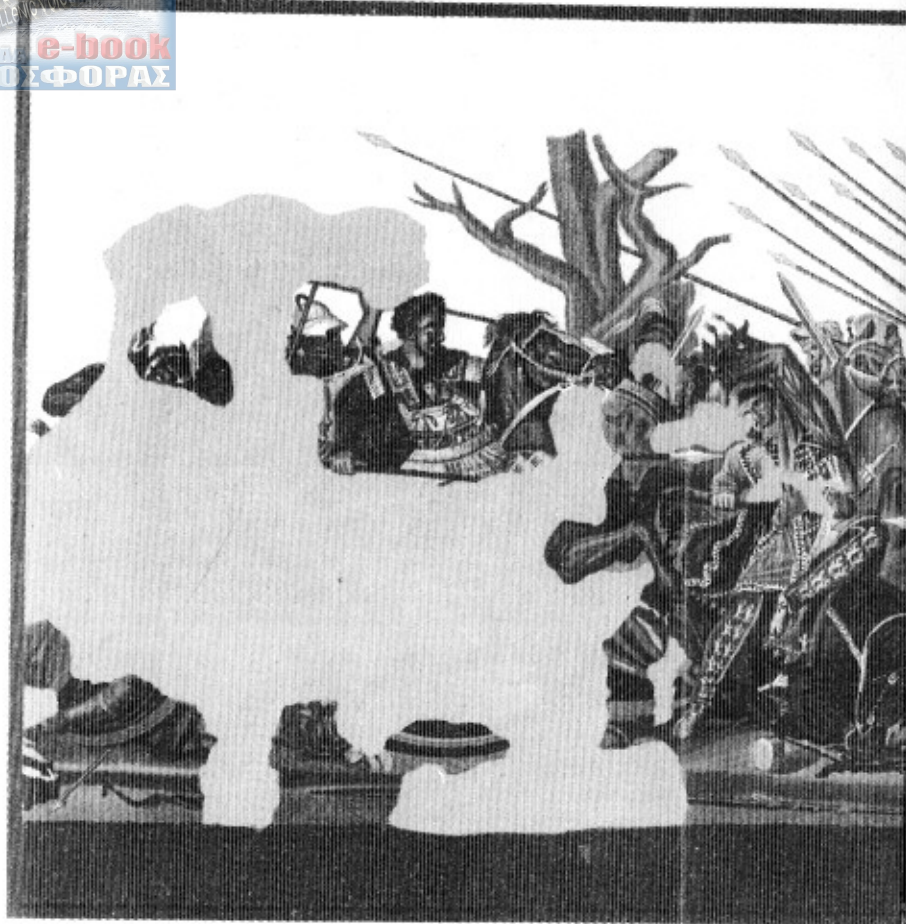
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Ἡ Ἀκρόπολις τῶν Ἀθηνῶν σὲ χρόνια τῆς ἀκμῆς

Ὁ χάρτης τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. (Ἀπὸ τὸν Νέον Ἀνάχαρσιν τοῦ Ἀββᾶ Μπαρτελεμῆ κατὰ μετάφραση Ρήγα Βελεστινῆ (1792)

Ἡ μάχη τῆς Ἰσοῦ

Ο Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟ

«Οὐδ' ἂν παρέλθοιμι τὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὃς τὰς θυγατέρας Δαρείου αἰχμαλώτους λαβὼν, θαυμαστόν τι οἶον τὸ κάλλος παρέχειν μαρτυρουμένας, οὐδὲ προσιδεῖν ἡξίωσεν, αἰσχρὸν εἶναι κρίνων τὸν ἄνδρα ἐλόντα γυναικῶν ἡττηθῆναι. Τουτὶ γὰρ εἰς ταῦτόν ἐκείνῳ φέρει, ὅτι ὁ ἐμβλέψας πρὸς ἡδονὴν γυναικί, κἂν μὴ τῷ ἔργῳ τὴν μοιχείαν ἐπιτελέσῃ, ἀλλὰ τῷ γε τὴν ἐπιθυμίαν τῇ ψυχῇ παραδέξασθαι οὐκ ἀφίεται τοῦ ἐγκλήματος»

(Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, κεφ. VII)

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Οὔτε θὰ παρέλθω τὴν πράξη τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ συνέλαβε τίς κόρες τοῦ Δαρείου, πού, καθὼς λένε, ἦσαν θαυμαστῆς ὁμορφιάς, δέν ἔκρινε ἄξιο γιὰ τὴν ἀξία του οὔτε νὰ τίς δεῖ, ἐπειδὴ θεωροῦσε πῶς εἶναι ντροπὴ γιὰ ἓναν νικητὴ ἀνδρῶν νὰ νικηθεῖ ἀπὸ γυναῖκες. Αὐτό συμπίπτει μέ τό λεγόμενο (ὑπό τοῦ Ματθαίου): Αὐτός πού ρίχνει βλέμμα ἡδονικό σέ γυναῖκα, κι ἂν πράγματι δέν διαπράξῃ τό ἁμάρτημα τῆς μοιχείας, ὅμως μέ τό νὰ παραδεχθεῖ τὴν μοιχεία στήν ψυχὴ του, δέν ἀπάλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἐνοχλή

K.A. 559307
ISBN 960-01-0419-0

**Η ΣΑΡΩΣΗ & Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΤΟΥ
ΒΙΒΛΙΟΥ, ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΟΝ...**

“KRASODAD”

**ΑΠΩΤΕΡΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΑΥΤΗΣ
ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΓΙΝΟΥΝΕ ΚΟΙΝΩΝΟΙ ΤΩΝ
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ, ΟΣΟΙ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ
ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΝΑ ΤΟ
ΑΠΟΚΤΗΣΟΥΝΕ.**

**ΕΥΕΛΠΙΣΤΩ & ΠΑΡΟΤΡΥΝΩ ΣΕ ΟΣΟΥΣ ΑΡΕΣΕΙ
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ (& ΟΠΟΤΕ ΜΠΟΡΟΥΝΕ), ΝΑ ΤΟ
ΑΓΟΡΑΣΟΥΝΕ & ΝΑ ΕΝΙΣΧΥΣΟΥΝΕ ΕΤΣΙ ΤΟΝ-ΤΗΝ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ & ΤΗΝ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΠΟΥ
ΑΝΕΛΑΒΕ ΤΗ ΔΙΑΝΟΜΗ-ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ.**

